

Н 29-IV

„ТЕХНІКА — МАССАМ“

Б.М.МІНЕРВІН

ТУДУМ

— ЗАГОТОВІТОМ — ПРЕСУЇТОМ — КРАЇТОМ — КУДОМ —

КОЛХОЗЯСЛЫ.
СОВХОЗЯСЛЫ ДЯ ЗАГОТОВІТОУ ЯСЛЫ
ПРАКТИЧЕСКОУ РУКОВОДСТВО

СЫКТЫВКАР
КОМІ ГІЗ
1932

H12

KO

H12-9-IV

7.

1 Коми-3

3-1800

„ТЕХНИКА—МАССА“

Б. М. МИНЕРВИН

ТУРУН ЗАГОТОВИТӨМ, ПРЕССУЛТӨМ, КРАҢИТӨМ, НУӨМ

КОЛХОЗЈАСЛЫ, СОВХОЗЈАСЛЫ ДА ЗАГОТОВИТЕЛ-
ЈАСЛЫ ПРАКТИЧЕСКОЈ РУКОВОДСТВО

Г.П.Б. в Лнгр.
Ц. 1933 г.
Акт № 371

СЫКТЫВКАР
КОМИ ГОСИЗДАТ
1932

Б. М. Минервин. Заготовка,
прессование, хранение и тран-
спортровка сена.

Изд. № 119 Тираж 2500

Упол. Облита № А—760

Заказ № 1312

Сдано в набор 17/X-32 г.

Подписано в печать 21/XI-32 г.

Редактор М. Доронин.

Техн. редактор— А Киселев.

СОҢҢО ПЫРТӨДӨН ЖУКӨ

СССР-ЫН ТУРУН ЗАГОТӨВТӨМ ЖЫЛЫГ ДА ТУРУН РАЈОНЖАС ЖЫЛЫГ

Турун заготовитөмлөн значеңнө. Турун прессујтөмлөн значеңнө. СССР-лөн турун запасжас (ресс, рсјас). Турун рајонжас. Војвыв крајлөн турун. Комі областын турун.

Колхозжасын да совхозжасын көрым база организујтөм жылыг вопрос кыскө өңіја кадын общөј выіманьнө.

Медем обеспечитны скөт виөмлыс бура паскалөм, коді мунө став советскөј овмөс кыпөдан өдјаскөд радые, колө примитны медјон мерајас көрым база паскөдөм да реорганизујтөм куға. Регойдја кадөн колө олөмө лөртны бура уна меропріјатөјас: бурмөдны колхозжасын да совхозжасын виэјас, паскыда нуөдны меліораціја (нур костөм), обеспечитны турун көзөм, бурмөдны турун ідралан техника, обеспечитны турун виэанінјас стрөитөм, медбөрын, лөсөдны мшалан турун прессујтөм да көрыммыс нуждајтчыс местајасө нуөм.

Көрымжас пөвсын, турун боотө медуна места СССР-са унжык рајонжа са с, шум, Војвыв крајын 72% став көрымжас пышкын, Сібырын—61%, Казакстанын—76%, Улыс Волга куға—51%, Урал куға—50%, Московскөј областын—40% да сізі воэө. Сыпонда турунөн снабжајтан проблема СССР са быд рајонын абу өткод.

Турун заготовитөмлөн значеңнө

Турун заготовитан техника дінө інверес бөрја војасө төдчымөн јона содіс. 3-4 во сајын-на централизованној снабжеңнө өісвзма ез вөв тырмымөн паскөдөма. Уна нелучкіјас бөрын, кодјас вөліны уналаын еща лымја төвјас понда да турун артмытөм понда, тыдовтчіс, мыј кола-на кадын ылі рајонжасыс нуждајтчыс местајасө бура гөтөвитөм турун нуны абу зев кокні.

Сыыс кынзі, советскөј овмөсјас да колхозној двіжеңнө быдмөм понда јонжыка кутіс ковны народној овмөсса социалистическөј секторын скөт көрым заптөм, а вөрлезан программајас ыжітөм вөсна унжык кутіс ковны гырыс көрым, кылөданиңө вөр кыскалөм организујтөм ылө.

Сесса нэкор оз ков вунөдны турунөна снабжајтөмлыс значеңнөсө страна дорјөм ылө. Нэ сөмын војна дырјі, но сіз-жө војнатөм кадын турунөн снабжајтөм колө организујтны сіз, медем быд пөраө поэіс паскөдны турун заготовитөм сецзөмөз, кушдөм колө сіјө војна дырјі.

Кöрым заптан вoпpocтaс зев коланаөс скöт вiзaн стaв жүкöдтaслы, но тортa выжыд значеңнö лöб сылөн кочевöй жүз олан рaјонтaсын. Кочевöй жүзöс оседлöйö пöртöм да јонжыка културнöй овмöс вылö вужöдöм зоннас төв кежлö кöрым заптöм сaјын.

Уна рaјонтaсын, көнi вoјдöр вöлi пунктöны медуна турун, öнi пaскалöны гырыс сöветскöй овмöстaс, кодтaс пöртöны муö. пöскöтiнaлыс да стептaслыс вывтi пaскыд плöщaдтaс. Сыпoндa, медем турунөн снaбжaйтöмын оз лoны зeскаммöмтaс, колö не сöмын бурмöдны вiзтaс, но сiзжö кыскыны турун заготовитöмö да вузалöмö (товарооборотö) Сiбырлыс ылын местaстaсöс, испoлзуйтны Вoјвыв крајлыс вöр турун да сiзтaс вoзö.

Турун прессујтöмлөн значеңнö

Öтi рaјоныс мöдлaö уна турун шыбытны пöчö сöмын прессујтöмөн. Кыз пeткöдлö вoзтa вoјaссa oпыт, eщa туруна рaјонтaсö тaщöм турун вaјöм пыр лöб колана.

Спeциaлнöй турун вöдiтан (ужалан) совхозтaс oргaнiзујтöм вылö, дај сiзкö турунөн снaбжaйтöмын центрaлизoвaннöй oстeмa oргaнiзујтöм вылö колöны тортa лöбöдчöмтaс: турун вöдiтан уж рaциoнaлiзујтöм, бурмöдöм, мeхaнiзујтöм спoсoбтaсөн турун iдрaлöм да прессујтöм, склaдскöй овмöс да транспорт бурмöдöм. Сöмын колхозтaссa, совхозтaссa да тортa заготовитeлнöй oргaнiзaциjа тaссa рaдöвöй ужaлыс тaс пöвсыс уңжыкыс нa оз бурa тöдны турун заготовитан, прессујтан, хрaнитан да нунaн тeхникa.

Турун нöбoйтaс да заготовка oргaнiзујтыс тaс нoрaсöны, мыј заготовитeл тaс да кöзaјствeнник тaс унaыс оз тöдны вeсiг мeдeа прöстöй пријoмтaссö, кодтaс дoнтöммöдöны заготовитöм турунсö, сiјöс прессујтöмсö да нoймöсö, сiзжö оз сoблудaйтны рöшщöт тaс вöчигөн стрoгöй eкoнoмиjа да точнöй кaлкулaциjа. Тa пoндa заготовитöм турунөн aсдoныс унaыс овлö вылынжык пaн сeртi.

Ужын мeдтoнaсö овлöны тaщöм тырмытöмтортaс:

- 1) нeлyчкi турун пунктöм;
- 2) турун кaчeствo вылö трeбoвaңнöй тaс сoблудaйтöм;
- 3) нeлyчкiа прессујтöм;
- 4) транспортын нeлyчкi тaс (вaгoнтaсö да бaржa тaсö eщa гpyзiтöм да сiзi вoзö);
- 5) лoк нoгөн хрaнитöм.

Öнi совхозтaсын прессујтöм турун заготовитöм aбуна јoнa пaскалöмa, дај сiјö ужыс aбу зев кoкынд, кыз мукöд дыртi кaжитчö пeрвoјoаңныс. Турун заготовитан уж слoжнöйжык мукöд прöдуктaстaс заготовитöм дoрыс.

Тeхникa бoксaң гpaмoтнöй ужaлыс тaсöс мaссöвöјa лöсöдöм вылö, турун заготовитан тeхникaөн да кöзaјствeннöй значeңнöөн нaјöс тöдмöдöм вылö колö гöгöрвoанa пpaктичeскöй тyждöд, (руководство).

Тa мoгыс тaјö нiгaын чукöртöмa јонжыка колана пpaктичeскöй сöвeттaс да iндöдтaс, кодтaс колöны кызи рaдöвöй ужaлыс тaслы, сiзi-и тортa-нiн колхозтaсын да совхозтaсын турун овмöс oргaнiзујтыс тaслы.

Бөрја војасын быдмө да паскалө отувтөм турун овмөс, нүдөсө турун идралдымын машыназация, паскалө турун көздөм. Но такөд өтшөщ быдмэ і соціалістическөй скөт виэөмлөн потребностыс да карјасын турун рөскөдујтөм. Сыпөнда овлө көрымјасыс җескаммөм, торја-нын бур качества прессујтөм туруныс.

Но көрымлөн тырмытөм ез ло виэјас тырмытөм вөсна. Виэөдлыны-кө та вылө матысаыжык, тыдовтчас, мыј турунтөм рајонјаскөд ра-дыс емөс местајас, көні зев ғырыс турун фондјас омөла іспользујтөбны переработкасө (прессујтөм) да іналөмсө (вузалөм) лучкі организујтөм вөсна.

СССР центрјасын, торја-нын Москваын, турун јона оз тырмы, турун вылө дөныс мукөд пөлдөс көрымјас өөрті вывті вылын. Бөкіжык рајонјасын (өкраінајасын) турун пуктан пөбшщад абу тырмымөн разра-ботајтөма да производітелностыс улын.

Өтө кывјөн-кө шуны, турунөя снабжајтөмын централизованнөј сө-вөма паскалө зев ічөт местаө, унжык озырлуныс колө төварнөј оборотыс бөкө. Та куэа турун овмөс бурмөм-паскалөм вылө емөс ғырыс перөспектівајас.

Турун рајонјас

Турун потреблајтөм да іналөм бөксаы СССР-са рајонјас пукалөны зев не өткода. Турун іналан зев ғырыс рајонјасөн лөбны: Москва да сы гөгөрсө рајонјас, Ленинград, став Украина, торја-нын дөнбасс, Крым, Централно-Черноземнөј област—Ворөнежа-Сталинграда кост, Кавказ сај ставнас да кушөмакө Урал.

Тајө рајонјас пышкыс некымыныс снабжајтөбны јонжыкасө асланыс турунөн. Шуам, Ленинград вермө вајны турун маты гөгөрсө местајасыс (сіјө-жө областыс), сіз-жө Војвыв да торја-нын Рытыввыв областјасыс.

Централно-промышленнөј област, көв і вермө нүөдны ғырыс заготовкајас аслас маты гөгөрсө местајасын—Раэан, Тула да Твер рајон-јасын,—вајө турунсө ыліжык местајасыс.

Турун заготовітан рајонјас кујлөны медвојдөр Војвыв Кавказын, Тверскөј, Кубанскөј, Ставропольскөј да дөнскөј округјасын, муноны паскыд виэөн Украина лунвывті Белоруссіја граыцаөз, сөсөа, неуна коста-лөм бөрын, паскалөны Централно-промышленнөј областса став рытыв-вылө да став Ленинградскөј област паста. Сыыс кызы, заготовка нүө-дан рајонјас дінө поэө өглаавны Уральскөј областлыс асыыввысө да војвывсө, сіз-жө Улыс Волга, Казакстан да Кіргізіја.

Војвыв крајлөн турун

Војвыв крајын, Комі областөс щөщ лыддөмөн, скөтөс вердан турунлөн значөныөыс вывті ыжыд. Тані став көрым пышкыс 72% воө көзтөг быдман (јестественнөј) турун вылө, а СССР-са мукөд рајонја-сын, кыз, шуам, ЦЧО-ын да Украинаын, ташөм туруныс овлө сөмын 10-15% (став көрым пышкын). Војвыв лөдөвөтөј океанө усыс паскыд јујас пөлөн, торја-нын Војвыв свина, Ежва да Печера куэа да мукөдла-

ын ембе зев бур ојдлан да даввыв віјас (Холмогорскöј, Красноборскöј да мук.), а вөр турун јылыс да море дорса віјас јылыс нінөм і сор-нітны. Увтас віјас јона ваөе, но турунсö оз поз лыд-дыны зк шогмы-төмөн: ваын быдмыс ежөр бура сојоны мөсјас.

Ојдлан турун тани гырыс, но јона сочнöј. Віјас вылын медјона быдмөны: гырыс турун пыщкын—чинјас да безостнöј костор, шөркод-дем турун пыщкын—лугөвöј сітурун, тімофејевка да лісохвост, посны турун пыщкын—лугөвöј мјатлік, јежыд полевіца да сітурун. Уна паны-даслөны гөрд да јежыд бобөнан. Сыыс кыңзі паныдаслөны луговік, гартчыс вејнік, манжетка, бор, перловнік, овјос (турун), песчанік да рөч лісохвост.

Вөјвыв крајлөн турун запасјас (ресурсјас) 1931 воын вөліны та-щөмөс (С.-хоэ. наука Ставројузса Академіја төдмөдјас серті):

Віјас	Плошцад: сурс гектар лыд	Гектар вы- лыс урожај цент.	Чукөртөма турун сурс цент.
Ојдлан віјас	188	22	4050
даввыв	1008	11	10800
Увтас „	426	11	5060
Ѓур	168	10	1680
Море дорса	10	15	150
Ставыс	1800	12	21740

Комі областын турун

Комі област озыр турун пуктан местајасөн, сөмын унжык віјас-ыс лібө расөдөс, лібө абу културнөјөс, разіпельнөс да унаыс овлөны јөз оланінсан вывті ылынөс.

Турун өкас јылыс (ботаніческöј состав јылыс) колө шуны, мыј сі-јө јона ем віз места сайын да важөн-ө візсө вөчөма. Ботаніческöј сос-тав обеледүлтөм серті, Ежва јылын быдмөны злак сора уна пөлөс ту-рунјас. Тімшор ју куза ембе куза да щөкыда быдман гырыс злака ту-рунјас, кодјас пыщкын јонжыка быдмөны: лісохвост, безостöј костор, лугөвöј мјатлік да мук. Көзја вөр улыс вөчөм віјас вылын первој во-јаснас, костор да пыреј кыңзі, быдмөны чемеріча, васілістнык, малöј піжма, аконіт, валерјанөвöј турун (Келтма ју куза). Віз вөчөм бөрын 12-20 ро мысө мөдөны быдмыны буржык турунјас.

ОЗУ план сертї, став візјаслѳн плѳщадѳ да турун чукѳртѳм 1932 воын артавсѳ тащѳм лыдпасјасѳн:

Рајонјас	Плѳщад: сурс гектар			Урожај 1 га-ыс центн. лыдѳн	Чукѳртны турун сурс тон.		
	I ыщ- кѳм	II ыщ- кѳм	Ста- выс		I ыщ- кѳм	II ыщ- кѳм	Ста- выс
Сыктывдін	39,6	2,9	42,5	12,4	49,2	1,7	50,9
Сыктыв	35,0	2,5	37,5	12,6	44,1	1,4	45,5
Луз	32,0	2,0	34,0	12,7	40,8	1,2	42,0
Јемдін	39,0	3,0	42,0	14,1	55,1	1,7	56,8
Шојпаты	25,0	1,1	26,1	13,6	33,9	0,6	34,5
Кулѳмдін	45,0	2,5	47,5	13,3	62,3	1,5	63,8
Удора	23,6	—	23,6	13,2	31,1	—	31,1
Мылдін	7,4	—	7,4	16,8	12,4	—	12,4
Ізѳа	42,0	—	42,0	17,7	75,3	—	75,3
Устѳцылма	26,0	—	26,0	17,7	46,0	—	46,0
Сыктывкар	5,4	—	5,4	15,0	8,0	—	8,0
Ставыс	320,0	14,0	334,0	14,3	458,2	8,1	466,3

Кущѳм ногѳн јукоѳны тајѳ візјасыс места сертыс—тѳдмѳдјас абу-
ѳѳ, но бостны-кѳ Обпланыс важ воа лыдпасјас, најѳ јукѳѳны ылас
тачї:

Ојдлап візјас—53 0 прѳцент

(на пыщкын увтас візјас—26 % да вассѳд візјас—34 %).

даввыв візјас—22,0 прѳцент.

Вѳр „ —11,0 „

Нур „ —10,0 „

Ендѳм местајас—4,0 „

Бура уна візјас, тыдалѳ, оз іспѳлзујтѳны: 1931 воын чукѳртѳм
став тѳуун ез пет 274 сурс тоннаыс лѳбѳ тыртѳма вѳлі сїјѳ воа план-
сѳ 95,2 % ылаѳ, а планас бостѳма вѳлі 1900 воа лыдпасјас, унаѳ сѳ-
нї фактїческї вѳлі турунсѳ чукѳртѳма.

ОЗУ-өн 1932 во былō разработайтōм план куџа турун пуктан плбщцаџ јукб секторјас костын тащбм ногбн:

Гектор	Віџ площщ. сурс гектар- јасбн	Чукбртбб 1 га-ыс цент. лыд.	Став турун сурс тонна- бн.
Совхозјас	12,0	16,5	19,6
Кооперација	2,4	15,6	3,7
Комілес	14,6	12,5	16,7
Колхозјас	148,8	13,3	219,0
Отка овмбсјас	146,7	13,5	197,3
Мукбб организацијас	9,5	10,0	10,0
Ставыс	334,0	14,3	466,3

1931 вога серті 1932 вога план лоб неуна ыжыджык: сені шуб-ма содтыны кыџі став турун чукбртбмсб, сїзіі бтувтбм (обобществїтбм) секторын турун чукбртбм, торја-нын колхозјасын, кбні 1932 вога план куџа содтбма кык мында.

Соцсекторлбн потребностјас содбны да требутбны унжык турун лбсбббм торја-нын вбрлезан ужјас нубббм былб. Тапонда турун овмбс нубббм куџа, област воџб сувтбны моџјас—нубббны турун пуктан места-јаслы (вїџјаслы) точнбжык учот да пбртны наббс (местајасбб) культур-нбј вїџјасб, медым џїкбџ дугббдчыны вбрлеџбмлы колан прессуџтбм турун бокыс ваббмыс да паскббдны тырмбџ турун заготовїтбм асланым област пыщкын.

МЫЈ КОЛӨ ТӨДНҮ ТУРУН ЈЫЛЫГ

1-Ј ЈУКӨД

Кос турун, изас да жуг. Турун сикасјас. Турунлөн ботаническөј составыс. Көрым выло шогмөм серти турун сикасјас јуклөм. Јадовитөј да вреднөј турунјас.

Кос турун изас да жуг. Турун сикасјас. Турунлөн ботаническөј составыс, Көрым выло шогмөм серти турун сикасјас јуклөм. Јадовитөј да вреднөј турунјас.

Кос турун. Кос турунө пырөны вијјас выло быдман быдсама пө-лөс веж турунлөн костөм заыс, корјасыс да зориззыс. Кос турун торјалө веж көрым диныс, медвојдөр, аслас кослуннас: веж көрымө пырө ва 80—90%, а кос турунө сөмын 12—15 пр. Сесеа торјалө сижө веж көрым диныс аслас ыжданас (објомөн) і медбөрын—аслас химическөј составөн: коостигөн турун шуңо да секи вежсө сылөн химическөј составыс.

Шуңан процесс бурмөдө турунлыс качествосө. Сыпонда турун лөсөдан-костан ноглөн значеңнөыс зев ыжыд. Та выло бура колө вијөдлыны коллективјаслы, кодјас сувтөдисны аслыныс мөгөн организујтны турунөн вузасөм, да медвојдөр примитны мерајас асланыс рајонын турун ідралан да вијан ногјас лучки лөсөдөм куңа. Не заготовитан пунктө вајөмсаң, а ідралөмсаң турун бөрса наблудажтөмөн заготовителјаслы колө возвыс төдны пунктө воан турунлыс качествосө (став особенностсө).

Рекомендујтсө, шуам, ышкөм бөрын места вылас 2-3 лун чөж турун костөм пыдди, чукөртлыны ышкөм веж турунсө лөзјасө өти метр судтаөз, либө весиг кык метр судтаөз, медым сени неуна шоналыштас, сесеа вөлісти бөр разөдны да костыны*).

Турунлөн пөтөслуныс бура тыдалө уна пөлөс көрымјаслыс пөтөвлун өткодалан лыдпасјасыс. Өти көрым јединидалы вочасө:

1. Концентрірованнөј топыд көрымјас:
  - Отруб . . . . . 40,4 кг.
  - Шабди жмык . . . . . 0,4 "
2. Ул көрымјас:
  - Веж бобөңаң (клевер) . 2,5 "
  - Вијыв веж турун . . . 4,9 "

*) Турун чукөртөм-ідралөм јылыс жөніфика висталөм вијөд возысжык (тајө-нигаын), а подробнөјжыка висталөма торја тудөдјасын.

3. Кос кӱрымјас:

Бобӱнӱн турун	0,8—1,0	кг.
Візвыв "	1,0—1,2	"
Ѓур "	1,6	"
Ід ізас	1,6	"
Рузӱг ізас	2,0	"

Медым тӱдны, уна-ӱ рајонын вермас лоны турун да уна-ӱ вермас воны выл урожајыс, ылӱсас поӱӱ артавны со кушӱм таблица сертї:

Гектар ыжда віз вылыс шӱркӱддема воӱмӱн лыддысӱ:

кӱӱм візјас вылыс	33	центнер,
ојдлан " "	23	"
увтас " "	16	"
њур " "	12,5	"
вӱр " "	16,5	"
даввыв " "	10,0	"

Ізас да жуг. Ізаслӱн пӱтӱслун торјалӱ быдтас сертї. Бобӱвӱй быдтасјаслӱн (чечевица) ізасыс јонжыка пӱтӱса, весіг бур туруныс оз овлы омӱлжык.

Злакӱвӱй быдтасјас пышкыс буржык ізас сетӱны тулысын кӱзан наңјас: ід, зӱр, шобдї да броса. Арса кӱза шобдї ізас да су ізас, кӱт і омӱла тужӱны кӱрым вылӱ, поӱӱ најӱс прессујтны дај мунӱны волӱс вылӱ, кыз бур материал, Кӱрым пыддї вердӱны тајӱ ізассӱ сӱмын ышкӱма-кӱ сїјӱс вежӱн, шуам, кӱӱм артмытӱм вӱсна.

Жуг артмӱ наң-вартігӱн да тӱлӱдїгӱн. Пӱтӱслун куза жуг омӱла торјалӱ ізас дїныс. Медбурӱн лыддысӱ зӱр жуг.

Та ногӱн ізас јукӱ кык сорт вылӱ: тувсов кӱза наңјаслӱн ізас мунӱ скӱт кӱрым вылӱ, арса кӱза наңјаслӱн—волӱс вылӱ да мыј сурӱ (кулјас да мук. тор) вӱчӱм вылӱ. Вӱчасан материал пыддї ізас прїмїтїгӱн требујтчӱ, мед вӱлі сїјӱ кос да свежӱй, мед ез вӱв сїс да мед ез вӱв жугӱдӱма шырјасӱн, сїз-жӱ мед ез вӱв ныралӱма (нӱјтчӱма).

Сооруженнӱ институтӱн помалӱма опытјас стрӱйтчан материал пыддї ізас іспользујтӱм куза. 1930 васа декабр 7 лунса „Ізвестїја“ газет јуӱртӱм сертї, заводӱтӱма проектирујтны СССР ын медвозза опытној завод. Кыз кутас паскавны тајӱ стрӱїтелствоыс, ізас заготовїтӱм јона содас.

Турун сїкасјас.

Турун јукӱ ботаническӱј состав сертї, быдман места сертї да мукӱдторјас сертї видјас вылӱ (кушӱм туруныс), тїпјас вылӱ да сорт вылӱ. Турунаыс тајӱ торјалӱмсӱ (јукӱӱмсӱ) мїјанлы колӱ тӱдны, медым тӱдны сылыс јестественнӱј својствојассӱ, квалитетосы да „кӱзајстеннӱј донсӱ“, мѱб. шуғы-кӱ, кушӱмжык потребителмы туруныс лӱсало (хорошанјаслы, госучрежденнӱјјаслы, военнӱј ведомстволы да сїзї воӱӱ).

Став пӧлӧс тӱпјас костын да сортјас костын, дерт, мукӧд дырјі јона торјалӧмыс абу. Шуам, РСФСР шӧр полосаын јуклӧны турунсӧ прӧстӧ вијјас сертї: ојдлана, ојдлытӧм, лугӧвӧј да даввыв вылӧ (быдӧнӧс кык сорт вылӧ торјӧдӧмӧн), сїз-жӧ кӧзӧм турун вылӧ.

Тажӧ нїгалӧн, кыз практїческӧј руководстволӧн, мог—паскыда југдӧдны ғырыс потребїтелјаслы—хозорганјаслы да војенведлы—лӧсӧдӧм требованнӧјас. Тапонда возынжык лӧӧ сетӧма первој турун сїкасјас јылыс общӧј тӧдмӧдјас, сесса лӧӧ вадӧдӧма стандарт.

Сїкасјас вылӧ турун јукӧӧ, медвојдӧр, быдманїн сертыс.

I. БЫДМАНІН СЕРТІ ТУРУН ЈУКГӧ (ТОРЈАЛӧ):

A. Кӧзӧм турун:

а) полевој, кодӧс јуклӧны кӧзӧм турун сертї: бобӧнањ, вїка, луцер-на, тїмофејевка да сора турун;

б) лугӧвӧј—вијјас вылын злакӧвӧј кӧзакӧд сорӧн (80 пр.-ыс не ещажык).

B. Вијвыв турун:

а) лугӧвӧј: 1) ојдлан виј вылыс небыд турун (ва сулавтӧмїныс і ва сулаланїныс), 2) виј-даввыв, лошщїннӧј, еновтӧм пашча вылыс (пустош), 3) нур турун;

б) вӧр турун;

в) степнӧј турун;

г) горнӧј турун.

II. БЫДМӧМ ДЫРА СЕРТІ ЈУКЛӧНЫ ТУРУН:

1) ғырыс—ыщкӧма зорїзалӧм бӧрын;

2) поснї—ыщкӧма зорїзавны заводїтїгӧн;

3) шӧркодфем—ыщкӧма зорїзалїгӧн.

Медбурӧн лыддыссӧ поснї да шӧркодфем турун: сетчӧ пырӧны турунлӧн јонжыка пӧтӧса частјасыс, зорїзыс да корјасыс. Медым сурасы тајӧ пӧтӧсаторјасыс, турун колӧ пуктыны аскадын.

СТО-ӧн лӧсӧдӧм стандарт куџа турун јукӧӧ нормальнӧј да сормӧм (кӧјдыс воӧм бӧрын ідралӧм) вылӧ.

Турун арлыд јылыс подробнӧјжык тӧдмӧдјас сетӧма „Турун прїмїтӧм јылыс“ јукӧдын. Сени-жӧ индалӧма, кызї тӧдманвы туруналыс арлыдсӧ (быдмӧмысмыс дырасӧ).

Турун ідралӧм.

Мї лыддам ковтӧмӧн гїжавны танї турун ідралӧм јылыс став технїческӧј вoppersӧ. Сы јылыс бӧрја кадын петїсны уна брошурајас да статџајас, дај тајӧ руководствомыс лезсӧ јонжыкасӧ мукӧд рајонјасыс вадјӧм турве іспользуїтӧм могоыс. Танї лӧӧ сувталыны сӧмын турун ідоалан кад јылыс вoppers вылын, кодлӧн значењнӧыс ӧнја кадын зев ыџыа.

Турун ідралан кад лоѳ медколан условіѳѳѳн, коді рѳајтѳ турун за-
готовітѳмын да іналѳмын успѳх, обеспѳчітѳ продукуцїалыс медбур качѳ-
ствосѳ.

Бур турун пунктѳм вылѳ, медвојдѳр, ѳепременнѳ колѳ, медым турунсѳ
вѳлі ышкѳма зѳрїзалїгас. Сѳкї сїѳ медуна сѳтѳ полѳзнѳј сојан частїас,
зѳрїз да чѳскыд дук. Тащѳм турун абу вывтї поснї дај абу чорыд, абу

Горѳмјас Аныбса колхозлѳн.

сѳр, сѳнї пыр ем „зѳрїз“, бѳбѳвѳј турунјаслѳн јурјас лїбѳ злакѳвѳј шѳп-
јас. Скѳтлы верѳѳм вылѳ да прессујтѳм вылѳ тащѳм туруныс сѳтѳ мед-
бур матѳрїал.

Гырыс, чорыд турун, кодї оз туж вѳвлы верѳѳм вылѳ, тужѳ сѳмын
кыскасан ѳшлы. Вывтї поснї турун абужык бур: сїѳ ѳдїѳ космѳ да вывтї
јона чїрїсѳ—уга шыбытчѳ.

ѳнї турун пунктѳмѳн обычнѳја сѳрмѳны. Сыпѳнда быдво вошѳ турун
30—40 пр.-ѳз. Сыыс кынзї, лїшнѳј дыр быдмѳмла (сѳрмѳмла) да мѳдыс
ышкыны шогмытѳмла, ѳтава суртѳмла вошѳ 50 пр.-ѳз белок да кѳрым
јѳдїнїца. Турун пунктѳм ѳнї заводїтчѳ кор туруныс самѳј зѳрїзалѳ да по-
масѳ кѳјдыс кїссїгас. Тащѳн турунлѳн качѳствоыс омѳлтчѳ: зѳрїзалїгѳн
пѳтѳсаторјасыс заны да корјасыс вужѳны кѳјдысѳ, а кѳјдысыс турун ід-
ралїгѳн кїссѳс.

Тащї ышкѳмѳн сурѳ пунктыны турунлѳн ізасыс (сѳрмѳм турун) 80
пр.-ѳз да сѳмын 20 пр. веж турун. Сыыс кынзї, возжык ышкѳмѳн вѳв-
јалас быдмыны ѳтава, пощны кутас ышкыны мѳдыс да тащѳн турунлѳн
став вѳса урожајыс содас 25—30 пр. вылѳ дај белокыс содас кык мын-
даѳз. Тапѳнда медбур ышқан кадѳн колѳ лыѳѳдыны вїзвѳвса медуна ту-

рунлыг шепталаан кад, боббөвөй турун јур гөрдөдан кад. Вөра местајасын турун пуктан кад поңо төдны лугөвөй өтурун (овсаңда) да мјатліна турунјас воөм серғи, а вөра степјас вылын—безостөй костор да пыреј воөм серғи. Пуктысөм колө помавны турун қоріқалгөн.

СССР-са ЦСУ-өн 1922-д восаң 1926-д воөң чукөртөм статистическөй төдмөдјас серғи, турун пуктөм медеа војдөр заводітчө ојдлан віјјас вылын. Јуң заводітчігөн турун пуктыны петөны Крымын, јуң шөрын—Војвыв Кавказын, дагеставын да Украинаын (өз пасталаыс, а унжыклаас). Сенјасын турун пуктөм кыссө 2-саң 3 вежонөң. Даввыв віјјас вылын турун пуктөм заводітчө вежон кык-кујимөн соржык.

Улыс да Шөр Волгаын турун пуктөм заводітчө ојдлан віјјас вылын јул төлыс заводітчігөн да даввыв віјјас вылын 10—14 лун мысғи. Сек-жө заводітчө турун пуктөм Ленинград областын, Уралын, Нижегородскөй крајын да Казакстанын. Неуна сорөнжык, јул шөрын кымын, пуксө турун пуктан кад РСФСР-са центральној рајонјасын—ЦЧО ын (Центральној Черноқомној областын), Рытыввыв областын, сіз-жө Кіргізіјаын. Јулын-жө мөд жыңјас заводітчө турун пуктөм Сібырын да Војвыв крајын. Августын турун пуктөм овлә сөмын Бурјато Монголјаын. Сек-жө помасө турун пуктөм даввыв віјјас вылын Белоруссіјаын, Војвыв крајын да Сібырын.

Комі областын турун пуктөм кыссө шөркоддема 20 лун, јул төлысын, мукөдлаын—воңжык, мукөдлаын—сорөнжык.

Турун пуктан кад јылыс тоңнојжык төдмөдјас сөтам сөмын өткымын, јонжыка төдчана рајонјас. куңа (важ војјаслыс).

Турун пуктан кад.

Рајонјас	Ојдлан віјјас			даввыв віјјас		
	Заво- дітчө	Пома- сө	Кы- мын лун кыссө	Заво- дітчө	Пома- сө	Кы- мын лун кыссө
1. Војвыв	VII/19	VIII/13	25	VII/16	VIII/13	28
2. Ленинград обл. да Карелја . . .	VII/11	VIII/8	28	VII/14	VIII/13	30
3. Рытыввыв	VII/14	VIII/6	23	VII/15	VIII/7	23
4. Центр.-Промышл	VII/10	VII/25	15	VII/10	VII/15	15
5. Центр.-Черноқомн	VI/30	VII/14	14	VI/30	VII/11	11
6. Војвыв Кавказ	VI/14	VII/6	22	VI/10	VII/5	25
7. Сібыр	VII/18	VIII/15	28	VII/15	VIII/11	27
8. Белоруссіја	VII/10	VII/30	20	VII/14	VIII/7	24

Тани колө віставны, мыј турун пуктан прімерној план, кодөс лөсө-дөма В. І. Ленин німа ставсојузса с. коңајственној академіјалөн көрымја-сөн ведајтан інсүгут, зев јона торјалө факгыческөй пуктысан кадјасыс,

кодјасос гижалёма колём војасо статистическөй органјасон. Сіз, Војвыв крајын VII/19—VIII/13 лунјас пыдди рекоментујтчысө пуктысны VI/15—VII/20 лунјас костын.

Московскөй областын	VI/10—VII/15	лунјас костын.
Рытыв-војвыв Украинаын	VI/15—VII/10	" "
Асыв лунвыв "	V/25—VII/25	" "
ЦЧО-ын	VI/5—VII/10	" "
Војвыв Уралын	VI/15—VII/20	" "
„ Кавказын	V/1—VI/1	" "
„ Казакстанын	VI/1—VI/25	" "
Рытыв-војвыв Сібырын	VI/15—VII/15	" "

Но колө зілны кызі мыј поџө воџжык турун пуктыны.

III. ВЫЛЫСГАҢ ВІҢӨДӨМӨН ДА ГӨТӨВИТӨМ СЕРҒИ КОС ТУРУН ЛУКЛӨНЫ ТАҒИ:

- 1) веж турун (міча турун),
- 2) горелөј .
- 3) бурөј „

Веж кос турун (міча турун) вөчөны ышкөм бөрын төв јылын коотөмөн.

Бурөј турун вөчөм вылө ышкөм туруныс оз зікөз костыссы—вөтлөны сы пышкыс васө сөмын 50-60 пр., сесса турунсө течөны зорөдө. Сені сіјө шуџө, кытчөз став лішнөј ваыс зікөз оз космы. Тащөм туруныс лөбө пөжалөм нан дука дај чөскыджык көра.

Горелөј турун вөчөгөн ышкөм турунсө первој візыштөны төв јылын, сесса чукөртөны топыд, гырыс јурјасө. Сені сіјө мыјкө дыра шузас, сесса бөр разөдөны да костөны төв јылын.

Комі областлы, көні турун пуктігөн щөкыда овлөны зерјас, колө рекоментујтны бурөј турун лөсөдөм.

Көрымјас лөсөдөмөн ведајтан інститут, рекоментујтө тащөм бурөј турун лөсөдан способ:

„Ышкөм туруныс вөтлыссө лішнөј ваыс лоџасын костөмөн. Кор космас ваыс 50 прөчентыс не ешажык (туруныс колта јі кодөс гартігөн оз ков мытчысны валы), турунсө топыда, быд пласт талалөмөн течөны зорөдө (тыртөмінјас да коластјас колны оз ков). Зорөд вылыс вевтөны ізасөн 17-18 см кызта. Зорөд обычнөја вөчсө 3-4 метр паста да 5-6 метр судта. Зорөдын шоналөм да шуџөм кыссас 3-4 вежон, сесса сы бөрын турун көзалө. Первојја қадсө колө набљудајтны, медым туруныс ез сотчы. Та мogyс мepaјтөны зорөд пышкыс температурасө көрт беддөн. Беддыс-кө пөсалас да оз поџ кутны кыын, зорөд колө коcавны да костыны.

Бурөј турун лөсөдөм вылө поџө ісползујтны сіз-жө өтава“.

(Көрымјас лөсөдөмөн ведајтан інститут ставҒаыс, кодөс печатајтөма „Соц. земл.“-ын, 148-d №-ын).

Кӱрӱм турун.

Гӱрд клевер

Розовӱ клевер

Жеӱид клевер

Вӱж клевер

Кōзōм турун

Пыреј Еспарцент

Вика луцерна

IV. Көзөм турун. СТО стандарт куза көзөм турун јуксө полевөј да лугөвөј былө. Полевөјыс ачыс бара-жө јуксө подһипјас былө, кушөм-јасөс подробнөја лыдһөдлөма возынжык, „СТО-лөн стандарт“ јукөдын.

Көзөм турун пыр овлө өтө сикасыс, оз пырны сетчө ковтөм да вреднөј бытасјас. Көзөм турун јона пөтөса. Сыпона лыдһысө сјө медбур турунөн да доңжавө былө, торја-һин, аскадын-кө ідралөма да бура гөтө-вітөма. Торја былө доңжавө медвоzza војасын бөстөм турун—којмөд воыс не сорсажык.

V. Географическөј положеннө сертө торјалһы со кушөм сортјас:

Горнөј турун лыдһысө медса бурөн. Сјө пөтөслун кузаыс омөла торјалө концентрірованнөј топыд көрым диныс. Мјјан сөшөм туруныс ем Кавказын, Кавказскөј хребјот гөрајас пөлөн, дагестапса да Ічөт Кавказса скалаа гөрајасын кычці.

Горнөј турун зөв пөтөса, чөскыд дука да нежнөј, чөскыд көра. Сетчө пырөны пыреј, бөбөнһан, луцерна, віка, тімофејевка, жожа, коствор да мук. пөлөс турунјас.

Вылын гөрајасыс пуктан турунлөн өтө тырмытөмтор—сјө һеуна дубыджык. Сыпона скөтлы вердөм былө колө сјөс солавны. Горнөј турун торја бур јөла скөтлы вердөм былө.

Ојдлан віјјас вылыс (појомнөј) турун пуктысө ју пөлөнјасын да тыгөгөрјасын: Волга јылын, Ока, Свијага, Кама, Војвыв Свіна, Ежва јујас пөлөн да мук. Ташөм турунсө бура уна пуктөны сјз-жө Централнөј Промышленнөј областын да мыјдакө Ленинград областын да Татреспубликаын. 90%-өз злакјас пырөм понда тајө туруныс зөв пөтөса.

Ва ыждылөм бөрын јона көтасөм да һујтөн бурмөм віјјас обычнөја сетөны пышыд да зөв уна пөлөс турун, кодјас быдмөны авныс, а мукөд дырјө щөщ вескалөны ваөн вајөм културнөј көјдысјас.

Ојдлан віјјас вылын быдмөны көјдыса гырыс турунјас: маһнык, канарејнык, бекманјја, мсөхвост, коствор, мјатлык да мыјдакө бөбовнык. Ојдлан віјјас вылыс турун јуксө куім пөлөс былө:

Гырыс турун—пуктысө улы местајасыс—јујас пөлөныс да тыјас гөгөрыс. Сылөн ботаническөј составыс—канарејнык, мјатлык, бекманјја (чаполіда, чівос, безостөј коствор).

Шөркөдһөм турун—пуктысө сөшөм керөс бөкјасыс да ју пөлөнјасыс, кытө ојдлө ваөн, но ваыс сенө оз сулав. Ташөм туруныс торја бур, кокні да тырмымөһ жірнөј. Ботаническөј составө јонжыка пырөны: горошок, чіп, мсөхвост, һурвывса мјатлык, лугөвөј өітурун, тімофејевка, астрагал, сборнөј жожа турунјас.

Пөскө турун—пуктысө вылын местајасыс, кытө ваыс бөстлывлө һө быдво да кытыс туруныс омөла торјалө даввыв турун диныс. Сылөн ботаническөј составыс: лугөвөј мјатлык, жежыд, гөрд да шөркөдһөм бөбөнһан, жежыд полевіца, гөрошкі, өітурун.

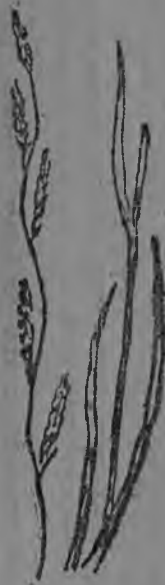
Ојдлан турунлөн тырмытөмтор—һујтөн мөбө лыаөн макөсөм да ежөр турунөн сорлаөм.

Стеннөј турун пуктысө Војвыв Кавказса, Терекса, Кубанса да Ставрополскөј степјас вылын, соһын да Улыс Волгаын, сјз-жө Казакстанын, Башкіріјаын, Уралын да Саратовскөј рајонын.

Шоркодем турун

Цыреј

Маньик

Канарејник

Видьыв чива

Посні турун

Луговој луатли

Шепта турун

Пыреј

Чарла турун

Отепнөй турун пышкө пырөны зев уна пөлөс турун; медеа жона овлоны дикөй костор, ночевница, овсуг да мук. пөлөс. На пышкын ме-уна быдмө пыреј, кодлөн својствојасыс, быдманін мусін серті, абу быд местаын өткод. Сыпнда тајө пырејыслөн ем уна пөлөс ым (быдман места серті).

Пыреј быдман рајонјас основнөја позө јукны кык пелө: первој— степјас вылын сешөм местајас, кыті вылөн-на гөрлөмаөс, но еновтөмаөс, сетөны тајі шусан „пыреј турун“.

Несолончакөвөј степјас вылыс, кыті војдөр ужавлөмаөс, пуктысөсө медбур пыреј турун, абу-кө сјө жона сорласөма полын турунөн. Тајө туруныс (пырејыс) жона кос да пөтөса, сөмын мед ез вөв ышкөма сорөн, а сорөн-кө ышкыны, лө зев чорыд.

Пыреј турун ылө, щөщ „донса пыреј“ ылө сетөны ыжыд дон ылын лунвыв местајас сајын-на, дај лыдфысөсө жона бур турун пыдди, весіг Москваса рынок вылын. Сені тајө туруныс вежө мукөд дырјі ојдлан віјјас вылыс пуктөм турунөс.

Мөд пөлөс пыреј турун пуктысөсө јонжыка важөн ужавлөм да ендөдөм местајасыс. Тајө туруныс возза сертіыс гырысжык, чорыджык заа да пырөны сетчө щөщ кустөвөј злақјас, ковыл да тонконог ыма турунјас.

Солончакөвөј степјас вылыс пыреј турун шусө „острејдөн“. Сјө — аслыспөлөс, зірдаланкод рөма (гулу морөслаң мунө). Важөнжык ендөдөм местајасын тајө туруныс быдмө міча, а бөрынжык ендөдөм местајасын—полын, чемеріча да мук. пөлөс турун сора.

Острејд кыңзі емөс нөшта пыреј турунлөн сортјас: „жітнәк“ лібө гребенчатөј пыреј—быдмө көзөмөн; „аржанец“ лібө сухоліманнөј турун—пуктысөсө степјас вылыс улын местајасыс, балкајас вылыс, көні бура дыр олә лым да торја жона быдмө костор турун.

Быдсама пөлөс степнөј турун чөскыд дука, сөмын неуна чорыд-жык, торја-нын важөнжык ендөдөм местајасын быдман турун, көні овлоны кустөвөј злақ сорјас.

Лугөвөј—даввыв турун пуктысөсө Војвыв крајын, Ленинград областын да РСФСР-са централнөј областјасын. Сјө торјалө ојдлан віјјас вылыс пуктан турун діныс аслас ботаничөскөј составөн, сјә-жө уна пырөны сетчө корөба (јура) турунјас да мукөд дырјі аслас пөтөслунөн оз сетчы ојдлан турунлы. Быдман места серті (јујас пөлөн, лібө улын местајасын) тајө туруныслөн емөс уна пөлөс местнөј німјас:

„Лугөвөј“ турун: а) РСФСР централнөј областјасса вөра местајасыс да степјас вылыс, б) Војвыв крајса да Сібырса турун. Тајө туруныс посні. Сетчө јонжыка пырөны тащөм турунјас (турунлөн ботаничөскөј состав): сітурун, гөрд да лугөвөј полөвіца, горошкі, бөбөһаңјас, прөстөј полөвіца, душістөј колосок.

„Полөвөј“—бурмөдөм віјјас вылыс да ендөм мујас вылыс (пашнајас вылыс) пуктөм турун. Тајө туруныс гырысжык. Сетчө пырөны: тімофөсөзка, јс жа, бөбөһаң, віка, мјатлік, горошок турунјас.

даввыв віјјас вылын быдмөны зев уна пөлөс турун, уна пырөны сетчө злақјас да бөбөвөј турунјас, сјә-жө тајө віјјасыслөн уна пөлөс пріроднөј условіөјјасыс. Сыпнда даввыв турунлөн щөщ зев уна пөлөс

овлӧ качествоыс: овлӧ мича да поснӧ сорт—зев бур турун, кытчӧ уна пырӧны жона пӧтӧса турунјас, овлӧ і омӧл сорт—белоус сора турун (белоус туруныс чорыд да пӧтӧстӧм).

Вӧр турун пуктысӧ вӧр костјасыс, шоч аӧраијасыс да мукӧдлаыс. Сылӧн пӧтӧслуныс неуна улынжык ојдлан да лугӧвӧј турунјас сервӧ, но омӧла торјалӧ даввыв турун дӧныс, торја-нын, абу-кӧ пуктӧма сӧјӧс

даввыв вӧз турун.

Jeжа

Зӧр турун

Сӧтурун

васӧдӧныыс лӧбӧ жона шондӧ сажӧдыс, кӧнӧ быдмӧны омӧла пӧтӧса да сојтӧм турунјас: оз, чӧд, ландыш да мук. Вӧр турун пыщкын уна гартчыс да паскыд корја быдтасјас, унаыс овлӧны тӧјтӧм турунјас: Иван-да-Марја да мук. пӧлӧс. Вӧр турун торјалӧ мукӧд турун дӧныс медвӧј-дӧр сӧјӧн, мыј сенӧ уна ем пу корјас, ныд да папоровык. Сыпонда тӧјӧ туруныс оз лыдфыссы бурӧн. Ботаническӧј состав: бор, перловик, сӧтурун, полевӧца, трјасунка, пахучӧј колос турунјас.

„Нурвыв“ лӧбӧ „шума“ турун быдмӧ жона ва мусӧн вылын. Пӧтӧслун куџа сӧјӧ меда омӧл, сенӧ уна ем ежӧр да мукӧд пӧлӧс сојтӧм турунјас: сӧвнык, лувиковӧј турунјас да зорӧз. Сетчӧ-жӧ уна пырӧ кремневӧј кӧслота. Сыпонда тӧјӧ туруныс кӧрым вылӧ оз рекомендӧвчыссы да бокӧ вузалӧм вылӧ нӧтӧі оз тӧјӧ.

Вѣр турун

Палучеј шеп.

Нѣш.

Травунка.

Иван да Марја.

Нурвыя турун

Хвош

Осака

Јада лугик

Васѳинса лугик

Отава. Медбөрүн колө кақтыштны нөшта отава турун жылыс, ко-
дөс пуктөны визсө өтө во пыщкын мөдпөв ыщкөмөн. Отава турун —
пемыд-веж рөма. Сіјө абу воөм турун, пуктыссө зорізавтөз-да, абу сеи
колана пөтөса својствожасыс. Сыпонда заготовка вылө (бокө вузалдм
вылө) тајө туруныс оз мун.

Турунлөн ботаническөј составыс.

Медым төдмавны, тудө-оз туруныс скөтлы вердөм вылө, сіз-жө,
кущөм сылөн качествомс да соргыс, колө төдны сылыз ботаничес-
көј составсө (турун өкасјас). Тајө төдөмыс зев коланатор *).

Турун өкасјас вермөны лөны зев уна пөлөс јесественнөј услови-
јөјасоан, быдман мөстајас өзрө, но век-жө поэө сіјөс группирүтны, ку-
щөм өкас турун јонаө пөлезнөј, пөтөса, нөвө пөтөстөм, лөбө весіг вред-
нөј. Ставсө-кө тајөс лүчкө да бура төдны, колө лөны агрономөн (колө
агрономическөј образовачнө), но кущөмакө төдмавны турун өкасјасөн
(ботаническөј составөн) колө быд практическөј ужалысы, торја-нын се-
щөмјас дырјө, кор турун өкас өерө төдмавсө сылөн соргыс лөбө кор
колө төдны турун пыщкыз өгкымын өкасјаслыс прөчөнт лыдсө. Шуам,
унжык-кө турун пыщкын вредлөј да јадөвөтөј турунјас, сещөм туруныс
көрым вылө оз туј, нө оз пөз примітны заготовка дырјө.

Сещөмјас дырјө заготовка куъа быд ужалызы, весіг робочөјјаслы,
колө төдны, кущөм өкас турун сорјас оз поэ лөзны примітан турун
пыщкө, медым сещөм турунсө нө і примітны. Олыгнөј ужалыөјас обыч-
нөја бура төдны тајөјасөс.

Улынжык гјжалөма кызө, кущөм группајас вылө јуксөны турун
өкасјас асланыс бурлун пөтөслаун өерө.

БУРЛУН ПӨТӨСЛУН БЕРӨИ ТУРУН ӨКАСЈАС ЈУКЛӨМ

Чөскыд турунјас

I-ј группа

(медбурјас)

Лугөвөј лөсохвост, сборнөј јожа, лугөвөј өітурун, италјанскөј рајг-
рас, лугөвөј мјатлык, өмофејевка.

II-d группа

(бурјас)

Тросөнкөвөј өітурун, уна пөлөс корја өітурун, прөстөј мјатлык,
сорөн воан мјатлык, өтө воа мјатлык, јөжкөд полөвөца, прөстөј гребө-
нык, французскөј рајграс, куъа быдмыз зөр, золовөстөј зөр, англөјскөј
рајграс, трөсөнкөвөј канарөјлык, колөнатөј батлачык, безөстөј көстөр
прөстөј пырөј.

*) Туруныс ботаническөј составсө велөдгөн колө пөзүтчыны гербаріјөн
(көні визны быдсама пөтөс көстөм турунјас) да велөны визјас вылө турун зө-
рјалгөн өксурсіјасөн, лөбө сөвөгүрам воанын Көмө өбластгүсө музөјө (Сык-
тывкырын), көні сөлөкө-хөчөјсөвөнөј јукөдас өм гербаріј I выставка. Сен научнөј
отруднык төдмөдас турун өкөјөсөм да зөлас рајзавөчөјөјас.

III - d группа

(шөркөддемјас)

Гөрд ситурун, пахучөй колосок, вескыд костор, прөстөй манник, вөрса мјатлык, сплуснутөй мјатлык, прөстөй полевица, степнөй тимофеевка, полевөй костор, бала ситурун, небыд костор.

IV - d группа

(шөркөддемыс омөлжыкјас)

Коленчатөй батлаык, гартчөм луговик, лугөвөй зөр, көч зөр, вөрса коротконожка, наземнөй вејык, ланцетнөй вејык, вөрса вејык, колосник, молотанка, куза быдмыс ситурун, гөна бухарник, реснитчатөй перловник, поңкшөй перловник.

V - d группа

(омөл сорт)

Полевөй мјатлица, пон полевица, щучка (дернестөй луговик), полевөй батлаык, су костор, небыд бухарник, молыја, пон шобди.

VI - d группа

(шома турунјас)

Ежөр, сыт, ситник, ожика, белоус, пушица, рогоз, камыш.

Ежөр јукоө куим класс выло: а) медбур ежөр турун, кодөс радејтө скөт: бледнөй, воднөй, двудомнөй, көч, прөстөй да прованнөй нима ежөр турунјас; б) шөркөддем качества: ежегов, дернестөй, куз, звездчатөй, виж, гөгрөс заа, вөрса, повислөй да страннөй нима ежөр турунјас. Став мукөд сикас ежөр турунсө скөт оз сој (III-d класс).

Бобовөй турунјас

Ташөм турунјас пыщкыс ундык сикасыс зев пөтөсаөс да чөскыдөс. Сыпанда ташөм турун сикасјаслөн сорыс быд пөлөс турунө зев колана. Лугөвөй турун пыщкын медеа јона овлоны ташөм бобовөй турунјас: гөрд, жежыд да шведскөй бобөнаң (клевер), инкарнатнөй бобөнаң; көзтөг быдман уна пөлөс века турунјас, јонжыка шыр аңкыщ да пощөс бердса аңкыщ; французскөй луцерна, шведскөй либө чарла код луцерна, таткод луцерна; вердчан еспарцет; лугөвөй да вөрса чина; сура ладвенец; прөстөй јазвеык либө көч бобөнаң да мукөд пөлөс.

Көра да лекаרתвоа турунјас

Прөстөй тмин, аныс, маун, либө валериан, прөстөй манжетка, лекаרתвеннөй кровохлопка, прөстөй черноголовка, лугөвөй пөлөчына (либө жбырыло), айр, прөстөй лушица, пјзма, прөстөй тысачелистык, лекаרתство вөчан одуванчик, лапкор (подорожник), прөстөй кацасин (ромашка) поповник.

Јадовитōј да вреднōј турунјас

Јадовитōј турунјас да быдгасјас, кодјассањ јона вѣмōны, лѣбō ве-
еѣ кулōны скōт, ташōм њѣмаѣс*):

Јадовитōј да вреднōј турунјас

Безвременѣк

Љѣмвнѣк-безвременѣк (колмōдыс бувењ), (сојѣс лузѣк), (ветра-
нѣца), дука дурман, сōд белона, молочај, сōд да жежыд чемерѣца, код-
ѣбдыс плевел, (болѣголов), кокорыш—пон петрушка, (паслен), гōрд да
гырыс ѣорѣза наперѣванка, (нурыв, лѣбō тод ѣорѣз), (јадовитōј веж), мак-
самосејка.

*) Скобкајас пыщкō гѣжалѣм турунјас СТО-лѣн общесојузнōј стандарт
лыдѣб вреднōјѣн да нѣшта сōдтō: борец (аконѣт), авран, ѣвездчатка, калужнѣ-
ца да жѣвокосѣ турунјас.

Јадовитој турун сора турунјас нѳти оз ков примітны. Но сещѳм турунјасыс век-жѳ вермасны вескавны бостан турунјас пыщкѳ. Сыпон-да скѳтѳс вердигѳн лѳбѳ турунсѳ прессујтѳгѳн колѳ примітны мерајас, медым јадовитој турунјасѳѳ вѳлі шыблалѳма. А медым јадовитој турунјас оз вескавны примітан турунјас пыщкѳ, пријомщѳкјаслы дај став ужалыс-

Борец

јаслы колѳ бѳра тѳдны, кущѳм ѳікас турунјас вреднѳјѳс. Тапонда тор-
јѳн лѳѳ сувтлыны сещѳм турунјасѳѳ гѳжалѳм вылѳ.

Безвременњѳк (сіѳ-жѳ шусѳ ѳѳмовњѳкѳн) быдмѳ быдлаын, улын
васѳд вѳјас вылын. Туруныс ставнас зев јадовѳтѳј. Сылѳн јадыс ѳорѳзас
да корјасас олѳ куѳм во чѳж. Јад кутас дејствѳјтны 10—20 час мысѳѳ
0,5-1 кѳлограмм мында кос турун сојѳм бѳрын. Турун сојыслѳн зев

ѳурман

јона торкеџны пїшеварїтелнџ органјасыс дај став органїзмыс. Сы бџрын
лоџ паралїч лолалан органјасын да пемџсыс кулџ.

Боред. Тајџ туруныслџн емџс сїџ-жџ мукџд пџлџс нїмјас: простел,
фомїчев турун, возулїн черевјак, колпачкї, цар џелла, аконїт, хрїстопро-

Балена

давка, лубоза да мук. Тајо уна васа турун, зорічыс—лѳз, віж, мукѳд дырјі жежгов, колоколчік моѳаа, уна да піла пінь-коѳ корјаса, заыс куз да гѳна. Зев јадовітѳј, сојѳм бѳрын пемѳсјас кулѳны.

Тајѳ туруныс быдмѳ быдлаын, торја-нын гѳраа местајасын, сіз-жѳ быдмѳны садјасын мича пыѳдї (кыз декоративнѳј быдтас), быдмѳ вѳрын да кустјас пѳвсын.

Молочај

дурман. Тајѳ турун-сѳ сіз-жѳ шуѳны дыдо-рѳн, глѳмушаѳн, дурноп-јанѳн, шалејѳн, коѳ ѳгу-реѳн. Быдмѳ РСФСР-са шѳр да лунвыв поло-сајасын. Зев јадовітѳј, пе рвој гажмѳдѳ, сесса суц-кѳм, унзїл да војтѳвкыс-калѳм бостас. Сы бѳрын пемѳсјас кулѳны.

Белена, сіз-жѳ шуѳѳ сѳд беленаѳн, блекѳтѳн, зубныкѳн, коростѳн. Бе-лена—вывтї чорыд јад, вывтї јона дејствуйтѳ мор-тјас вылѳ і скѳт вылѳ. Беленаѳн отравітїгѳн уна-ыс кувлѳны. Сѳд беле-на быдмѳ быдлаын, кѳн-јасын быдмѳны ѳкжык турунјас.

Молочај. Талѳн емѳс нѳшта нїмјас: ізгон, кура молоконка, молочак, мо-лочнїк, одолеј, прогон, рамін ѳелла, рамін вуж, сѳлѳм вуж, увїчѳј јѳв, чїстовел. Быдмѳ быдлаын, јадовітѳјѳс вејїнјасыс.

Мѳсјас вермѳны сој-ны молочај турун не-кущѳм вредтѳг зорїчаѳ-тѳчыс јона дыр возжык, зорїзавѳѳмоаңыс моло-чај лѳѳ вывтї јадовітѳј. Кос молочај турунѳн јад-ыс неуна бырыштѳ, но зїкѳз оз быр і век лѳѳ јадовітѳј.

Чемеріца

Чемерица, либб смертојед, чемеричник, чихотка. Быдмө быдсама виҗас вылын да кустјас пөвсын. Чемерица ставнас вывтї җадовитөҗ. Отравитчөм бөрын быд бокын лоө паралич. 200 грамм чемерица виҗө вөлөс.

Наперестанка

Пролеска. Талөн народнөҗ нимјас: курҗелла, пон капуста, чїстуха, шпр. Быдмөны быдлаын мујас вылын да лок турун быдманијасын. Тајө туруныслбн җадовитөҗ сокыс. Тајө җадыс овалө турун пыщкын пыр, сесса чукөрмө организмө да, зев ещаөн отравитчө быдсама скөт.

Кодзөдыс плевел, јона туруна (пушыд) өтї вөса быдтас. Быдмө быдлаын. Сылөн народнөҗ нимјас: головна, плевелы, роженец, кострика, трава (роч ногөн), волчок, галка. Зев јона өткодасө италјанскөҗ да анг-

Мак самовејка (көзтөг быдман мак). Талөн емөс јөзкостса нимјас: мачок, мачина, дикөҗ мак, насон. Туруна өтї вөса быдтас, уна вожа корјаса, вывтї веж рөма. Заас да корјасас јона быдмөны чурвиҗан гөнјас. Җоріҗасыс југыд гөрдөс, быдмөны торјөн-торјөн. Быдмө СССР-са шөр да лунывв полосајасын. Сојөм бөрын кулөм овалө зев шоча, но овалөны јөјмөмјас, војтөв кыскалөмјас да сїзи воҗө. Җадовитөҗөс җынвыҗө воөм көјдыса коробочкајасыс (јурјасыс).

Наперестанка — кык вөса да уна вөса турун, гын коф гөна заа, ланцеткоф корјаса, җоріҗасыс гырысөс, кувшинкодөс. Емөс сылөн народнөҗ нимјас: наперсточнөҗ турун, давочнык, колоколчикјас. Вежнас вывтї җадовитөҗ. Быдмөны шөр да лунывв полосајасын, мујас вылын овалөны јона шоча, овалөны вөртурун пыщкын. 100 грамм турун виҗө вөлөс. Торја-нын җадовитөҗөс корјасыс.

Апҗечнөҗ авраи, жењыдик турун, быдмө васөд виҗас вылын, вывтї өшалан да ланцет коф корјаса. Җоріҗасыс жеҗыдөс, куҗ кок јылын. Сојөм бөрын пемөсјас мытїтөны гырөдөн, мукөд дырјї овалө кувтөҗ. Народнөҗ нимјас: лихорадочнөҗ турун, благодат, зажмурнык, кровнык, мокрец, көр турун.

Кокорыш либб пон петрушка. Јөрын быдман петрушкакөд өткодсама, көјдыса. Быдмө быдлаын: садјасын, јөрын да лок турунјас пөвсын. Мөсјас вылө јона дејствуйтө.

лҗск
ма.
да к

кїөн.
лот.
пухо
луви
корја
код-ө
выль
нурв
да м
Туру
мыт
Калу
турун

ка. С
нык,
кодза
Смы
нїөс,
пыр
посн
пыдм
чатка
рын

сөн
јас, к
чынь
моз,
оз ку

оз ко
пресс
нөҗ
колө
сещө
көд,
вред
Стан

дарт
туру
омеж
ленја
дыш,

лїскōй раґрас турункōд. Куґ шепта. Шептыс ғырыс да куґім пōлōс рōма. Торґа јона вреднōй вōвјаслы да мōсјаслы. Јадовїтōјōс кōјдысыс, заыс да корјасыс.

Нур вылын быдмап калужнїца. Сїґ-жō шуō лагушечнїкōн, нун-кїн, куриннōй слепотаїн, лотошкїн, болотнōй лопухōн. Ғорґ серґыс — лувїк нїма турун код, корјасыс неуна червон кодōс, неуна вōрк кодōс вылысыс југјалō. Овлōны нурвыв турун пышкын да ләпкōс вїґјас вылын. Турун сојом бōрын лōмыт да вїемōны вōркјас. Калужнїца турун сора турунјас скōт оз сој.

Злачнōй ґвездчатка. Сїґ-жō шуō—блōшннїк, конобој, конскōй вех, кодґан турун да сїґї возō. Сылōн корјасыс уна, пōснїōс, нол пелōсаōс да пыр вожōс. Ғорґјасыс пōснїōс да уна вожабe, пыдмō быдлаын. Ғвездчатка турун сојом бōрын пемōсјас о травїтчōны.

Вреднōй быдтасјасōн лōбны сещōм турунјас, кодјассаґ оз отравїтчыны јадовїтōј турунјасōн моз, но вїемōны, сōмын оз кувны.

Турун заготовїтїгōн оз ков прїмїтны лїбō прессуґтны сїґ-жō вреднōй турунјас. Сыпонда колō кōґ неуна тōдмасны сещōм вреднōй турунјаскōд, кодјасōс лыддō вреднōјōн СТО бердса Стандартнōй комїтет.

Общесојузнōй стандарт лыддō вреднōй турунјасōн: бутeн, омежнїк, вōв укроп, пōслeнјас, тод зорґя, ландыш, рака оїн да чїстовел.

Аврап.

Стандартној комітет лѣдѣ сојтѣмѣн, но не вредној турунјасѣн:
ветренѣца, лувѣкјас, бѣсак, чертополох, шом кор, татарнѣк, ва переч,
погремок, чорыд јѣн, ѣшалая гречѣшнѣк, јѣжыд лук (чеснок), щѣј турун

(звер
мукѣ
лѣны

Кокорыш, лѣдѣ пон петрушка.

асбн:
ереч,
турун

(зверобој), кісьца, полың, зозбг лук, папороцьнік, камыш, сїтнікјас, нїщ
мукбд пблбс чорыд турунјас, кодјаслбн корјасыс да зорїјасыс суцка-
лбны, сїз-жб сбрмбм ежбр турун.

Плевел.

Калужница.

Јадовитој да вредној туруијас

Цистотен

Ландыш

Паслен

Бузина

Татарык

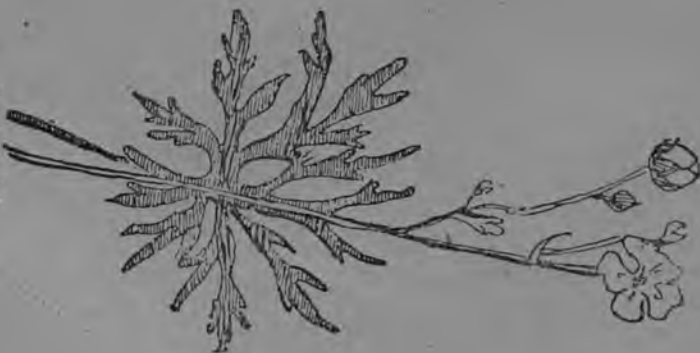
Шанеч

Дүзүк конучу

Дүзүк jedki

Бред вајтом сојтом турунчас

Стан

мита

вер

ноја

сијо

да у

Тајо

туру

бора

прим

во т

иску

ул

щык

лыд

каче

лыс

верм

вітан

стан

ма

Сеш

(еще

метр

II-ЈУКӦд

ТУРУН ПРИМІТӦМ

ВесітӦм турунлӦн чп.РӦм. Влажност.дук. Љоктурун сор. Турун допјалӦм.
Стандарт. ВојенведлӦн техническӦј условіјӦјас. Банітіровка. Турунлы анализ.

Турун примітсӦ весітӦмӦн, сесса мед сіјӦ вӦлі лӦсалӦ турун прі-
митан условіјӦјаслы, турунлӦн мед вӦлі определоннӦј сорт да качество.

ТурунлӦн качество тӦдмавсӦ государственној хлебнӦј инспекціја
сертіфікатӦн лӦбӦ відлалӦмӦн (натураӦн). Турун заготовітыс учрежден-
нӦјас обычноја сувтӦдӦны требованьӦ, медым туруныс вӦлі непременно
сіјӦ восаыс, кушӦм во вылын мунӦ заготовкаыс лӦбӦ прессујтӦмыс,
да унаыс возвыв урчітӦны, кушӦм рајоныс лӦбӦ местаыс бостны турунсӦ.
ТажӦ торјас јывоыс быд турун тук бердӦ колӦ ӦшӦдны гіжӦд (бірка),
турунсӦ кӦ прессујтӦма.

НатураӦн турун відлавсӦ „опытнӦј“ експертіза вӦчӦмӦн лӦбӦ ла-
бораторіјаын відлалӦмӦн, (анализ вӦчӦмӦн), код ногыс квмас. НатураӦн
прімітӦн турун быт колӦ відлавны. Ӧті анализ куџа турунлыс качест-
во тӦдмалӦм оз ло тымана. Відлавны колӦ лунын, а не біја дырјі (не
искусственнӦј светӦн.)

Турун відлалӦн колӦ определітны: а) сорт (тӦп), б) рӦм, в) јона-Ӧ
у туруныс, г) дук, д) сорјас, е) кушӦм лок турунјас пырӦны, ж) јона-Ӧ
щыкӦма: пӦдӦма, согчӦма, бакшасӦма, кіпајасыс кынӦс, з) абу-Ӧ зорӦд
пыдӦс, зорӦд вылыс лӦбӦ вӦјӦмін, і) кызі упакујтӦма. Сізі возӦ.

Турунлыс качество тӦдмалан точнӦј нормајас да потребітелсаң турун
качество вылӦ став требованьӦјас гіжалӦма „кондіціјајасын“, кодјас јы-
лыс віӦд возысжык (тажӦ-жӦ јукӦдын). СіјӦ нормајасыс условнӦјӦе да
вермасны вежсыны сы серті, кушӦмӦс лоӦны запросјас да турун загото-
вітан сезоныс.

Возын лоӦ гіжалӦма первој обшӦј теоретическӦј установкајас, сесса
стандарт.

ТочнӦј рӦшӦдтјас вӦчӦм вылӦ Наркомснаблыс установкајас гіжалӦ-
ма „заготовка организујтӦм јылыс“ јукӦдын.

Турун весітӦм

ТурунлӦн Ӧкта (вес) тӦдмавсӦ доџда вескіӦн весітӦмӦн.
СешӦм вескіыс-кӦ абу да колӦ тӦдмавны турунлыс ӦктасӦ торјӦдлӦмӦн
(ещӦн) весіттӦг, поџӦ вӦчны сіјӦс турун јур ыџда серті. ЗорӦдын 1 куб.
метр мында турунлӦн Ӧктаыс лоӦ:

Выл пуктӧм турун, кодӧ абу-на пуксӧма . . .	0,7	центнер.
Тӧлыг бӧрын	0,85	„
6 тӧлыг бӧрын	1,1	„
Су да шобдӧ иӧас	0,8—0,9	„
Нӧйтчӧм иӧас	0,5	„
Зӧр да id иӧас	0,7—0,8	„

Турун јур-кӧ јукны медса кызӧнтӧыс (јывсаыс вескыда увлаы), артмас кык конус: вылыс да улыс. Улысыс лӧ шӧщыд. Медым тӧдны 6 тӧлыс сулалӧм турун јурлыс сӧктасӧ, колӧ мерајтны јурислыс-гӧгӧрсӧ улысӧдыс, Ж да З виӧјас куӧа да медса кызӧнтӧыс, ГдЕБ виӧјас куӧа, дај торјӧн мерајтавыны јурислыс вылысӧсӧ. Сеоса мера лыдпасјасӧ колӧ течны тащӧм формулајас куӧа:

Вылыс конуслы:

$$ГДЕБ=25 \text{ метр}$$

$$АВ=6 \text{ „}$$

$$25 \times 25 \times 0,0265 \times 6 = 99,4 \text{ куб. метр.}$$

Улыс (шӧщыд) конуслык

$$БВ=3 \text{ метр}$$

$$ЖЗ = 18 \text{ метр}$$

$$(25 \times 25) + (18 \times 18) + 18 / \times 0,0265 \times 3 = 111,2 \text{ куб. метр.}$$

$$99,4 + 111,2 = 210,6 \text{ куб. метр.}$$

$$1,1 \times 210,6 = 231,6 \text{ центнер.}$$

Тајӧ прӧмер куӧа турун јурлӧн сӧкта лӧ 231,6 центнер.

Турунлӧн тӧп

Медвојдӧр тӧдмавеӧ турунлӧн тӧпыс лӧбӧ сортыс, а туруныс-ке уна пӧлӧс, тӧдмавеӧ шӧщ, уна-ӧ да кущӧм основнӧј тӧпјас: ојдлан, даввыв да кӧзӧм турунјас пырӧнӧ прӧмитан турунӧ. Турун тӧпјаслы прӧпорцја лӧсӧдсӧ колӧм сертӧ, сӧмын, дерт, јонжыкасӧ лӧ лӧсӧдны сы сертӧ, кущӧм оӧкас турун быдмӧ сӧјӧ рајонас лӧбӧ кущӧм оӧкас турун колӧ бостысӧыслы (потребӧтеллы). Шуам, медым став заготовӧтан турун пыщкын вӧлӧ ојдлан турун—60 прӧч. да даввыв турун—40 прӧч. лӧбӧ

кыкнан өкасыс өтмындаөн. Лунвылын поџ мџдногџн лџбџдны горнџ (поснџ) да степнџ (гырысжык) турунјаслыс соотношенџсџ. Сџзџ воџџ.

Сыыс кыкџзџ, турун торјалџ аслас ботаническџ состав сертџ (кушџм өкас турунјас сетчџ пырџны). Таногџн торјџн лыџџџны, шуам, пыреј турун, бобџнаџ турун да сџзџ воџџ. Танџ зев колана тџдны, кушџм быдтас частјаслџн торја группајас пырџны турунџ, кодјасџс лџбџдџма турун вылџ примџтџм шџркџџдем конџџџџјасџн. Тапонда конџџџџјас колџ лџбџдлыны стандарт сертџ (стандарт под вылын).

Стандартџзаџџа нуџдан комџтетџн лџбџдџма турунлы класеџфикаџџа, кџнџ, квајт основнџ типыс өтџор, лџбџдџма нџшта подџџџјас вылџ јуклџм сы сертџ, кымын прџцент мукџд пџлџс турун сорјас пырџны основнџ видџ. Шуам, кџзан полевџ турун јуксџ дас подџџп вылџ, степнџ—вџт вылџ да сџзџ воџџ.

Ботаническџ анализ вџчџм вылџ турун парџџџаыс бостџм проба наџџнџкџн торјџдлџны турун өкасјас сертџ ташџм частјас вылџ:

- 1) злак,
- 2) бобџвџјјас,
- 3) мукџд пџлџс сојан турунјас,
- 4) став мукџд пџлџс сојтџм турунјас, јадовџтџјјас да вреднџјјас кыкџзџ, кодјасџс бџрјџдлџны да лыџџџны торјџн.

Став тајџ частјасџс весџтџны да арталџны налыс прџцент лыдсџ став проба дџнџ.

Турунлџн рџм.

Кџрым вылџ турун тџјџм јылыс меџџа јона поџџ тџдны турун рџм сертџыс. Сыпонда конџџџџјасын сџзџжџ лџбџдлџма (гџжалџма) турунлыс рџмсџ. Зорџд пыщкџсса турунлџн нормалнџ рџмџн лыџџысџсџ—вџж рџм, но јона југыд вџж рџм вџсталџ, мыј сџјџ турунсџ пуктџма вывџтџ воџ лџбџ уна сы пыщкын ежџр турун, а тајџјас, џерт, оз бурмџдны, а омџлтчџдџны турунлыс пџтџслунсџ. Тапонда јона вџж рџм вылџ ышмыны оз ков. Колџ тџдны, мыј турун вермџ воштыны ассыс мџча вџж рџмсџ сџзџжџ зер улџ сурлџмџн лџбџ лысваџн, лџбџ емкџ сы пыщкын уна пыреј, бобџнаџ да мукџд пџлџс бур турунјас, кодјас понда турунлџн пџтџслуныс нџвџ оз чџн.

Вылынџдык гџжалџм быд турун џџплџн ем аслас рџм, код куџа тџдмавоџ турунлџн нормалнџ рџмыс.

Турунлџн рџм вџжласџ џџпјас куџа таџџ:

1) кџџџм турун—а) бобџвџј сора злакјас: злакјаслџн—вџж, бобџнаџлџн—бурџј сама вџж, југыд зџрџзјаса;

2) кџџџм турун—б) бобџнаџ: зџрџзыс да зџбыс—бурџј сама вџж, торјџн зџрџзыс—сџнмџ четчан југыд рџма;

3) кџџџм турун—злакјас—вџж (неуна рудов, а мотылковџ сора турунлџн—бурџј сама вџж); лџшнџј дыр сулалџм турун лџџ пемыд-вџж рџма;

4) кџџџм турун—луџпернџвџј—вџж;

5) даввыв кџџџм турун—вџж;

6) степнџј турун—југыд-вџж; острџцовџј—лџзов-вџж;

7) вөр турун—бурөј сама веж;

8) нур турун—југыд веж (изумруднөј).

Сотчөм турун төдөны пышкөс слөјјас пемдөм сертї. Сылөн вежөб дукыс, пөсалө дај улжык.

Турунлөн рөм төдмавсө не турун чукөр (кіпа) вылыс сертї, а пышкөс слөјјас сертыс.

Влажност. Турун пышкын ва (влага) оз ков лоны 13-15 прөч.ыс унжык, а бобөвөј турун пышкын—16-17 прөч.ыс унжык. Точнөја төдмавны тајө прөчентсө поңө сөмын лабораторіјаын відлаөмөн. Лабораторіјаын-кө аналіз вөчны некызі, турунлыс качество лоө определитны пријомщїкы. Тапонда турун примітөм вылө лөсөдөм условіөјасын колө прөста урчитны влажностлыс медыжыд прөчентсө да индыны, медым кык кі костын омөлка ыртгөн туруныс ез чегјас дај ез гартчы, а сөмын трачкөдчїс.

Кос турун куртїгөн шаракылө, а корјасыс кіпыдөс вылын ыртгөм жугавлөны. Та сертї поңө төдны турунлыс бура космөмсө. Бобөнаң турунлыс воөм поңө төдны засө гартөмөн (песлаөмөн) да гыжјас костөд өтка за лөзөмөн. Тајө кыкнан ногыс відлаалгөн оз ков мытчысны нїөтї војт ва, дај засө гартгөн оз ков сылөн орны (туруныс-кө бурең воөма).

Вывтї костөм турунлөн жугавлөны да вошөны ідралігас корјасыс да зоріөјасыс. Турунсө-кө абу тырмымөн бура костөма да ідралөма улөнжык мїбө көтаслөма, гартгөн сіјө оз жугавлы, а лоө кі улын лапыд код.

Прессованнөј турунлыс влажност відлаалгөн поңө туддөдчыны тащөм вылысса признакјасөн:

1. Прессујтөм кос турун ыккөн бокјасыс овлөны пушыдөс, а бура космытөм турунлөн—топалөмаөс да оз пушитчыны.

2. Бура космытөм турун ык топыд да бөр оз четчы (абу лажкыд). Шыбытны-кө кос ык, сіјө мач моз бөр четчыштлас, а ул ык водө пластөн.

3. Кос ык-кө гартөвны сутугаөн, көрталөмыс колө өткод зельд, а улжык турун ыкын көрталөмыс лчалө да сутуга улас обычнөја поңө адчыны сім туј.

Стандартизация нуөдан комитөтөн лөсөдөм общесојузнөј стандарт сертї турун јуклысө влажност куңа ноль ногөн (вагасө лыдөдөма весөн): 1) кос турун—влага пырө 15 прөч.-өз, 2) шөркодөма кос турун—влага 15-саң 17 прөч.-өз, 3) влажнөј (лапыд) турун—влага 17-саң 20 прөч.-өз, 4) ул турун—влага 20 прөч.ыс унжык.

Точнөјыка влажност төдмавсө ізөдтөм наңлыс влажност төдмалан приборјасөн, костысан шкапөн. Уж да Оборона Советөн лөсөдөм инструкціјаын емөс турунлы аналіз вөчөм куңа подробнөј индөјас, кыңи төдмавны влажност лабораторнөј способөн. Тајө индөјасыс специалнөј өамаөс да јона сложнөсө. Сыпонда мї танї оз кутө сорнитны сы јылыс, а ыңтересујтчысјаслы рекомендујтам төдмасны сіјө инструкціјанас.

дук. Турунлыс бурлулө сің-жө поңө төдны дук сертыс. Турунлөн ем аслыс пөлөс чөскыд дук. Щыкөм турунлөн зев јона вежсө дукыс, лоө сіјө пөдөм, чөскыдтөм дука. Турунлыс нормалнөј дук төдмалөм куңа сетөбны индөјас турунлы аналіз вөчан инструкціјаын, кодөс сујөма общесојузнөј стандартө.

Тажō инструктор куҕаыс турунлōн дук—свежōй, омōлика дукыштōм кесвежōй да пōдōм—тōдмавеō нырōн дукалōмōн. Пōдōм дук куҕа-кō лōō сомненьнō, бостōны турун чепōл да пуктōны стōканō, кистōны сетчō ҕеуна пōс ва (сōмын мед туруныс ставнас кōтасас) да вевтōны стеклōн. 2-3 минут мыстī бара видлōны шонтōм турунлыс дуксō. Пōдōмыс-кō ем, шоналōм бōрын сылōн дукыс јонжыка кылō.

Лок турун сорјас

Турун пыщкō кушōм сурō сојтōм быдтасјас нарошнō сорлавны некушōма оз поҕ, а кор најō асныс быдмōны виҕ вылын сојан турунјас пōвсас, 10 прōч.ыс унжык лезны оз-жō поҕ.

Примитигōн кō турун пыщкыс лōō аҕōма вылынжык лыддōдлōм јадовитōй да вреднōй турунјас, сiҕ-жō шома злакјас, сещōм турунсō либō нōви оз ков примитны либō примитны донсō чинтōмōн, сōмын мед прессујтōм возвылын став тащсm турунјассō вōли бōрјōдлōма да шыблалōма.

Јог турун

Чирссōм турун сор (турун чир) оз поҕ лезны примитан турун пыщкō условийōјасын индōм прōчент дорыс унжык, но тани колō тōдны, мыј овлōны сојтōм турун чирјас: јог турун да сiҕи возō. Одијō чирссыс турун зорјас да бобōвōјјаслōн корјас бурещ лōоны турунлōн меҕса пōтōса иныс. Тащōм турун чир оз вермы чинтыны кōрымлыс качествсō. А. сгевел висталōм сертī, турунын-кō абуōс корјасыс да зорјасыс, а ем тащōм турун чирјыс, сiҕс кушōмакō поҕō лыддыны бур качества турун сорōн.

Турун пыщкыс поснi да гырыс чир тōдмалан способјас бура разработкајтōма Уҕ да Оборона Сōветлōн инструкторјаын, кōнi гжалōма испытаннō вōчан методјассō. Тајō методјаснас колō бура тōдмасны быд заготовителлы.

Та могыс турун проба первој пыркōдōны, медым торјаласны поснi да гырыс чирјасыс, сесса пожналōны 2 см-ыс поснiджык чирјассō, а 2 см-ыс гырысжык чирјассō бōрјōдлōны чун пыр лезōмōн.

Турун чир пожнавеō 6,5 либō 7 мм гырса гōгрōс оиҕјаса пож пыр. Мōдыс пожналōм бōрын колōм чирјыс лōō гырыс, а петōмыс—поснi. Тајō кыкнан пōлōс чирјыслыс прōчент лыдсō тōдмалōны сōкта сертīыс (веситōмōн).

Турун пыщкыс бу с тōдмалōны кiпа шōрыс перјōм турун слōј пыркōдōмōн.

Зорōд пыдōс, зорōд вылыс да вōјōмиҕјас тōдмавеōны кiпа шōрыс вōјмōм (бурōј рōма) турун аҕōмōн. Горелōй турун аҕōны кiпа да штабел шōрса турун пластјас пемдōм сертī. Турун пыщкыс сов тōдмалōны лapiсōн видлалōмōн. Турун-кō солалōма, лapiсōн кōтōдлōминō колō паскыд, жежд осадок. Бакшасōм, сiемōм, кыммōм, нујтбессōм либō лыаōссōм тōдмавеō кiпајас видлалōмōн.

Турунлыс шақјасōн висōм (ужпиҕōн, сiмōн да шōј шепōн) тōдмавеō видлалōмōн: ужпиҕјас овлōны шепта злакјасын либō сурулōны турун чир

пыщкыс; сiмөн (ржавчинаөн) висiгөн овлöны туру; зајасын, корјасын лiбö шепјасас гөрд, сöд лiбö вижов печатјас да вијас, дај шепјасыс абу зонöс, а сојомäс; шој шепөн висан турунлөн сöдöдöны шепјасыс да рос-код; јывјасыс, а кöјдысјасыс пөрöны са код сöд массаö, кодi сöдöдö кiтö (дукыс сылөн селдiлөн код).

Арлыд. Уж да Оборна Сöвет инструпција куза турунлыс арлыд төдöны злакöвöј лiбö бобöвöј турун кöјдысјас сертi (проба вöчöмөн). Зорiзалiгөн ыщкöм злак шепјасын абу кöјдысыс, а емöс сöмын зорiзјасыс; кöјдысјас-кö суралöны сöмын улыс шепјасыс, сек колö лыдфыны, мыј ыщкöма зорiзалöм бöрын. Унжык шептысжö кöјдыса лiбö емöс кöјдыс быдманiнјасыс (шеплөн шумјасыс)—турун вывтi дыр быдмöма (сормöма).

Зорiзалöм бöрын ыщкöм поснi турун чiр пыщкыс позö адзыны меуна кöјдысјас, а сöрмöм турун чiр пыщкыс—бура уна кöјдыс. Бур кадын (зорiзалiгөн) пунктöм злакöвöј турунлөн зајасыс вежöс, а сöрмöм турунлөн—вижöдöма лiбö iзас рöма.

Ежөр лыдфысö сормöмөн, корјасыс-кö за дiнсыс гыладöны (кiс-сöны), а оз-кö гылавыны да помас колöны щöщ зорiзјасыс (пылныкыс)—турун лыдфысö зорiзалiгөн пунктöмөн.

Упаковка. Общесојузнöј стандарт сертi, кызi механическöј, сiзi-i ручнöј ногөн прессујтöм турун кiпалөн сöкта оз ков лоны 50 кiлограммыс кокныжык, а кузтаыс—90 сантiметрыс унжык.

Механическöј ногөн прессујтöм турун кiпалөн улыс бокыс колö лоны нол пелöса кузмöс јашщик код, кiпалөн пастаыс пöштi кык мындаөн ещажык кузта сертыс. Тајö условјöссö собмудайтöмөн кiпа лыдфысö стандартнöјөн.

Кiпа колö кöртавны кык кöрт сутугаөн, кодлөн кызтаыс колö лоны 14-d № ыс не вöснiжык *). Кiпа вылыс кыскiгөн сутугалөн колö сöкыда торјавны (кысыны), а турун нещыштiгөн мед нiбöи пласт оз мед.

Ручнöј прессовкалы кiпалөн улыс бокыс колö лоны нол пелöса квадрат код.

Ручнöј прессовкалы колö кöртöд вöснiджык сутугаыс лiбö мукöд пöлöс материалыс (гез, iзас). Ташöм кöртöд кокныа кысö кiпа вылыс; кöрталöм кiпаныс кокныа шедöны турун пластјас (слöјјас).

Требујтан партијаын (вагонын, баржаын, мук.) стандартнöј ногөн упакујтöм турунлөн колö лоны öтгырса кiпајас.

Быд прессованнöј турун кiпаныс колö лоны кык сутуга улö пунктöм пу пöвтөрјас (бiркајас). Сiјö пöвјасас колö гөгөрвозна лучкi гiжны: места, кад, кушöм рајонын прессујтöма да кодi заготовiтыыс.

Ставсö донјалöм. Определөннöј рајонын став заготовiтан турун, көв-i сiзсö лöсалö кондицијаслы дај турун сiкасјасыс пöштi öткодöс, јона-на унаыс оз овлы öткодöс качествонас лiбö уна ногөн iдралöм (чу-

*) Војенвед стандарт куза позö вöлi кöртавныны турун кiпајас 14 да 15-d №-ра сутугајасөн.

көртөм) да виқом понда, либө не өткоф виқас понда да не өткоф мусин својствојас понда. Но точнөја төдны турунлыс став пөлөс торјалөмјас зев сөкыд. Тапонда јонжыкасө лөб нафөјтчыны пріјомщік төдөмлун да кужөмлун вылө, медым сіјө опытөн афэыны быд турун парвіјалыс качество куза торјалөмјас да сы сертө пуктыны турунлы лөсалана прімітан дон.

Турунлы дон пуктөм колө не сөмын чорыд щөтыс заготовка нуө-дігөн, но сіз-жө коміссіоннөј либө коміссіонно-залоговөј ногөн турун сөтігөн-вузалігөн. Өтө весөн тырмөдчыны оз поф, колө төдны, мыј весіг өткоф сорт турунлысөн оз овалы өткоф качествоыс, сіз-кө, оз овалы өткоф і доныс.

Став вылынжык лыддөдлөм турун прімітан условјөјас шусөны обычнөја кондіціјасөн либө условјөјасөн.

Кондіціјас. Турунлөн ем зев уна сорт не сөмын качество пет-көдлан јестественнөј условјөјас понда, но сіз-жө заготовка нуөдан уна пөлөс условјөјас понда (ідралөм, прессујтөм да виқөм). Сывөсна турунлыс качество төдмалөм вылө колөны чорыджык, точнөјжыка лөсөдөм нормајас.

Нормајас лөсөдлөны потребітельјас, најө (нормајасыс) вермөны веж-ласны (либө не өткофөн лоны) турун заготовітан рајонјас да условјөјас сертө, сіз-жө турун чукөотан быдвоса условјөјас сертө, но век-жө најө кущөмакө воөны өтө основнөј положөннөјасө. Турунлыс колана качество требујтыс тајө положөннөјасыс либө условјөјасыс шусөны кондіціјасөн.

Турун вылө стандарт

Стандартизаціја нуөдан СТО бердса комітетөн вынсөдөма 1929 воын нојабр 23 лунө да јөзөдөма 1930 воө турун вылө стандарт № 784.

Тајө стандарт куза турун јукөб өтпјас, подөтпјас, категоріјас да классјас вылө.

- Турунлөн өтпјас:
- 1) көзөм полөвөј турун,
  - 2) көзөм лугөвөј "
  - 3) ојдлан "
  - 4) сөпнөј "
  - 5) даввыв "
  - 6) нурвыв "

I Көзөм полөвөј турун јукөб подөтпјас вылө:

- 1) тімофејевка, көні 80 прөч. либө унжык тімофејевка, 10 прөч.-ыс не унжык бөбөнаң да 10 прөч.-ыс не унжык мукөд пөлөс турунјас;
- 2) тімофејевка да бөбөнаң сорөн, первоыс 50 прөч.-саң вылө-жык, бөбөнаңыс 50 прөч.-өз да мукөд өкас турунјас 10 прөч.-өз;
- 3) тімофејевка сора бөбөнаң, бөбөнаңыс 50 прөч.-саң вылөжык, тімофејевкаыс 50 прөч.-өз;
- 4) уна пөлөс бөбөнаң 80 прөч. вылө да унжык;
- 5) лудерна 80 прөч. вылө да унжык;
- 6) көсфор 80 прөч. вылө да унжык;
- 7) зөр сора віка 80 прөч. вылө да унжык, мукөд өкас турунјас 20 прөч.-өз;

- 8) костор сора луцерна, луцернаыс 50 прѣч.-саң вылѣжык;
 9) луцерна сора костор, сені косторыс 50 прѣч.-саң вылѣжык,
 луцерна да уна васа мукѣд пѣлѣс злакјас 50 прѣч.-ѣз;
 10) еспарцет 50 прѣч. вылѣ да унжык.

II. Кѣзѣм лугѣвѣј турун колѣ лоны 80 прѣч. вылѣ злакѣвѣј турунјасыс, севса сорѣн мотылокјас 10 прѣч.-ѣз. да мукѣд пѣлѣс турун 10% -ѣз.

III. Ојдлан турун јукѣѣ гырыс, шѣркѣдѣем да поснѣ турунјас вылѣ. Сені колѣ лоны бѣбѣвѣј да злакѣвѣј турунјас 60 прѣч.-ыс не ешажык.

IV. Сѣпнѣј турун јукѣѣ подѣпјас вылѣ: 1) пыреј, 2) жѣтняк, 3) острѣд, 4) целннѣј (гырыс), тані лыдѣдѣдѣм турунјас пыщкыс, 5) целннѣј (поснѣ) ковылыс, овсаңныкыс, тонконогыс, сѣмын мед основнѣј турун сѣкасыс вѣлі 50 прѣч.-ыс не ешажык.

V. даввыв турун јукѣѣ подѣпјас вылѣ:

- 1) лугѣвѣј—СССР-са војвыв да централнѣј рајонјаслѣн;
- 2) переложнѣј полѣвѣј—СССР-са централнѣј рајонјасын еновтѣм мујас вылыс;
- 3) вѣр турун—став пѣлѣс подѣпын бѣбѣвѣј да злакѣвѣјјас еша вылѣ 60 прѣч.

VI. Нур турун; 1) гырыс турун—гырыс ежѣр еша вылѣ 40 прѣч., 2) поснѣ турун.

Катѣгоріјас куѣа турун торјалѣ овмѣслы шогмѣм сѣрѣ: 1) зонвѣза (бур) турун: а) класнѣј, б) некласнѣј; 2) дѣфектнѣј (омѣл) турун.

Класнѣј турун јукѣѣ кујѣм класс вылѣ сы сѣрѣ, кымын прѣчѣнт пырѣ сетѣѣ сојтѣм турунјас, турун чѣр, вреднѣј да јадѣвѣтѣј турунјас, сѣз жѣ јона-ѣ сѣ, ѣ ул.

„Класнѣј“ турунѣн лыдѣдысѣѣ тѣплы да подѣплы лѣсаланана зонвѣза, бур турун, кодлѣн колана рѣмыс абу вежѣма (лѣк ногѣн ідралѣм да да вѣзѣмла абу тѣвѣѣма да абу пемдѣма), абу вошѣма сѣвѣжѣј дукыс абу сѣрмѣма. Сѣјѣ мед ез вѣв сотѣѣма, пѣдѣма, бакшаѣма, буса, кын нујта, лыаа да солалѣма, сѣз-жѣ мед ез вѣв зорѣд пѣдѣсыс, вылысыс да вѣјѣмныс. Сыыс кынзѣ, тајѣ турунлы колѣ удовлѣтворѣтны став требѣваннѣјаслы, кушѣмѣс сетѣма 1, 2 лѣбѣ 3 класслы, а требѣваннѣјасыс со кушѣмѣс: (вѣзѣд таблица 47-ѣд лѣстѣкыс)

Сојан турунјас пыщкѣ пырѣны злакјас, бѣбѣвѣјјас, ежѣр да разнѣј турун, гырыс турун чѣр, кодјаслѣн куѣтаыс 2 см ыс не жеңыджык да кодјас оз петны 7-мм гырса сѣнма пож пыр.

Сојтѣм турунјас пыщкѣ пырѣны јадѣвѣтѣј да вреднѣј турунјас, безвреднѣј сојтѣм турунјас да поснѣ турун чѣр, кодѣ артѣма поснѣ органѣчѣскѣј, мѣнералнѣј да мук. пѣлѣс торјасыс да кодѣ петѣ 6,5-7 мм гырса сѣнма пож пыр.

Некласнѣј турун—зонвѣза турун, сѣмын оз удовлѣтворѣт став требѣваннѣјыслы, кушѣмјасѣс лѣсѣдѣма класнѣј турунлы. Весѣг ѣтѣ требѣваннѣјы-кѣ оз удовлѣтворѣт, лыдѣдысѣѣ-ын некласнѣј турунѣн.

„дѣфектнѣј“ турун—ізјана турун. дѣфектнѣјѣн лыдѣдысѣѣны со кушѣм турунјас:

I—V типтаслы классјас *)

Класслн №	Медуна вермас лоны сојтнм турун				Јона-б колд кос
	Безвредннј сојтнм турун	Турун чнр		Вредннј да јадовитнј турунјас **)	
		Ставыс	На пышкын посны		
1	1%-бз	6%-бз	3%-бз	1%-бз	шоркоддем кос
2	1-саы тыр 5%-бз	6-саы тыр 9%-бз	3% "	1% "	"
3	5 " " 10% "	9 " " 12%-бз	3% "	1% "	"

1) кнн ем 1%-ыс унжык вредннј да јадовитнј турун сорјас, снз жб отчукорын јадовитнј турунјас 0,2 килограммыс унжык лнбб вреднн турунјас 0,6 килограммыс унжык;

2) кнн влдлагнн адзма кнлајас пышкыс 10%-ыс унжык пдднм дука, снс да бакшаснм турун слнјјас (пластјас), снз-жб нунта, лыаа лнбб кын слнјјас;

3) шоналыс турун.

Војенведлы лбсдднм турун прнмнтан техннческнј условнјнјас снгла сујтнма 784-d №-а общегражданскнј стандарткд.

Бнвјаснс верднм вылб допусакнјтчн классннј турун—став кујнман классыс, снз жб став типтаслн да подтнптаслн зонвнза, кос лнбб шоркоддем кос турун. На пышкыс оз допусакнјтчн снмын:

а) IV-d типлн—целннннј посны турун (степнннј турун);

б) VI-d типлн—нур турун.

Ежор пырб безвредннј сојтнм турунјас пышкн. Сылн мындаыс оз ков лоны лбсдднм нормажыс унжык, лнбб безвредннј сојтнм турунјаскд отлаын лыдднмн 30%-ыс унжык (РВС-лнн 1931 воаа прнказ №134).

Турунлыс качество тдмалнм (боннтрровка).

Турунлыс качество тдмавны мева бура позд лабораторннј споснбн. Та мogyс прнмнтны вбзнм парвнжыс бостд разннј местаыс проба вылб неуна турун. Но позд вчны анализ н аслыд.

Тажн пробасыс колб бнрнјдлыны да течны торнн јонжыка характерннј турунјас: шома злакјас, јадовитнј турунјас да снз вбзд. Сесса быд пдлс турун (быд чукор) колб веснтны торнн да тдмавны налыс

*) VI-d типлн—нур турунлн классјас абубс.

**) Классннј турун пышкын јадовитнј турунјас отчукорын (јокмылн) оз ков лоны 0,2 кг-ыс унжык да вредннј турунјас—0,6 кг-ыс унжык.

прочент лыд, уна-о воо став проба выло. Тази-жо вочсо турун чирлыгмында тѳдмалігѳн. Влажност тѳдмавсо турунсо костытѳз да костѳм бѳрын весітѳмѳн, сѳмын, дерт, костыны колѳ зев кужѳмѳн. Сіз-кѳ таяѳ операцијасѳ колѳ вѳчны лабораторіјанын.

Но прочент лыд тѳдмалѳм, кызі требујтѳо кондицијасѳн, абу-на тырмана, медым зікѳз тѳдмавны турунлыг квалітасѳ став бур боксаыс і омѳл боксаыс. Та выло колѳ ѳтувты став пѳлѳс прізнакјасѳ да ѳткодавны најѳс определѳннѳј сістема под вылын.

Ташѳм ногѳн тѳдмалѳмыс зев колана практіческѳј ужалысјаслы, сѳмын прѳстѳјжык да кокніа артман спѳсобјас, кыз, шуам, ізѳдтѳм нан мурка куза тѳдмалѳм, турунлы абуѳс.

ѳткымын спеціалістјас (Віттмак, Богданов да мук.) лѳсѳдісны да предложітѳсны турунлыг квалітасѳ тѳдмалан шкалајас. Сіјѳ шкалајасѳ лѳсѳдѳма јѳнжыкасѳ не быдлуна практіческѳј уж нуѳдѳм выло, а бѳнжіровка велѳдѳм выло, медым быд пріјѳмшїклѳн лѳі навык, кызі практічнѳја матыстсыны турунлыг квалітасѳ тѳдмалѳм дінѳ.

Таяѳ шкалајасыс заготовітеллы колана не сѳмын сіјѳ боксаы, медым механіческѳја урчітны (опредѳмітны) турунлыг класс (квалітасѳ серві), сіјѳ колана сіз-жѳ сещѳмторјас тѳдмалѳм выло, кодјасѳс оз поз колны бокѳ: 1) кызі ідралѳма да візѳма (хранітѳма) турунсо, 2) кор ідралѳма, 3) уна-ѳ пырѳны чорыд да вреднѳј турунјас, 4) чѳскыд да шѳма турунјас, 5) чѳскыд турунјаслѳн квалітасѳ, 6) уна-ѳ пырѳны бѳбѳвѳј турунјас. Быд ташѳм сікас турунлы лібѳ ідралан да візан ноглы шкала куза сетѳны торја пасјас (пунктірнѳј спѳсоб).

Тані ставнас вајѳдам Віттмакыс шкаласѳ *):

ПУНКТЈАСѳН ТУРУН ДѳНЈАЛѳМ

(квалітасѳ тѳдмалѳм)

Пунктјас

1. Кызі ідралѳма да візѳма

Турун лок ногѳн ідралѳма, лок ногѳн візѳма, јѳна буса, пѳдѳм дука	1
Омѳлка кѳтаслѳма зерѳн, омѳла буса лібѳ ѳуна пѳдѳм дука	2—5
Турун бура ідралѳма, чѳскыд дука	6—10

2. Турун ідралан (чукѳртан) кад

Ідралѳма сорѳн	1
„ сормыштѳмѳн	2—5
„ аскадын	6—10

*) „Справочнік агронома“ лѳзѳма 1929 г

Сына
зев
позѳ
301

ны,
јас)
стру
(№1
да
ліст

3. Уна-õ пырõны чорыд да вреднõј турунјас

Чорыд заа мибõ вреднõј турун сор уна	1
Шõркоддем мында: чорыд турунјас 10%-õз, вреднõј турунјас 2%-õз	2—3
Кыкнан пõлõс туруныс зев еща	4—6

4. Злакјас да ежõра турунјас костын торјалõм

Пõштї ставыс мибõ зїк ежõра турунјас	1
Жынјыс ежõра турунјас	2—5
Пõштї ставыс мибõ зїк ставыс злакјас	6—10

5. Злакјаслõн качество

Ставыс мибõ пõштї став злакыс медомõл качествоа (3-d класс)	1—5
Уна емõе шõркоддем качествоа злакјас	6—10
Ставыс мибõ пõштї став злакыс медбур качествоа	11—20

6. Уна-õ пырõны бобõвõј турунјас

Нõтї абу мибõ зев еща	1
Шõркоддем мында	2—4
Уна	5—8

Сумма . . . . .

Сумма-кõ	лоõ	30 õз—турун	лыффыссõ	III классõн	—омõл	турун
"	"	31—50—	"	II "	—шõркод	"
"	"	51 да унжык	"	I "	—бур	"

Витмакõн шкала абу зїк точнõј, сенї ем уна тырмытõмторјас. Сыпонда õнї јонжыка пõлзүјтõны проф. Богданов шкалаõн, сõмын сїјõ зев сложнõј да сõкыд применїтны практика вылын. Богданов шкалаõн позõ тõдмасны кõе „Справочник агронома“ нїга куңа (лезõма 1929 воõ, 301-d мїстбок).

Турунлы анализ вõчõм јылые

Турунлые шогмõмсõ да качествосõ тõдмалõм вылõ бура колõ тõдны, кызї бостõõны став турун партијаные шõркоддем пробајас (выјомкајас) да кызї вõчõõ анализ. Овоз вõлї вына војенведлõн тајылые ин-струкцїа, кодõс сетõма Реввојенсовет прїказын 1929 воõ, мај 21 лунõ (№122), да мõд сещõм-жõ ин-струкцїа, кодõс печатајтõма Наркомторглõн да СССР са государственнõј хлебнõј инспекцїалõн сборнїкын (68-d мїстбок). Анализ вõчїгõн колõ туйдõдчыны СТО-õн сетõм ин-струкцїаõн.

Общесоюзно́й стандартын, „Г“ мив. улын сетōма пōшти сещōм-жō ин-
струкцiя, сōмын вōчалōма некымын вежлалōмјас.

Общесоюзно́й стандартлōн инструкцiя вывтi колана технiческōй
деталјас паскыда гiжалōм, понда, сōмын сiјō сложнōй да омōла досту-
пнōй. Сыпонда мi рекомндујтам тōдмасны подлiньиқнас, а тани сувтлыны
сiјō вопрос вылын ог кутō. Основнōй тōдмōдјас сетōма тајō јукōд за-
водiтчан помын.

Пр

стан
апп
стан
—ф
јасō

код
дiн
вōч

лōе

да
док
ур
ик

сло

јас
яла

уро
на-ō
тан
выл

вiд
јасл

нōј

III-d ЛУКÖд

Промфинплан лөөдөм. Асдон арталом (калькуляция), Рөщдөтјас вөчөм. Турун заготовитом выло сөм хөтөм (финансирүгөм)

Тайө праквическōй руководстволы ыждасө бөстөма ичөгөс. Сыпонда став пөлөс организационнōй вөпросјас: планирүгөтөм, заготовитан сөв да аппарат лөөдөм, рөщдөт вөчан ног, сiң-жө учот да отчетноот нуөдан став вөпросјас, тайө ыгаө оз ло сујөма, а сөтам танi дөи тор јылыс —финплан лөөдөм јылыс да сыкөд щөщ рөскөдјас арталөм јылыс, кодјасөс некущөма оз поң колны.

Турун заготовитөм—сложнōй уж, торја-нын негырыс колхозјаслы, кодјаслөн унаыс оз овлыны тырымөи јөз, не опыг. Тапонда заготовка дiнө кутчытөң колө гөгөрбок бура артавны став торсө, мыјјас ковмас вөчны операцiја дырјi, да разработајтны:

1. Организационнōй план,—артавны, уна-ө заготовитны турун да лөөдөнны календарнōй план.

2. Финансово-операционнōй план,—дөбитчыны, медем заготовканыс да транспортныс (кыскаөбмыс) став гырыс i поснi укјас вөли јiнөма докоднōй да раскоднōй сметаса став составнōй частјаскөд: артавны да урчитны асдон (калькуляция) да оборотнōй средство корсанiнјас (источныкјас).

3. Производственно-техническōй план,—бөрјыны турун прессујтан способ, машинајаслыс сiстема, переработајтан ногјас.

Промфинплан лөөдөм

Турун заготовитны заводитчытөң колө төдмавны вөпрос средство-јас јылыс, мыј выло кутас нуөдөсыны тайө операцiяныс, вөчны финансөвөј длаа да докодјаслы да рөскөдјаслы сөмета.

Медвојдөр колө чукөртны төдмөдјас. ыжыд-ө лоас рајоннын турун урожај да уна-ө поңны кутас заготовитны, а сыкөд щөщ төдмавны, до-на-ө сувтас турун вiзанiн стрөитөм лiбө турун прессујтан пункт прессујтан пункт оборудүгөтөм да сылы колава iнвентар лөөдөм сы сервi, нуөм выло али сени вердөм выло кутас нуөдөсыны заготовканыс.

Ташөм ужсө кыкнөдөм могыс воңынжык лоө сөтөма сөметајас турун вiзанiнјас да турун прессујтан пунктјас оборудүгөтөм выло, сооруженьнө-јаслыс да машинајаслыс донсө iндадөмөн.

Став ужлыс дон арталөм лоө заготовка организүгөтөмын јонжыка слож-нōй да ответствөннōй торјөн. Рөскөдјаслыс став составнōй частјассө колө

гөгөрбок зев бура артавны. Турунлыс став асдонсö течöм-арталöм былö колö бостны кујим пöлсö рöскодјас:

1) уна-ö сулалö рассыпнöј турун да постојаннöј виэавинöз либö прессујтан пунктöз сiјöс кыскалöм;

2) донаö сувтас переработкалөн став пöлсö ужыс, вагонöз либö баржа былöз турунсö вайöмөн;

3) дон-ö сувтас места былöз турунсö нуöм (транспорт), сiз-жö вузаланивын турун виэöм да разöдöм (жуклöм) куэа рöскодјас.

Јонжыка вежласны вермас рассыпнöј турунлөн сулалан доныс (асдонлөн медвоэза частыс). Дон вежöм былö вермасны лоны уна помкајас: пуктысан места (рајон), кад, гожаа условјöјас (поводда, кушöм ур-жај), заготовитан сезон, ыжыд-ö спрос да уна-ö вузöс турун. Медоа вежлаестöмөн (чорыдөн) колö лыдфыны транспорт куэа рöскодјас, сöмын колö тöдны нуан расстојаннö да лучки использујтны транспорт.

Сметаын централнöј частөн колö лыдфыны прессујтöмлыс асдон арталöм. Кöт-и уна пöлсö организацијаслөн (госорганјаслөн, колхозјаслөн да сiзi воэö) овлöны организационнöј ужын кушöмакö торјалöмјас, век-жö поэö бостны асдон арталигөн јонжыка лöсалана шöр нормајас, кодјасöс лöсöдöма уна пöлсö организацијаслыс бостöм турун заготовитан опыт серти. Но вайöдны таяö нормасö паскыда пöлзујтчан öтсама школаб-эбкыд. Тапонда ми сөтам тани пример былö некымын норма, кодјасöс лöсöдöма уна пöлсö организацијаслөн да не öти кадö, сомын найöс оз поэ лыдфыны обязаателнöј да точнöј нормајаслөн да оз ков зик сiзi приенитны практика вылын. Быд колигөн таяö нормајассö колö проработайтны да лöсöдны местнöј условјöјас серти.

Тани медвојдöр оз ков öткодөн лыдфыны первичнöј производственнöј коллективын калкулација вöчан ног (методјас), кöни кушöм сурö рöскодјасыс поэö мынтöдчыны ужалысјасыс труд использујтöмөн, да ыжыд совхозлы либö госорганылы калкулација вöчан ног, кодјас организуйтöны турун заготовитöм ыжыдабн. Таяö мöд группа организацијаслы гырыс совхозјаслы либö госорганјаслы) калкулација вöчöм сложнöјжык. Тани донјассö босталöма 1930 вöса калкулацијаыс. Сыпонда колö вöчавны кушöм сурö вескöдлөмјас да вежлалөмјас, но поэö пöлзујтчыны сiјөн кыз примернöјөн.

Рассыпвöј турунлөн дон заготовитан пунктöз вайöмөн

Сiјö-кö артавоö, шуам, 1 шајт 50 урсаы 2 шајт да 50 урöз центнерыс, чорыд донөн нöбöм былö ковмас бура уна оöм. Сыпонда ковмас бујны рöсконднöј сметаö прöчөнт мынтöм.

Мöд группаö пырö прессујтан пунктö вöлөн турун кыскалöм куэа рöсход. Таяö рöсходлөн ыждаыс вермас зев јона вежласны, воэыв буреша артавны он вермы. Но колö следитны, медым таяö рöскодјасыс мунысны нöбан либö рöшшöтатјан дон чинтöм вестö (кодöс бостö ачыс турун пуктысыс). Öбычнöја таяö сiзi-и овлöд кымын ылынжык кöрттујсаы либö јусаы, сымын улын рассыпвöј турунлөн доныс.

Асдон арталом

Торја районјаслы разнөй сорт турун выlö калкулацїя (асдон арталом) вöчöма со кущöм ногөн:

Торја районјасын турун заготовитём куца рёскöдјас арталом (прїмер вöй калкулацїя, льддїма, урјасьн, доксö бостема 1930 востаё)

Турун район Рёскöд пукталом	Војвыв Кавказ	Тат- республи.	Баш- республи.	Льенінгр. обл.	Московс. обл.
	Пыреја турун	Ојдлан турун	Ојдлан турун	даввыв турун	даввыв турун
Прессујтём куцарёскöдјас:					
а) Ужалан дон да кыскасан вын медалом	37,5	32,4	27,9	37,8	27,0
вб Прессутчан сутуга	17,0	17,0	17,5	12,0	15,0
в) Прессјас ремонтёр. да амор- тационнөй	5,5	5,5	5,3	2,8	4,0
Ставыс . .	60,0	54,9	50,7	52,6	46,0
II. Накладнөй рёскöдјас:					
а) Кыскалом да вагонö грузи- тём	18,0	15,0	18,0	13,8	18,0
в) Көрттүй вывса сборјас . .	8,8	8,8	8,8	8,8	8,8
в) Инспектёрүтём, выльпöв прессујтём, вагонјасöс суль- дөм	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0
г) Реквїзит (договорјас вöчöм)	18,0	18,0	16,8	18,0	18,0
д) Турундөн чїнөм (јестест.)	3,6	3,6	6,1	2,1	3,6
Ставыс . .	51,4	48,4	52,7	45,7	51,4

Турун рајон Рѣскод пукталом	Војвыв Кавказ	Тат- республи.	Баш- республи.	Ленингр. обл.	Московс. обл.
	Пыреја турун	Ојдлан турун	Ојдлан турун	даввыв турун	даввыв турун
III Организацион. рѣскодјас:					
а) Ужалан дон, содталомбн	15,4	9,2	10,8	12,2	15,0
б) Командиров. да разјезди.	2,4	1,5	3,0	3,0	1,5
в) Помешченнѣјас содержи- том да кѣзјаств. рѣскодјас.	3,9	1,7	3,9	2,5	2,5
г) Конторскѣј, поштѣвѣј да телеграф. рѣскодјас	2,0	1,5	0,5	0,5	0,5
д) Урожај видлалом	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
е) Промналог (2%) да мук .	7,4	7,4	7,4	7,4	7,4
ж) Комиссија	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5
Ставыс .	43,9	34,0	39,4	39,1	39,7
Прибыл (пырѣны шѣщ агро- меропријатѣјас вылѣ торјѣ- дѣмјас)	19,5	13,8	15,0	18,4	18,8
Ставыс ѓтлааломон .	174,8	151,2	157,8	155,8	155,9

Наркомснаблѣн 1931. воын вѣлѣ лѣсѣдѣма Сојузпромкормы со кушѣм рѣскод вѣчан нормајас:

1. Общѣј да админ-управљевческѣј рѣскодјас . . . . . 43,0 ур.
2. Уждыѣм да убыл . . . . . 10,0 "
3. Прессујтѣм . . . . . 60,0 "
4. Гручитѣм куѣа операционнѣј рѣскодјас . . . . . 29,0 "

Ставыс . . . . . 142,0 ур.

Урјасѣн центнер вылѣ арталѣмѣн рѣскодјаслы калкулација вѣчан по г јоняыка паскалѣма дај точнѣјдык, но мукѣд дырјѣ артавлѣны сѣз-жѣ прѣцент лыдѣн, кодѣ бѣстѣ заготовѣтан дон дѣвѣ. Прѣцент лыдѣн ар-

таломон кыкынджык төдны быд пөлөс рөскодлыг ыждасо (калькуляция пышкөсса отношенью). Тани вайодам пример выло щощ сещом артаалам ногсо.

Турун заготовитом куза накладной рөскоджас прөцент лыдон арталом (прөцентыс бостөй заготовит. дон динө)

I. Организацияной рөскоджас прөч. лыд:

1. Штат содержитом (жалованьёжас)	1,20
2. Соцстрахованьё	0,22
3. Месткомө торждөмжас	0,02
4. Центральной аппарат содержитом	1,29
5. Канцеларской рөскоджас	0,15
6. Пөжарыс видчысан мероприявьёжас	0,25
7. Инспектируйтөм	0,25
8. Конвен. сбор	0,01
9. Мукөд пөлөс сборжас	0,02
10. Уждөм капитал выло прөцент	0,50
11. Поштөвөй рөскоджас	0,01
12. сфенгажас ысталом	0,03
13. Командировкажас да тувывса рөскоджас (разъездн.)	0,05
14. Культпросвет	0,01
15. Возыв төдтөм рөскоджас	0,01
16. Војса охрана да би лөсөдөм (освещеньё)	0,50

4,32 %

II. Турун прессуйтөм прөч. лыд:

1. Ужалан вын	14,00
2. Соцстрах да сојуз	1,82
3. Месткомө торждөмжас	0,14
4. Вөвжас	6,00
5. Сутуга ньөбөм	5,00
6. Мавтчан да сотчан материалжас	0,04

27,00 %

III. Помещеньёжас көртмалөм

1. Пыр вөдитчан склад көртмалөм	1,00
2. Контора улө помещеньё көртмалөм	1,00

2,00 %

IV. Амортизация (кисөм вестө бергөдөм)

1. Асшөр складыс амортизацияной	10,00
2. Асшөр капиталон вөдитчөм выло прөцент	6,00
3. Инвентарыс амортизац.	1,50
4. Текущидөй ремонт	1,00
5. Уждөм капиталон вөдитчөм выло прөцент	0,50
6. Прессжасыс амортизац	1,25
7. Вескижасыс амортизац. да клејма	1,25

21,50 %

скөй с
возвы

рөско
куза,
вылы
торја

ладно
сыс л
да на
рован

жайтө
сө та
лөсөс
Т

граф
щөм

V. Утруска

1. Вѳдѳтчѳгѳн турунлѳн јестествен. чѳнѳм	2,00
2. Кык тѳлыс вѳзѳгѳн косѳмѳла чѳнѳм	4,00
3. Грузѳтѳгѳн чѳрсѳм да коѳмѳм	1,00
	<hr/>
	7,00%

VI. Страховка	1,00
	<hr/>
	1,00%

VII. Кыскалѳм да грузѳтѳм прѳч. лыд:

1. Станцѳја дорѳз кыскѳм	1,00
2. Вагонѳ (баржаѳ) грузѳтѳм	2,50
3. Кѳрттуј вывса рѳскопјас	2,50
	<hr/>
	6,00 %

VIII. Тѳварнѳј рачѳвѳца

1. Заготовѳтеллѳн наложеннѳ (содтѳд бостѳм)	7,00
	<hr/>
	7,00 %
Ставыс	75,8 %

Турун заготовѳтѳм куѳа операцијас, быдоама мукѳд пѳлѳс сѳветскѳј овмѳс мѳз-жѳ, колѳ нуѳдны хозрасчѳт вылын, быд пѳлѳс рѳскопд возыв лѳсѳдѳм план куѳа нормаалѳмѳн да зев јѳна економѳтѳмѳн.

Руководѳтыс органјас быдво лѳсѳдалѳны тѳргујтан да накладнѳј рѳскопдјаслы вѳса преѳелнѳј нормајас став пѳлѳс основнѳј операцијас куѳа, кодјас јѳтчѳны турун заготовѳтѳмкѳд. Сѳјѳ нормајас сѳрѳыс да вылынжык сѳтѳм тѳдмѳдјас сѳрѳѳ, поѳѳ проработѳјтны быд заготовкѳлы торјѳ планјас, кѳлкулѳцијѳ да нормајас.

Наркомснаблѳн нормајас

1931-32 вѳсањ лѳсѳдѳма тураса кѳрымлы заготовѳтан дѳн да накладнѳј рѳскопдјас арталан практика, код сѳрѳѳ тѳјѳ дѳныс да рѳскопдјасныс лѳсѳдѳѳны быд заготовѳтелнѳј ѳѳзон вылѳ, заготовкѳјѳсѳн, дѳнѳн да накладнѳј рѳскопдјасѳн ѳѳлаѳањ вѳскѳдлѳн (централѳзованнѳј регулѳрованнѳ) ѳбщѳј план сѳрѳѳ.

Заготовѳтан дѳн јылыс вѳпрѳсјас, сѳз-жѳ СССР-ын турунѳн снабжѳјтѳм јылыс да заготовѳтелнѳј апарат лѳсѳдѳм јылыс унжык вѳпрѳсѳ сѳ тѳтчѳ ѳгѳ сѳјѳ, а сувлаѳ сѳмын накладнѳј рѳскопдјаслы нормајас лѳсѳдѳм вылын.

Тѳнѳ лѳсѳдѳма накладнѳј рѳскопдјаслы со куѳѳм номенклатура:

1. Пунктјас сѳѳѳржѳјтѳм куѳа ѳбщѳј рѳскопдјас:

Ужалѳн дѳн содталѳмѳн (начѳслѳеннѳѳн), разѳезднѳј, поштѳѳвѳј, телеграфнѳј да канцѳларскѳј рѳскопдјас, учѳстѳк, помѳщѳеннѳјас да мук. сѳщѳм тор кѳртѳмѳлѳм да ѳборудѳјтѳм.

2. Админістратывно-управленчэскай рэскадзас

Сістэмавын быд чвено куза торжён: ужалан дон, канцеларскай рэскадзас, помещеннэ кортмалём да сізі воэ.

3. Содтёд рэскадзас:

Уждыёом куза рэскадзас да тураса кёрымлён чинём (крафитёгён, прессујтёгён да кыскалігён).

4. Прессујтёгём куза рэскадзас:

Ужалан да тагёвёј вынлён сулалан дон, прессујтчан сутуга сула-
лаи дон, прессјаслён кісёбм (аморвізація) да ремонт, пресс новлёдлём,
сотчантор да мавтас лёёддём, сізі воэ.

5. Гручйтёгём куза операціоннэ рэскадзас:

Пунктсаы гручйтанінёз кёрым вајан дон, гручйтан дон, стојкајас
да сутуга лёёддан дон, вымпёв прессујтём.

Накладнэ рэскадзаслы нормајас Наркомснаб шуёмён (1931 воэ
јуь 7 луно) лёёддёма тащёмёс:

Рэскадзас	1931 вога нормајас урјасён	
	Коопераціјалы	Сојузпром- кормлы
Общёј да адмйн.-управленчэск	45,8	43,0
Уждыёбм да турун чинём	10,0	10,0
Прессовка	60,0	60,0
Гручйтёгём куза операц. рэск.	29,0	29,0
Ставыс	144,8	142,0

Колё пасыны, мьј організаціоннэ ўстановајас быдво вежласёны.
1932-33 вога сезонлы вермасны сетны заготовітёлнэ аппарат органи-
зујтёмкёд ётлаын щёщ выл нормајас. Тапонда тајё јукёдын сетём став
матеріаллён значеннёыс, кызі вёлі возынжык вёталёма-нын, лоё сёмын
условнэј, медым петкёдлыны основнэј пріјомјасё, кодзасёя колё пёл-
зујтчыны фінансёвёј план лёёддёгён.

Туруныс рёшщёт вёчём

Заготовітём туруныс мынтысё да турун сетыо да пріјомщк кёс-
тын рёшщёт вёчёё торја заготовітёлнэј діректывнэј доңјасён, кодзасёс
лёёддалё быдво СССР-са Наркомснаб, турун сорт да заготовітан рајон
серті. Шуам, Војвыв крајлы 1931 вога гожём кёжлэ вёлі лёёддёма
дентьер кёрымыс со кудём доңјас:

Сојузпромкорм инструкция куза рөшщот вөчөө тази:

КАЧЕСТВО	Баҕиснөй кондицияјас	Кушөмөс примітөма	Сод- төд	Чин- төд	Окончат. результат	
					+	-
Влажност	Шөркөддем кос 10%	Ҷик кос 2%	10 ур 10 ур	— —		
Љок турун сорјас	Нормальнөй	Сөрмөма	—	40 ур		
Арлыд (аскадын-ө ышкө- ма)						
Ставыс	—	—	20 ур	40 ур	—	20 ур

Рөшщот вөчөм ылаө установкајас тајө 1932 воын неуна торјалөвы колөм војасса установкајас диньс: баҕиснөй кондицияјас сертө омөльжык качествоа туруныс колө вөчавны тащөм чинтөдјас:

а) влажност куза: турунын-кө ем васөд 17-саы 20 пр.-өз (влажнөй турун)—чинтысөө основнөй доньс 10 пр.;

Турунын-кө васөдыс 20-саы 24 пр.-өз (уь турун)—чинтысөө 20 пр. 24 пр.-ыс јонжыка уь турун оз примітөы;

б) арлыд куза: зорјалөм бөрын ышкөм туруныс (сөрмөм туруныс), кодө тујө-на көрым ылаө, чинтысөө основнөй доньс 15 пр.;

быдмигөн космөм турун, кодјаслөв заыс чорзөма, оз примітөы;

в) лок турун сорјас куза, баҕисын-кө индөма—„сөјтөм турун сорјас да турун чир 15 пр.-ыс не унжык“, а примітан турун пышкын лөб сөјө унжык, чинтөд вөчөө 5 пр.-өн быд 5 пр. сорыс.

Примітан турун пышкын-кө лок турун сорыс 30 пр.-ыс унжык, сөщөм турун оз примітөы.

Турун заготовитөм ылаө сөм лезөм

Вылынжык вөлі петкөдлөма, кызи артавны турун заготовитөм куза став иләс ужлыс асдон да кызи вөчны рөшщотјас. Сетчө пырисны россыпнөй турун нөбөм, сөјөс прессујтөм, краытөм да места ылаө ыстөм. Сөјө рөшщотјас сертыс колхоз лөбө совхоз кокниа вермас артавны, уна-ө колө сылы оборотнөй капитал. Та могыс, өтө центнер турунаыс асдон арталөм кынзи, уна-ө кутас сулавны сөјө прессујтан пунктын лөбө вагонөз (баржаөз) вајөм бөрын (сы сертө, көнө да кушөм условјөјасөн ковмас сетны турунсө потребительлы), колө возыв төдны да лыффыны, кымын оборот вөвјалас вөчны заготовитель өтө сезонын.

Та ногөн, оборотнөй сөмыс мында да сөјөс испөлујтөм ылаө колан кад төдөмөн, колхоз лөбө совхоз арталасны, уна-ө сөм вермасны луктыны најө асланыс средствојасыс да уна-ө ковмас бостны Госбанкыс жєныд срока ујзөдөн.

Уждысан пöрадок да условјöјас вежласöны. Сыпöнда вöзвыв оз моэ тöдны, кушöмöс лöбны најö сек кежлö, кор сещöм либö ташöм организација бөстөс заготовитны тураса көрым—бөкө иналöм вылö. Поэбө сöмын тöдмöдны обшцöј устансвкэјасси заготовкэјас да тöварнöј операција-јас нүөдöм вылö Госбанкөн сöм сөтöм куэа.

Госбанк сөтö ужжöзөн сöм заготовка нүөдан ног сертi да вочасөн. Первој сетсö ужөн ыбыжыд аванс дас лунја заготовка вылö, тыр дон арталöмөн либö заготовителлыс ашöр сöмсö чинтöм бöрыш.

Сөсөа, мыјөн қутас чукöрмыны складын көрым запас, сетсö ужжöзөн содтöд сöм „тöвар улö“ (подтовариöј кредит)—запас ыжда сертi да сулаан дон сертiыс. А кызi кутас мунны прессујтöм турун грузитöм, баражö сетсö ужжöзөн „туј вылын тöвар улö“ да „туј вылын документјас улö“.

Складын турун запас чукöрмöм сертi сöм уждöм вермас лоны складö колöм турун јылыс торја тöдмöдјас куэа, а грузитöм бöрын—грузитöм тöвар вылö шöт-фактурајаслы да Госбанк отделеньнöбö (кытчö мунö грузыс) ысталöм шöтјаслы вöчöм реестрјас (описјас) куэа.

Ташöм уждысöм куэа банк бөстс 8 пр. вонас. Уждысан срок, кызi вöлi висталöма вылынжык, лöсöдсö сезонын заготовка мунöм сертi. Колö пасјыны, уждöм сöм вылö кредитјас вöзтавсöны план куэа. Та пöнда на јылыс вöзвыв да аскадын колö сетны вылысса организацијакöд сөгласујтöм зајавкэјас.

Тураса көрым-кө сетсö меставывса Заготъерно контораö да сеты-сыс-кө (вузалы-сыс) олö медматыса Госбанк отделеньнöсөң 40-50 километры вылынжык, Заготъерно контора мынтысö бөстöм туруныс аслас кассавыс (наличнöјөн).

Турун сетыс колхозсаң-кө банкöз, 40-50 километрыс матынжык, заготпункт сетö колхозлы банкыс сöм пöлучитöм вылö торја мынтысан пöрученнö. Пöрученнöсö гижöны кык öткөдöс.

Турун виэанијас стрöйтöм вылö дыржык кежлö ужөн сöм сетöм јылыс колö шыöдчыны Соцъембанкö. Шыöдчöмсö баражö колö вöзвыв сөгласујтны вылысса организацијакöд (Колхозсојузкöд, Виэму управленьнöкöд).

Турун виэанијас стрöйтöм вылö да турун пуктан станцијас оборудујтöм вылö ужжöзөн сöм сетсö срокөн 3 воөз. Тајö ужжöсö ковмас заводитны мынтыны медвоэза вөсаңыс-жö: турун виэани стрöйтöм вылö ужжöз—20 пр. мында, а станцијас оборудујтöм вылö ужжöз—30 пр. мында.

Машинајас лөсöдöм вылö ужжöз сетсö сещöм-жö условјөјасөн, сöмын медвоэза вонас ковмас мынтыны 20 пр. мында.

Ужжöзөн сöм бөстöм вылö колö сетны банкö:

- а) производственно фiансöвöј план;
- б) медбөрја фiансöвöј отчет (лөсöдöм формаөн);
- в) көрым иналöм вылö либö машинајасөн да инвентарөн снабжајтöм

вылö договорыс копија;

г) турун прессујтан пункт стрöйтöм јылыс рöшшöт, вöчсö-кө сiјö көзэјственнöј способөн, да договорыс копија, вöчсö кө пунктыс пöдрөдөн.

Сыыс кынэи емöс нöшта уна условјөјас, кодјассö колхозлы колö соблудатны да соблудатиг мозыс сетсö сöм кредит востöм бöрас-нын. Тајö сöмыс сетсö стрöителство нүөдöм сертi да договорјас выполнијтöм сертi, сiэ-жö ашöр средствојас пуктöм сертi да мукöд ужжöзөјасөн лунки

ялзујтчөмөн (уждысан дисциплина собьудажтөмөн), візму овмөс кыпөдөм
вылө куз срока уждысан фондө обязагельнөј взносјас мынтөмөн.

Колө пасыны, мыј колхоздөн став рөшцөтјас стрөйтчан матерјалјас
да машинајас вајыскөд колө нуөдөыны банк пыр колхозлы востөм кре-
дит вестө либө банкыи востөм текущцөј щөт куза ашшөр средствөјас
вестө. Куз срока уждөзјас куза банк бөстө 4 пр. вонас.

ТУРУН ПРЕССУЈТӦМ

1-й жүкӧд

ТУРУН ПРЕССУЈТАН ПУНКТ ОБОРУДУЈТӦМ

Стрӧбajas да инвентар.

Турун прессујтан пункт оборудујтӧм ыло колӧны сооружӧнӧјас, помешченӧ, веситчан инвентар да прессујтан машинајас. Ставыс тајӧ вермас лоны сложнӧјӧн лӧбӧ зев прӧстӧјӧн сы сертӧ, ыжыд-ӧ заготовканыс, пыр сӧјӧ нубдӧб алы оз, кушӧм сылӧн экономическӧј значеньбыс турун заготовитан районлы да, медбӧрын, кушӧмбӧ местаыслӧн обшӧј условјӧјасыс.

Сешӧм организацијајасын, кодјаслӧн турун заготовитӧмыс да сӧјӧс вузалӧмыс лӧб главнӧј докодӧн, оборудованнӧ ыло поӧ вӧчны уна сӧм 1 сӧјӧ сӧмыс, вещьас операцијанас. Мукӧд организацијајасын, кӧнӧ туруннас вузасӧмыс лӧб содтӧд докод пыддӧ да докодыс ӧчӧт, турун прессујтан пункт колӧ оборудујтны ещаӧык оӧм ыло.

Мукӧд дырјӧ, прессујтчӧм донтӧммӧдӧм могыс, поӧ организуйтны „подвижнӧј“ турун прессујтан пункт, медем не турунсӧ кыскавны пресс дӧнӧ, а прессӧ нуны турун дӧнас.

Турун пунктлы места бӧрјысӧб јонжыкасӧ кӧрттуј дорын лӧбӧ суднајасӧн ветлан ју дорын, олан керкајассаӧ, складјассаӧ да производственнӧј предпрјатӧјассаӧ 50 метрыс не матӧжык. Участоклӧн мжда колӧ лоны $\frac{3}{4}$ гектар паста кымын быд 1000 тонна турун ыло.

Ферт, пунктлӧн места колӧ лоны ӧик кос, дај мед поӧ вӧлі кыскавны сетчӧ турун кујим ногӧн прессујтӧм ыло (ручнӧјӧн, вӧлӧн да машинајасӧн). Тани ми сетам кујим прӧмернӧј смета турун пунктјас оборудујтӧм ыло.

Кор кушӧм способ колӧ бӧрјыны, сы јылыс лӧб вӧсталӧма воӧынжык, прессујтан техника јылыс јукӧдын.

Турун прессујтан пунктјас оборудујтӧм ыло
прӧмернӧј сметајас:

Кӧн (ручнӧј) прессујтан пункт—передвижнӧј

(Лунса производительност—20-30 цент.)

1) 2 пресс Гӧттонлӧн, 110 шайтӧн	220 шайт.
2) Вески 400 кг ыло	120 "
3) Сутуга вундалан станок	25 "
4) 2×2,5 метр паста кык брезент	52 "

Ставыс . . . . 417 шайт.

Септѣм-жѣ пункт—постојаннѣј.

1) Сарај-навес (28×7×3 метр ыжда)	1500	шајт.
2) 2 ручнѣј .пресс Ингерзоллѣн×185 ш.	370	"
3) doѣда вескі	1400	"
4) Сутуга вундалан станок	25	"
5) 2×2,5 метр паста кык брѣзент	52	"
6) Поснѣ инвентар да мук. пѣлѣс рѣскодјас	68	"
7) Гѣдропулт	85	"

Ставыс . . . 3500 шајт.

Вѣлѣн прессујтан пункт

(Лунса произвѣдѣтельност—50 цент. пресс. турун)

1) Сарај, кѣрт вевтѣн да машинѣј отдѣленнѣѣн (28×8×3 метр ыжда)	2500	шајт.
2) Вѣлѣн ужалан пресс Герп да Мѣлѣт зав. (V.H.P.)	785	"
3) doѣда вескі	1400	"
4) Вескі вылысѣ вевт (навес)	370	"
5) Вескі	120	"
6) Сутуга вундалан станок	25	"
7) Гѣдропулт	85	"
8) Поснѣ инвентар, брѣзентјас, машинажас да вескі- јас вајѣм куѣа рѣскодјас (ылѣсас)	115	"

Ставыс . . . 5400 шајт.

Механѣческѣј прессујтан пункт

(Лунса произвѣдѣтельност—100 цент. пресс. турун)

1) Контѣра (сторожка)	3000	шајт.
2) Возѣа сметавн коѣ-жѣ сарај	2500	"
3) свѣгаѣел, места вылѣз вајѣмѣн	1500	"
4) Пресс, места вылѣз вајѣмѣн	1000	"
5) doѣда вескі	1400	"
6) Вескі вылысѣ вевт (навес)	370	"
7) Вескі	120	"
8) Сутуга вундалан станок	25	"
9) Вагоннѣј брѣзент	252	"
10) Пѣжарнѣј машина	327	"
11) Поснѣ инвентар	130	"
12) Мукѣд пѣлѣс поснѣ рѣскодјас	176	"

Ставыс . . . 10.800 шајт.

Та ногѣн турун прессујтан пункт оборудујтѣм вылѣ ковмас сѣм 417 шајтсанъ 10.800 шајтѣз.

Быд сметаын оз вермыны вежыны материалјаслөн либö оборудовањыёлөн лядыс да качествомс, а донјасыс вежласöны. Сыпонда, мес донјасыс лöны реалнöјöс, сметаö колö пуктавыны оборудовањыёлмы секса сулалан донсö.

Донјас јылыс справкајасөн да машинајас, вескијас да инвентар лöбö дöм вылö зақазјасөн колö шыöдчыны „Селхозснабженнö“ акц. обществоса местнöј отдeленьö. Тајö 1932 воын вöлөн ужалан „Интернационал“ тiпа турун пресс, кодöс вöчöны „1 мај“ нiма заводын (УССР) сулалö вајтöг 615 шајт. d. dиp тiпа механической пресс, Очерскöј завод лөн, сулалö 1600 шајт. Комi областö прессјас вајöм кутас сулавны став машина донсыс 36% кымын.

Механической прессö дьвигател пыдди позö сувтöдны колхозлыы либö совхозлыы тракторсö, но мыјкö понда-кö лöс сувтöдны пыр ужалан пресс, сек позö сузöдны „Красныј прогресс“ заводыс (УССР) „Триумф“ тiпа, 10-12 вöв вына, керпөн ужалан дьвигател, кодi сулалö 1440 шајт.

Помещењнö оборудујтöм вылö сöм јылыс сетöма индöдјас тајö руководствомс мöд частас, „турун заготовитöм финансирујтöм“ јукöдын.

Бура ыжыд контора ковмас стрöйтны стöрöжжакöд отпomyс. Контора лöс пумы, 15 пелöса, кöрт вевта.

ТУРУН ПРЕССУЈТАН ПУНКТАЛЫ КОНТОРА СТРÖИТÖМ ВЫЛÖ ПРИМЕРНÖЈ СМЕТА

1. Фундамент:

- а) куб жын бутöвöј из;
- б) кирпич 0,7 м. судта 8 сурја вылö—1300 шт;
- в) цемент 4 бöчка 164 кiлограммөн.

2. Стенјас:

Гöгрöс пожöм керјас:

Кузта:	8,5 м.	кызта:	22,5 см	—	30 кер.
„	8,5 „	„	20,0 „	—	10 „
„	6,5 „	„	9,0 „	—	18 „
„	6,5 „	„	17,5 „	—	5 „

Ставыс . . . . 63 кер.

Содтöд: 3-5 м. кузта да не öткызта—12 кер.

3. Стрöпилајас да лeгерјас:

Гöгрöс вöр	13 см	кызта	—	12 кер.
„	18 „	„	—	6 „

4. дөскајас 5,5-6,5 см-аёс . . . . . 72 шт.
5. Посвоз вылө пожом пу дөскајас 6,5 метрөн . . . . . 60 "
6. 2-3 м кузта ошиң курчјас . . . . . 20 "
7. Жоҗлы да пөтөлөклы 6,5 м. кузта балкајас . . . . . 10 "
8. Пөтөлөк вылө 5 м×17,5 см гыроа гөрбушјас . . . . . 24 "
9. Озөс вылө 5 м×5 см гыроа дөскајас . . . . . 4 шт.
10. Килчө вылө сещөм-жө дөскајас . . . . . 4 "
11. Посвоз жоҗ вылө сещөм жө дөскајас . . . . . 12 "
12. Разнөј төс
13. Вевт вылө көрт лстјас 3,7 кг-өн . . . . . 400 кг.
14. Кирпич кухна пач вылө . . . . . 1200 шт.
15. Уна пөлөс көрттувјас . . . . . 65 кг.
16. Прөстөј севеклө . . . . . 1/4 јаш.
17. Пакла . . . . . 100 кг.
18. Прибор 2 өзөслы да 4 ошиңлы.
19. Пачө прибор да сугуга.
20. Ужалан вын: а) плөтничјас да столарјас, б) кровельщикјас в) севеколщикјас, г) пач вөчысјас да каменщикјас, д) мамарјас, е) конопатчикјас, ж) кирпич да из кыскалөм.

Кидн прессујтөм вылө помешщеньё. Машинајас виҙөм вылө да кидн прессујтөм вылө торја помешщеньё оз ков. Сижө колө медјонасө прессујттөз да прессујтөм бөрын турун виҙөм вылө, а прессујтчыны по-зө бивла вылын.

Негырыс колхозјасын либө совхозјасын став оборудованьё пыфди позө лөсөдны сөмын өви либө кык прөстөј прессјас, шуам Гиттон система кузта, да вески—турун тукјассө грузитигөн веситөм вылө. Секи некушөм стрөјба торја оз ков. Организация-кө чукөртө турун гырыс парвијасөи да севса прессујтө сижөс аслас вынөн, сещөмјас дырји позө рекомен-дуйтны кык пөлөс сарајјас либө навесјас:

1. Пуыс вөчөм да пуөн-жө (дрәнечөн) вевтөм, 25,5×8,5×3 метр ыжда сарај. Сетчө төрны кутас 800 центнер прессујтөм турун.

2. Пуыс вөчөм, көрт вевта навес, 14,2 м. кузта да 7,1 м. паста. Кык боксө тупкөма топыд стенаөн.

Ставнас ташөм пунктыс (ручнөј прессовка вылө) лөө пощөм јөр коф, көнө шујга вылас да саж бокас лөоны навесјас, воҙыс колө вооса а вескыд вылас сувтөдөө дофда вески.

Көрт вевта, 14×7×3 метр ыжда, пу навес стрөйтөм вы-лө колөны со кушөм материалјас:

- 1) Гөгрөс пожом сурјас, кузтаөн 5,7 м. кызтаөн 24 см—14 шт
- 2) " " " " 7 м. " 22 см—28 "
- 3) " " " " 5 м. " 13 см—30 "
- 4) " " " " 8,5 м. " 24 см—10 "
- 5) Пилитөм шлегајас 7 метр кузтаёс . . . . . 130 "
- 6) " төс 4,2 м кузтаёс . . . . . 170 "
- 7) " дөскајас 5 м кузтаёс да 1¹/₂ см кызтаёс . . . . . 10 "
- 8) Вевтөман көрт (лстјас).
- 9) Плөтничјаслөн уж.
- 10) Вевтөман да краситчан уж, материалнас.

Ташом навесө кутас төрны 660 центнер киён прессутём турун да 1000 центнер вёлөн прессутём турун.

Вёлөн да механическөй способон прессутчөм выль помещеньё. Вёлөн да парвөй машинаясөн турун прессутны сиз-жө, дерт, позо ввла вылын, дај емөс весг ташом способсө дорыясас. Сижө лыффысө буржыкөн сыпона, мы прессутитгөн туруныслы колө шонди возын төлавны, медем сижө јонжыка космас да весавас бусы да јоҗа-

Вёлөн прессутчан сарај.

сыг. Но, турунас вөдитчөмыс да вузасөмыс-кө мунө не сөмын гожа шонди лунјасө, а щөщ шондитөм лунјасө либө төлын, кор сыпөдыс абу кос, выльсаң веттөм виҙө не сөмын машинаясөс щыкөмыс, сижө виҙө щөщ ужсө зерыс да лымјыс.

Стенјас јылыс колө шуны, мыј быд боксаң тупкыны навес нёмла: прессуттөз турунаы колө лоны вентиляция да төлалөм щөщ навес улын ужалигөн.

Тажө турун прессуттан сарајыс лөб ташом модаа: кузмөс стрөјба, кык боксаң тупкөма, кодарсаң пыржык овлоны төвјас, а мөд кык бокыс восса; сарај возвылын, шујга боклаыс вөчсө машиннөј отделеңнө да веттөмысө купол-код гөгрөс веттөн; сылөн радиусыс (дорсаңыс круг шөрөзыс)—5,7 метр; шөрас лөсөдсө коннөј привөд либө пресслөн двигателыс.

Коннөј да парвөй прессутчан пунктлыс общщөј видсө став оборудованнөнас петкөдлөма тани печатајтөм серпас вылын.

Машиннөј отделеңнөын сувтөдсө сөмын коннөј привөдыс, а прессыс сувөдсө навес улас.

8 сурс центнер выль ужалөмөн ташом сарајыд, дерт, оз тырмы, сек ескө рассыпнөј турунөн тырас став сарајыс. Сөщөмјас дырји прессуттөм турун тукјассө позо течны ортсө чукөрјасө да веттөны презентјасөн (течан ног јылыс виҙөд возысжык).

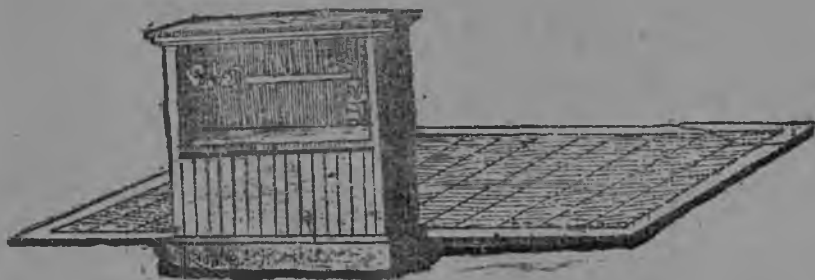
Тани туруныс либө чукөрмө, либө пырыетөм пыр-жө ыставсө вагонө грузитөм выль (код ногыс колө).

Ташом ногөн машиннөй отделеңнө лөсөдөм оз поҥ лыҥҥыны төрө бурөн. Буржык лөб лөсөдны сешөм пункт, көнө машиннөй отделеңнөбө вөчөма сарај шөрас дај ачыс сарајыс ыҥыджык.

Сешөм сарајлөн: куҥта—28-30 метр,
паста—14 15
шөрыслөн судта—3,5 метр,
дорјасыслөн . —2,5 "

Инвентар

Вескiјас. Стрөјбајас да машинајас кыңзi, быд турун прессујтан пунктын колө лоны вескiјас рассыпнөй турун доҥјасөн примiтөм вылө да прессујтөм турун тукјасөн весiталөм вылө.

Турун доҥ весiтан вескi.

доҥда вескi колө быд пунктлы, сытөҥ уҥавны некыҥ оз поҥ. Ташөм вескiјасыс вузасөбөны дуб пуыс вөчөм гөтөвөј рамадн, топыда зольсалөм пу плөщадкадн, көртыс дорөм рычагјасөн да весiтчан шкапөн. Ташөм вескiыс Госметрлөн №566 лептө 2000 кг., а №568—3000 кг.

Вескi сувтөдөбө каменнөй, лiбө бетоннөй јон фундамент вылө, торја червојјас куҥа.

Тукјаслы ичөтжык вескi поҥ лөсөдны дөсөвiчнөјөс „Красныј факел“ нiма заводлыс (Шуҥејлөн сiстема). Ташөм вескi лептө 300 кг, платформаыс 46,6 см паста да 47 см куҥта. Лөсөдны-кө передвижнөй пункт, абутөм дырјi поҥө тырмөдчыны ташөм вескiнас да доҥда вескi не иббны.

Ул руыс да шыкөмыс вескiјасөс вiзөм могыс, на вылысө колө вөчны будка-коҥ навес, став бокөан тупкөмөн. Тажө будкаыс вермас тупкыны вескiльсө сөмын тыдалан механiзмсө, а платформаыс колө ортсө, лiбө буржык вөчны ыҥыд навес, медым вескiыс тупкыкөс ставјас. Секi доҥјас кутасны мунны навес улөд вомөн вооса воротајас пыр.

додда вескылы $3,5 \times 3,5 \times 3,5$ метр ыжда помещеньё вöчöм вылö колöны тащöм материаляс:

- 1) Гöгрöс пожöм сурјаяс, 5 м куътаö . . . . . 6 шт.
- 2) 6,4 метр куъта вöсјас . . . . . 115 "
- 3) 4,2 " " подрешетникјас . . . . . 25 "
- 4) 5,7 м $\times$ 15,4 см гыреа стрöпилöјас . . . . . 3 "
- 5) Кык воротаö куріч пујас (брусјас) . . . . . 4 "
- 6) Воротајаслы навесјас да шурупјас.
- 7) Быдсама көрттувјас.
- 8) Вевтвысан көрт (містјас).
- 9) Вевтвысан уж.
- 10) Плöвничнöј "

Пöжарјаскöд вермасан инвентар. Турун прессујтан пунктын, кокня öзјан материал уна чукöртöм вöсна, кокня вермас лоны пöжар. Сыпонда, бикöд вермасöм вылö рекомендујтыссö лöсöдны да візны дасöн 2-3 бöчка ва да пöжарнöј машина (пöжарнöј труба) став принадлежностјаснас да кішкајаснас (рукавјаснас). Кыскан кішкалөн куъта колö лоны 4 метр, а ва шыбытан кішкалөн—еща вылö 20 метр. Ачыс машинаыс колö лоны 2 ыргөн циліндра, кодјаслөн діаметрыс 2,5 см ыжда. Тащöм машина шыбытö öти минутөн 13 ведра кымын ва.

Кöни матын ем пöжарнöј сарај, машинајас пыдди позö лöсöдны 1, лібö 2 гідропулт. Тајö гідропултјаснас позас кусöдчыны пöжарнöј сарајыс машина вотöз.

Гідропултлөн ва шыбытан кішкаыс 10 метр куъта да ва кыскан кішкаыс 2 метр куъта.

Бреэентјас. Турунöс колö зев бура візны зерыс, лымјыс дај сізі ульсалöмјасыс, торја-нын прессујттызыс. Тапонда прессујтан пунктö бреэентјас лöбöдöм зік колана тор. Бреэентјас колöны сыыс кынзі машинајасöс көтасöмыс візöм вылö, ужыс-кө муно вевттöминын, Бреэент лыд да налыс пастасö (полезнöј плöщадсö) бостöны колöм серві да сарајөн лібö навесјасөн обесечитöм серві. Сыпонда бреэент лыд возывыс виставны оз поз.

Бреэентјас колöны со мыј пастаöс: 21×28 , лібö 28×35 м. да 71×85 м—вагоннöјјас. Бреэентјас помын емöс колчајас. Гырыс бреэентјасын тајö колчајассö вöјтöма бреэент дорас (прішівнöјöс) да дас пукталöма тезјас.

Поснi инвентар. Поснi инвентарö пырöны: вывескајас, гижöдјас (надписјас): „Курітчыны некущöма оз поз“, вефрајас, вілајас да поснi ремонт вöчöм вылö слесарнöј инструмент, ставыс ылöссö арталöмөн 130 шайт дон кымын.

Турун прессујтан пунктлы колöны со кущöм поснi инвентар:
1) вывеска—1, 2) гижöдјас (надписјас)—5, 3) віла—5, 4) бадејка—1, 5) гез—10, 6) томан—3, 7) пöнар, 8) пресслы хомут, 9) зубилö—1, 10) кусачкi—1, 11) клешщi—1, 12) французскöј клуч—1, 13) прöстöј клуч—1, 14) слесарнöј мöлöt—1, 15) плоскозубцы, 16) мех. тiскi—1.

Пункт організуїтїм куґа общїї індаїмїас.

Медбїрын колї сетны пункт організуїтїм куґа да сетчї робо-
чїїасїс босталїм куґа со кушїм общїї індаїмїас:

1. Медым зер понда лїбї лым понда уж оз сувт, рекомендуїтчы-
сї ужсї нуїдны сараїн, даї сыыс кынїї лїсїдны сараї, лїбї навес,
кїнї поїс ескї візны турун запас кык лун чїж прессуїтїм вылї.

2. Оз рекомендуїтчыссы новлїдлыны пресс їтї зорїдсаы мїд зорїд
дїнї,—їона новлїдлїмла пресс вермас їдїї жугавны.

3. Пресс да мотор колї сувтїдны шылїдїм да топїдїм му плїш-
щадка вылї їїк вескыда, уroveň куґа.

Вїлїн ужалан прессїаслыс кїлїсаїассї колї вїїтны муї, медым
вївїас некытчї їнмывтїг вермїсны вужны шатун вомїн.

4. Ужалїгїн вївїасїс колї вежлывыны. Кык вїлїн ужалан пресс
вылын їтї вїлїн ужавны оз пої.

5. Колї, медым робочїїаслы мынтыїм вїлї лїсїдїма тонна лыд
куґа, тук лыд куґа мынтыїм оз рекомендуїтчыссы.

6. Быд оменаын колї лоны прессуїтан сїсвема сертї робочїї лыд,
кыїї петкїдлїма танї штатнїї росїсаынїын.

Турун прессуїтан ужїас да штатїас

№№	Прессуїтан ужїас	Прессуїтан сїстема да робочїї лыд		
		Ручнїї	Коннїї	Меха- ныч.
1	Зорїдмыс лїбї доїдыс турун шыблалїм	—	} 1	2
2	Турун бїрїїдлїм да прессї мытчалїм	—		1
3	Машїнаї турун мытчалїм (сташнїї робочїї)	—	1	1
4	Сутуга лїсїдлїм *)	—	1	1
5	Тукїас кїрталлїм да їуклан пїв мытчалїм	—	1	3
6	Гїтївїї тукїас новлїм да колїгїн вы- лїв весїталїм	—	1	2
7	Вївїасїс лїбї машїнаїасїс дїзїрїтїм . .	—	1	1
8	Турун прїїїтїм да ужїас бїрїа наблу- даїтїм	—	} 1	1
9	Учот да делопроїзводство	—		1
Ставыс		3	7	13

*) Нагрузка-кї оз ло тыр, поїїд їспїлзуїтны новмысїгїн отсаыс мыдїї.

- 1) Ручнōй прессовка сетō топыдлун 3,7—5 кг. мында 28,3 куб. дм вылō
- 2) Коннōй " " " 7—7,5 " " " " " "
- 3) Механōй. " " " 8—10 " " " " " "

Јона-ō колō топōдны турун—артавоō со кущōм ногōн: шуам, вевта вагонлōн ыждаыс ташōм: $6,4 \times 2,7 \times 2,2$ метр, а збылыссō пощō груцитны 36 куб. метр ыжда местаō. Ташōм помешщенинōō, кыз петкōдлс практика, вермас тōрны 170-200 тукыс не унжык, кодјас лобны 49 кг. сōктаōс (уиа вылō-нын) да $35 \times 45 \times 90$ (80) см. гырса.

Ташōм тiп пōлучитōм вылō колō турунсō јона топōдны, сōмын вывти јона топōдōм абу-жō бур: секи унжык лōо прессујтōм куза рōскод дај јонжыка чiрјоас туруныс. Сыыс кынзi, тазi-кō прессујтны свежōй турун, бōрвылас сiјō регидōн щыкō. Тапонда нормальнōја топōдōм колō лыдфыны 8 кiлогр. кымын 28,3 куб. дм. вылō (1 куб. фут вылō).

Ташōма топōдны пощō јон механическōй прессōн. Сiз-кō, прессујтōмлыс да груцитчōмлыс став составнōй элементсō тōд вылō бoстōмōн колō лыдфыны, мыј меџа бура пощō iнавны турун сōмын механическōй способōн прессујтōм турун платформа вылын ысталōмōн.

Мыјјасōн буржык прессујтōм турун

Прессујтōмōн турун нōвi оз вошты ассыс пōтōслунсō, а мōдарōна, практикјас ысталōм оертi, јона буржык веж турун дорыс:

- 1) Прессујтōм турунōн лōсыджык вōдiгчыны кыскалiгōн да кранитiгōн.
- 2) Оз сещōма чiрјыс, а сыпонда озжык вермыны овмōдчыны да паскавны микроорганiзмјас да гагјас.
- 3) Топыд понда омōлжыка вермō кыскыны (јуны) сынōдыс ва русō (влагасō).
- 4) дыржык олō сылōн веж рōмыс да чōскыд дукус.
- 5) Омōлжыка чiрјысō новлōдлiгōн да кыскалiгōн.
- 6) Лōсыджык вōдiтчыны скōтлы сеталiгōн.
- 7) Прессујтōм бур турунсō вōвјас јонжыка раџетōны прессујтōм турун дорыс, торја-нын сетны-кō сiјōс шырōмōн да сола ваōн кōтōдōмōн.
- 8) Абужык опаснō пōжарјасыс (оз сещōма вермы паскавны бi).

Кущōмōс овлōны прессјас

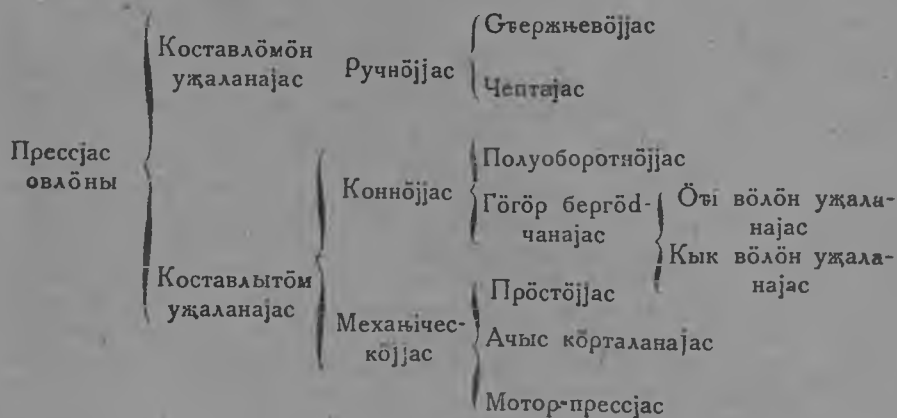
Кос кōрымлыс турас (објом) чiнтан машiнајас емōс бура уна пōлōс. Налōн абу откoдōс кыз произвoдiвельностыс, сiзi-i доныс. Тајō кыкшанторјыс машiна сiстема сајын да јона-ō машiнаыс сложнōй.

Турун прессōн сiз-жō пощō прессујтны iзас, шабдi, пакла да мукōд тор.

Прессјаслōн конструкцiја бурмōм мунiс зев oдјō. Став пōлōс прессујтчан машiнајасын меџа бōрја кадōз тукјас вылō турун торјōдлыны да тукјассō кōртавланы колō вōлi кiōн. Сiз-жō кiōн колō вōлi турунсō бōрјōдлыны да мытчавны прессō.

Онi емōс сещōм прессјас, кōнi став ужыс, торја самотаскаōн турун бōрјōдлōмсањ (сортирујтōмсањ) да прессō мытчалōмсањ тукјас кōртавдōмōз, вōчeō морттōг, автоматическōја.

Прессјасѳн ужалѳм сертѳ (бергѳдлѳм сертѳ) најѳс поѳѳ јукны со куѳѳм группажас вылѳ:

Прессујтан ногјас да транспорт јылыс

Та ногѳн став сѳстемаа прессјасѳ поѳѳ вајѳдны кујѳм основнѳј сѳстемаѳ: ручнѳј (кѳѳн ужалан), коннѳј (вѳлѳн ужалан) да механѳческѳј.

Турун прессујтан пункт оборудујтѳм вылѳ машинајаслыс сѳстема бѳрјѳны сы сертѳ, уна-ѳ рајѳонын туруныс да ыжыд-ѳ вермас лѳны вузасан (турун иналан) операцѳјаыс.

Временнѳј сама операцѳја дырјѳ, оз-кѳ заготовканыс овлы быдво да туруныс инавѳѳ сѳмын местнѳј рынок вылѳ, 2-3 сурс центнерѳѳ поѳѳ прессујтны ручнѳј прессѳн, торја-нын абу-лѳ лѳѳѳдѳма общѳј турун визанѳн.

8 сурс центнерѳѳ, 100-300 километр сажѳѳ кыскалѳмѳн, поѳѳ прессујтны вѳла прессѳн (коннѳјѳн), а гырыс партѳјајас, 20 сурс центнерјасѳн да унжыкѳн, буржык да выгѳднѳжык прессујтчыны механѳческѳј прессѳн, торја-нын турунсѳ-кѳ колѳ нуны пыр ылі местајасѳ.

Прессујтчан сѳстема бѳрјѳмын мејѳона колѳ пыксыны со куѳѳм-торјас вылѳ:

- 1) ыжыд-ѳ операцѳјаыс,
- 2) јѳна-ѳ ѳдјѳ колѳ нуѳдны операцѳјасѳ,
- 3) ылѳ-ѳ колѳ нуны турунсѳ.

Танѳ колѳ зев бура артавын, кымын ужалан вын проектѳрујтчысѳѳ, уна-ѳ колѳ робѳчѳј турун прессујтѳм вылѳ да ылѳ-ѳ колѳ нуны турунсѳ. Турун нуан дѳн (кѳрттуј вывса тарѳф) боотас став рѳскѳд пыѳкыс кѳјмѳд јукѳнсѳ кымын. Сыпѳнда тајѳ рѳскѳдыс (турун нуан довыс) ѳ должен решѳтны вопросѳѳ.

Сыыс кыңзѳ, колѳ возвыс тѳдны, тупкѳса вагонјасын, алѳ вѳсса платформажас вылын лѳѳ ысталѳма прессујтѳм турунсѳ. Грузѳтны-кѳ тупкѳса вагонјасѳ, тукјаслыс гырасѳ быѳѳ колѳ вѳчны јѳна точнѳја, — тупкѳса вагонѳ тѳрѳ платформа сертѳ јѳна еѳца.

Та ногон, 1 центнер выло арталомон механической прессовка кот-и сувтас выложык, тупкоса вагонын нуомон, весиг мати местажос, прессујтом выло унжык визом оом содтодон-на вешјас транспортын экономитомон да операцияын оом бергодчомон шодкыджыка вочавломон.

Ыставны-ко турун тукјас восса платформајас вылын да ыылоз (100 километр ылаоз кымын), меуса выгоднойон вермас лоны сомын кион прессујтом, коди сето экономика конной да механической прессовка серви 1,2 урсань 1,5 уроз.

Восса платформајас вылын ыжыджык места понда позо грузитны унжык тукјас, кот-и најо тураснас гырысжыкос. Кион прессујтом выло озков визны некушом оом да пожны-ко кутас ыставны турунсо платформајас вылын—ташом прессујтомыс ассо вешто.

Кызи вали висталоманин, ручной прессовка колд ыдыныны выгоднойон сомын матоз да восса платформајас вылын турун ысталогон, а ылозжык ысталогон јонжыка выгодной лоо механической прессовка. Ыстыны-ко турун 500 километр сајоз, механической прессовка сето экономика 1,4 урсань 2,0 уроз быд 16,4 килограмм выло (воzza ыдыпасыс конной прессовкалон, борјасыс—механическойлон).

750, 1000 да унжык километрорз расстојанно содтомон механической прессовкалон выгодаыс носта-на ыжыджык колд лоны.

Тажо—восса платформајас вылын турун ысталогон. А мыјко понда-ко платформајас вылын ыставны оз поз (корттуј вылын брезентјас абуос, либо платформајас оз тырмыны), сек та ылао модомом выло тупкоса вагонјасо грузитны кион прессујтом турун некушоманин оз поз.

Кызи петкодлоны арталомјас, кион прессујтом турун мододом выло меуы расстојаннойон колд ыдыныны 75 км. тупкоса вагонјасын да 300 км. платформајас вылын ысталогон.

Став арталомыс унаыс торкыло да вежоо корттујыввса нелучјјас понда, весын сузвытомла, либо турунсо нуомыс донсало кранитом куза да вагонјасос сулодом куза (простој куза) лишной роскодјасон. Ташом роскодјасыс унаыс калдоны бура вылоз.

„Транспорт“ јукодын сетома индодјас, кызи артавны корттујыввса роскодјас, кушомјас вермасны лоны прессујтом турун нуом куза (разной расстојанно бостомон). Сижо индодјас кузасыс позо возыв вочны примерной калькуляция. Ген-жо вајодома конкретной примерјас, уна-о сувто 100 км. ылао тупкоса вагонын нуом, грузитны-ко лосодом нормаон, да уна-о сувто 100, 300 да 500 км. ылао сешомјас дырји, кор грузитко унжык, либо ешажык, практика вылын лоом норма серви. Арталомсо вочома кујим ногон—ручной, конной да механической способјасон—прессујтом турунлы.

Сижо тодмодјасоыс тыдало, мыј кымын уна грузитны турун, сымын донтом сувто нуомыс. Тапонда колд буржыка тодмавын, мыјјас понда позо унжык либо ешажык тордонны вагоно.

Вагоно (баржао) унжык либо ешажык тородом, тукјас течны кулом сајын, а јонжыкас—тук ыды сајын, кымын торо вагоно, либо платформа выло (баржао) да најо оокта сајын. Унжык турун позо тородны: 1) тукјасоо удобнойжык (портативной) формаон вочаломон да јонжыка удобной кузта да паста бостомон; 2) налыс оокта борјомон.

Ғуқјаслы економіојжык сәкта поәо вәчыи турунсә јонжыка (кыт-чәз поәо) топодомән. Ғуқјаслән топыдлун овлә уна нога, прессујтан способ серті.

Тупкәса вогонд 100 центнер грузјтәм вылө колө ескө топодны турунсә 10-11 кілограммәз, но ташома топодомыс төдчымән донсәддө прессујтөмсә. Сыпонда јона буржык ужавны 8 кілограммән шөркодәмаәз топодомән, сөмын сек турунсә колө ыставны восса платформајас вылын, кытчө поәо грузјтны 150 центнерәз.

Прессујтан кад.

Турун прессујтан кадлән—гожәм, төв, либө тулыс-ар—значеннөбыс зев ыжыд: кад серті овлә сынөдыс косжык, либө јонжыка ва руа, а сыкөд шөщ туруныс овлә косжык либө уьсалөмажык.

Прессујтөм вылө кө турун запас тырмө да емөс кө складјас, поәо прессујтчыны вогдгср-чөж, но обычнөја оз удајтчы бура візны турунсә зерыс да лымјыс. Сыпонда медбурдн колө лыдфыны гожса прессовка, кор влагалән (уьсалөмлән) прөчентыс оз пет нормасы, а төлын прессујтгөн обычнөја овлә 15-16 прөч.ыс унжык. Бостам-кө тулысын прессујтөм, секса прессујтөм турунлән вежө рөмыс да дукуыс. Тајөс колө воэвыв төдны.

Тајөјас понда колө буржыкән лыдфыны гөжөмын да кос арын воэжык прессујтөм. Ставыс во пыщкын ужавны шогманаөн лыдфысөо 100 лун.

Кіөн прессујтөм

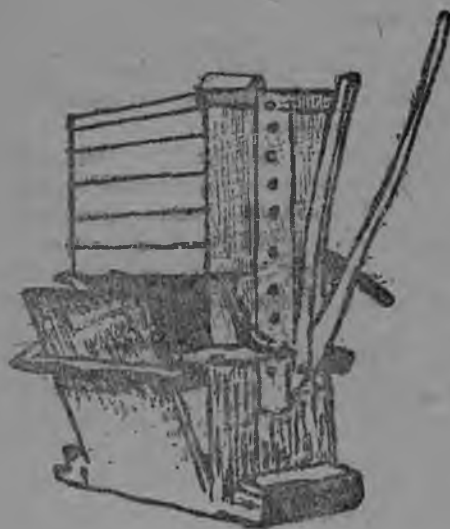
(Ручнөј прессовка).

Став пөлөс ручнөј прессө вөчөма пуыс. Најө лооны јашщік кодөс, сөмын ыждаыс абу быд сөстемалән өткоф. Паскыд сөтенкајаслән вылыс да улыс жынјасыс воссанаөс, јашщіклән вевтыс да пыдөсыс вешласанаөс. Векні сөтенајасас вөчавөоны коластјас (прорезјас). Тајө коластјасас вешласөны брусјас, кодјас дөјствујтөны ужалігас јашщік пыдөс вылас, либө вевт вылас. Передача, кодөн мортлыс вынсө передајтөны топөдыс аппараты, разнөј сөстемалән овлә аслыс пөлөс. Рычага прессјас (Питтонлән) топөдөны турунсә пөвјөн, коді лептысөо кык сувтса сөержөнөн.

Інгерзолән пресс топөддө турунсә јашщік пыдөснас, коді лептысөо вывдан блокја-чепта пріспособленнөөн. Чеплыс өві помсө домалөма јашщік сөтенкаө, сөсса чептыс мунө блок пыр, кодөс крепитөма чурвиэыс брус помө, а сөсан мунө вылыс блокјө. Вылыс блокса чөрс вылө (ос вылө) садітөма пінјаса көлөса, көні ем кык собачка. Өві собачкасө, кодөс јтөма рычагкөд, вөчөма скөба моз. Рычагөн ужалігөн скоба босталө көлөсалаыс пінјассө, блок зелөддө чепсө да кыпөддө топөдыс пөвсө. Кор рычагсө леэөма, мөд собачка оз леэ пінјасөсө көлөсалаыс бөрлан бергөдчыны да чеплыс личавны. Тајө операціјаыс (топөдомыс) вөчсө сетчөз, кытчөз топөдыс пөвјыс оз во лөсөдөм местаөзыс.

Коставлөмдн ужалан унжык прөссыслән камераыс сувтса. Сыпонда ташөм прөссыс бура жуэыд да ужавны сөјөн абу удобнө.

Уж нуодэо тази: прессыс уысса дор жыно тыртоны турунби вылысса сьенкажасо воеон вичомон, сесса став сьенкажасо пидлавлоны, сујоны содтөд турун камера вылысо, пидлавлоны вылысса вевтсо да гогорбок топыда тупкалоны да крепиталоны. Та бoryн заводитоны ужавны рычагасон. Тајо ужсо заводитоны отпырјон, мед пөвјис оз пöлынтчы. Прессујтом помалом бoryн бокјассыс сьенкажасо восталоны да туксо кортավлоны сутугаон, сесса востоны вылыс вевтсо да кыскöны сјбе ортсö.

Гиттонлөн пресс

ужыс назон муно да унаыс нуодсыло 2 робочјон. Сещомјас дырји лунса производствэлет летчö 16 центнерöз.

Став тајо машинажасыс лыддысöны коставломон ужаланајасон (переменно-действующёјас). На пышкыс Ингерзоллөн система пырö чепта прессјас пышкö, Гиттонлөн система—рычажнојјас пышкö, а Багатыр система—зубчато-свержевојјас пышкö.

Колö пасыны, мыј öнöз унжык прессујтчан пунктсö оборудујтма важ конструкция прессјасон, кодјасос вöчалöма војнаöз-на да војна војасö. Сіз-жö езна вежы медбөрја војасын вöчалом прессјаслөн конструкцияс. Сыпнда пресс системажасы нымјассö бооталöма сещомсö, кушом заводскöј маркаон вöли лезöма производствосыс. Тајо пасјомыс инмө сиз-жö вожын гжаломö.

Медса несложнојон да ужын јонжыка прöстөјон лыддысöб французскöј ручној пресслөн зев јона паскалом тип—Гиттонлөн система. Сылөн абуос кокчиа жугавлыс чугуној частјас. Сыпнда тајо прессыс зев јона лөсалö прöстөјжык прессовальнажасы, көни абуос опытној робочёј-јас да специалистјас, а ужалöны асланыс вынөн.

Ручној прессјаслөн тырмы-төмторјасыс: оз быдлати öткофа летчы пөвјис, дај вилдалöны скрепажасыс (ужалогон сьержењ кутыс муфтајас), а медса главнојис—зельыда да не настала öткофа турун сујаломон прессовальној камерјас унаыс жугавлоны.

Тащом прессјасон турун омöла топалö. Сыпнда вагонö төрöбö обычноја 50 центнерыс не унжык, а мукöддырји весиг 30 центнерыс не унжык, уж качество серти. Пресслөн 8 часа ужалан лунса нормальној производствелност 4-өн ужаломон овлö, пресс система серти да тук ыжда серти, 32-сан 60 тукöз, тукјасыс сöктасö 32-сан 50 килограммöз вöчаломон. Тајо лöб уна вылö—3 тонна лун.

Ручној прессјасон ужалöны сöмын негырыс парвијас прессујтгөн да турунсö матöз нуом вылö;

Французскөй сiстемаа ручнөй пресслөн кон-трукциjаыс сешөм рбс-төй, мый, кыз вожжык, сiзi-i öнi, быдлаын поңо вöчны ташөм пресс-мёста вылас, смбс-кө колана червожжас. Конструкторскөй червожжасбө вöли коркө леңома Ленинградса с. хоз. музейөн (XII д лист—американскөй пресс да XIII-д лист—Гиттонлөн пресс).

Зев удобнөйөн лыддыссө Балтимор В. Н. Р. маркаөн леңалөм прес-сжас. Најос вöчлисны вожжык „Серп да Молот“ заводын, Харьковын. Тајө пресслөн ем јон, дубөвөј остов да укладыс дорөм трубкајас. Ужавны сiјөн кокны: турун топөдөө кык куз рычагөн да пiна көлөса отсөгөн. Рычагјасөн кык уклад шестерна бергөдiгөн пресслөн пиддөсыс чугуиннөй өвержеңжаскөд öтлаын кајө вывлаң да зев выжыд вынөн топөдө турун-сө пöдса вевт бердас.

Турун прессујтөм кыңзi, сiјөн поңо прессујтны iңас, шабдi, пакла, пенка, трапјө да мукөдтор.

Öтi часөн прессујтө 6 тук, 57×89×98 см гырсаөс да сөктабiа 65,5 килограммөз.

Пресслөн производiтелност медјонасө сы сајын, јона-ө сууса да зiла ужалөны робочөјјас. Робочөјыс колө унавылө 4 морт.

Прессујтөм турун көртавсө сугугабн.

Медым лөсыңжык вöли новлөддлыны, сiјө-жө заводыс вöчалө тајө пресслы специалнөй кык гөгыла тележкајас вомөна чөрсөн да вожјөн кык вөв додфалөм вылө.

Öнi заводјас дурдiсныс вöчавны ручнөй прессјас. На вылө заказјас-өн колө шыддчыны öнi промкооперација дiнө, кодi вермас вöчавны прес-сјассө кустаринөй способөн.

Прессујтан дон

Ручнөй способөн прессујтан дон течебө со куцдөм рбскодјасыс:

А. Производiтелност

8 часа ужалан лунөн 17 центнер прессујтөм турун.

Б. Производство

2 робочөјлы 1 шайт 50 урөн 8 час ужалөмыс . . . . . 3 шайт—
либө 1 центнер туруныс . . . . . — 18 ур.

В. дон вештөм

Пресслөн амортизација, доныс 200 шайт*), кујим во чөжөн быдво
100 лунөн ужалөмөн кајө 8 час ужалөмыс . . . . . — 66 ур
либө 1 цент. турун вылө арталөмөн . . . . . — 3,6 „

*) Тајө донсб бостөма заводсаң пунктөз пресс вајан донлыс ылбссө сод-төмөн.

Ремонт вѳчѳм куѳа рѳскод 8 час уѳалѳмыс	— 11 ур
лѳбѳ 1 цент. турун вылѳ арталѳмѳн	— 0,6 „
Сууга вылѳ рѳскод 8 час уѳалѳмыс	3 ш. 33 „
лѳбѳ цент. турун вылѳ арталѳмѳн	— 19,8 „

Став прессуѳтан дѳныс 8 час уѳалѳмыс	7 ш. 10 ур
лѳбѳ 1 цент. турун вылѳ арталѳмѳн	— 42,6 „

ТУРУН ПРЕССУѳТѳМЫН МЕХАНИЗАЦИЈА НУѳѳѳМ

Коставлытѳг уѳалан прессјас

Киѳн (ручнѳј) прессуѳтѳм абу выгѳднѳ. Воѳѳ вылѳ тајѳѳ уѳсѳ, тѳдѳмие, ставнас лѳѳ вужѳѳѳма тракторсан лѳбѳ електрѳческѳј дѳвѳгѳтелсан уѳалан прессјас вылѳ.

Пѳштѳ став мѳјан гырыс овмѳсјасын—колхозјасын да совхозјасын, кодјаслѳн ем вузѳс турун, ыѳыдѳжык пѳлзаѳн поѳѳ уѳавны сѳмын коставлытѳт уѳалан прессјасѳн—моторнѳјјасѳн, а ѳѳк-нын-кѳ некыѳ сѳјѳс лѳсѳдны—сек коннѳј (вѳлѳн уѳалан) прессјасѳн. Коннѳј пресс ем кык сѳстемаа: полуоборотнѳј—ѳынвылѳ бергѳдчана да кругѳвѳј—гѳгѳр [бергѳдчана. На пыѳкыс ѳнѳ паскалѳма сѳмын бѳрја сѳстемаыс (кругѳвѳјыс).

Коставлытѳг уѳалан прессјас со ыѳјјасѳн бурѳс:

- 1) еѳѳѳжык кад мунѳ (кад економѳтѳм),
- 2) турун ѳук топѳѳѳм поѳѳ регулѳрујтны,
- 3) ѳуклыс куѳта поѳѳ вѳчны колѳм серѳѳ, а сыкѳд ѳѳѳѳ вѳжны ѳѳктасѳ ѳ,
- 4) ѳук раѳгѳн турун торјавлѳ порѳѳјајас вылѳ, сѳјѳн сѳјѳѳ удѳбнѳскѳтѳс вердѳгѳн,
- 5) прессуѳтны поѳѳ топыѳѳыка, емѳс-кѳ сы вылѳ турунлѳн условјѳјасыс,
- 6) артмѳны ѳткод да лѳсыѳ формаа ѳукјас, а сыпѳнда унжык тѳрѳ грукѳтны вагонѳ,
- 7) коставлытѳг уѳалан прессјаслѳн ыѳыд производѳтельностыс.

Коставлытѳг уѳалан машѳнајасѳн прессуѳтѳчѳгѳн туруныс локтѳ машѳнаѳ некырыс порѳѳјајасѳн (2-3 кѳлограммѳн) прѳјѳмнѳј камераас, а сеѳан ѳѳткавсѳ поршенѳн прессуѳтан камераас.

Турун топѳѳѳѳѳ прессуѳтан камераын. Сылѳн куѳтаыс овлѳ кык метрѳѳ. Вылыссѳ да улыссѳ вѳчѳма сѳѳѳѳм угѳлѳн, мѳј роѳланыс најѳ вѳчасѳн векѳаммѳны да паныѳѳн жѳмѳѳны поршенѳн ѳѳткан турунсѳ. Вевдорланъ векѳалан камералѳн топѳѳдан выныс кајѳѳ 2-3 тоннаѳѳ. Сыпѳнда сѳјѳѳ јѳна топыѳа вермѳ прессуѳтны турунсѳ. Камералѳн-кѳ жѳмѳтан выныс ыѳыдѳжык поршенъ вын дѳрыс, сек туруныс топалѳ, а ѳѳѳтжык-кѳ—туруныс ѳѳткысѳѳѳ петан роѳ дѳрас. Медым уѳалѳгѳн туруныс бѳр ез пет, вѳчѳма торја прѳспособленѳѳ.

Коставлытѳг уѳалан прессјас торјалѳны ручнѳјјас дѳныс нѳшта сѳјѳн, мѳј налѳн ем торја камера прессуѳтѳм турун пунктѳм вылѳ.

Пресс пыѳкын, петан ѳнас пыр ем кујѳм ѳук: ѳѳѳ гѳтѳвѳј, кѳрталѳма-нын сутугаѳн, мѳѳ—кѳртавсѳ, а којмѳдыс топѳѳѳѳѳ. Тајѳѳ кујѳм ѳук

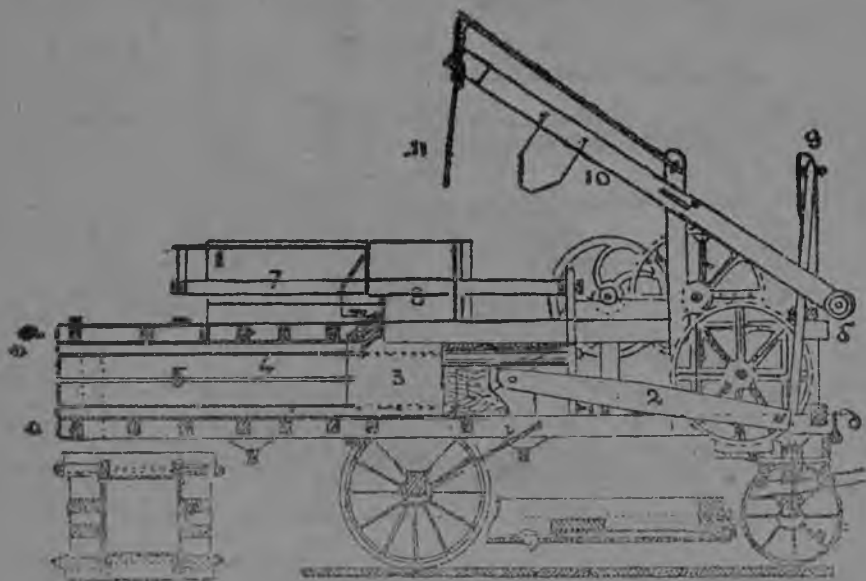
костјасас пуктадѡма пѡвјас. Кор којмѡд тукыслѡн ыждаыс тырас, сїѡ ачыс јѡткыштѡ мѡд туксѡ петан вом дорѡ, а медяоззасѡ—зїк ортсѡз.

Медым торјѡдлыны прессујтѡм турунсѡ торја тукјас ыылѡ, коластјасе пуктавоѡны јуклан пѡвјас, кодјасѡс даотѡма кѡртаан сутугалы лѡсѡдѡм коластјас возыылѡ.

Прессујтѡмлыѡ топыдлун регулїрујтѡны торја прїспособленнѡн, кодѡс лѡсѡдѡма прессујтан камеравѡ ортсѡ. Тајѡ прїспособленнѡныс—зсладан прут јылѡ вѡчѡм кѡлѡсајасыс, кодјас релѡдѡны лїбѡ лїчѡдѡны ыылыс пѡв ыылѡ нажимсѡ, а сыкѡд щѡщї векнѡлѡ лїбѡ паокалѡ петан рѡчыс.

Кычї уздалѡ коставлытѡг ужалан пресс

Медбѡрја вѡчѡм поршема прессјаслѡн пѡштї быдѡнлѡн ужалан скомас ѡткод оама. Најѡ пластавѡны турунсѡ машїна камеравн да

Коставлытѡг ужалан пресслѡн кузта ног разрез

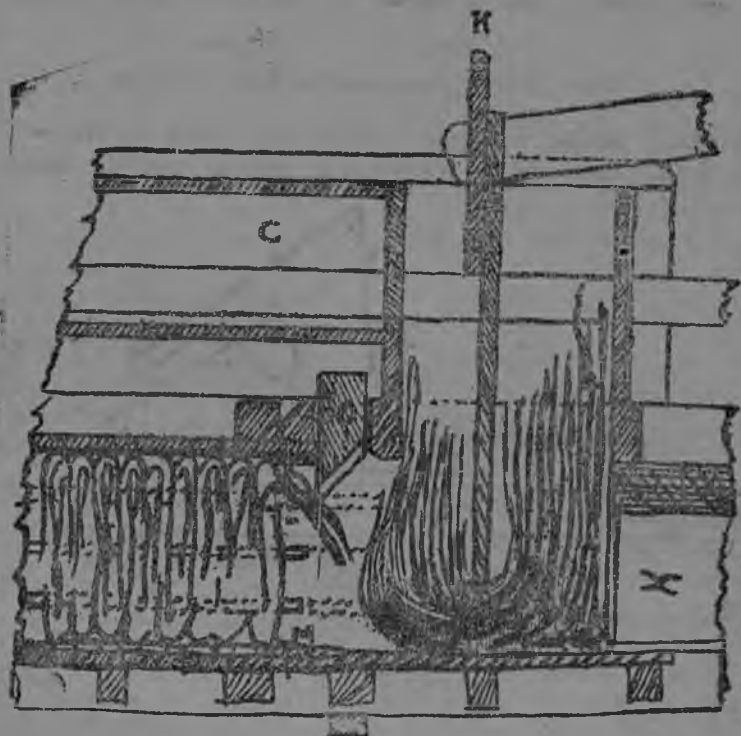
топѡдѡны поршенјаснас јѡна ѡ колѡ. Кор туруныс жмїтјас колан ыа ѡз, сїѡ ачыс (автоматїческї) петѡ мшїтїгыс. Прессын канал кузта мушїѡн турун јуклыѡѡ ѡгыра частјас ыылѡ да кѡртавысѡ сутугадн.

Танї гїжалам, кычї вочасѡн нуѡдѡ коставлытѡг ужалан пресслѡн став пѡлѡс ужыс.

Шкївсан (1 лыдпас) пїна кѡлѡсајас пыр муно колебаннѡныс шатуно (2) да поршенѡ (3).

Пѡршенъ пырѡ јашїкѡ (4), кодлы бѡкјасас вѡчалѡма коластјас (5) Петан рѡчлѡн ыждаыс лѡсѡдѡ вїнтјасѡн (6) сывертї, јѡна ѡ кол топѡнны турунсѡ.

Поршенькӧд ӧтаын ветӧдӧ воронкаӧн (8) бокыс (7) да цервоӧ топӧдӧ турунсӧ воронкаын. Шатун юр выӧ (2) пыкоӧ штанга (9), а сӧӧ рӧз пыр мунӧ лопаткаа (11) рычаг (10). Шатун лептӧ штаагаӧс (9), лопатка (11) летчӧ увань да сујӧ турунсӧ воронкаыс (8) јашщӧкӧ (4). Кор шатун лоас мӧдар бокас, штанга (9) ісковтас шатун вылыс да протівовес (12) лічкӧмӧн летчас увань, а лопатка (11) кајас выван да сӧӧ воӧд. Медым турун ез вӧтчы поршень кыскӧгӧн бӧр, јашщӧк вылысын да бокјасас емӧс тувјас, кодјас пырӧны поршень јӧткӧгӧн јашщӧк ӧтенкаӧ, а бӧр кыскӧгӧн петӧны сетыс.

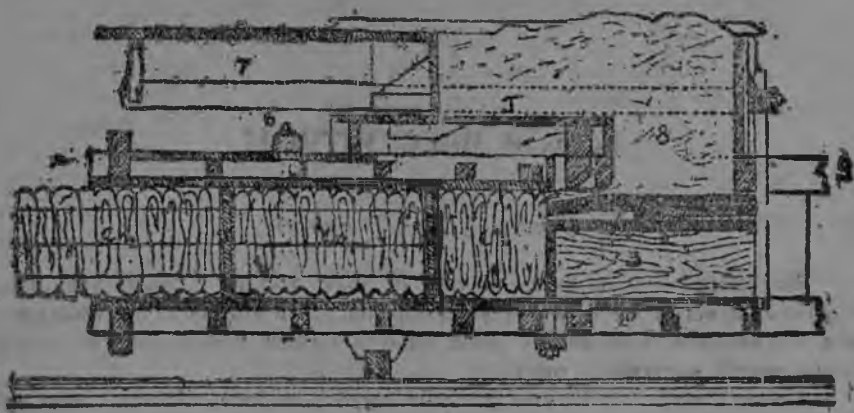

Механическӧј пресс ужлігӧн—медвоӧца момент. Пресслӧн медвоӧца уж: јашщӧкыс турун јӧскӧлгӧла лопаткаӧн пресс камераӧ поршень дӧнӧ. 8—турун јашщӧк. 7—ветӧламе рама, кодӧ јӧскалӧ турунсӧ јашщӧкӧ. 10—лопаткаӧс јӧткалыме рычаг. 11—лопатка, кодӧ вешгалӧ турунсӧ увань. С, С—ја ищӧк ле пӧр иен дӧнӧ (увань) јӧткӧм турун. х—турун топӧдыс поршень (дубвӧвӧ кыз брус). Сп—турун, кодӧс прессујӧгӧм-нӧн. О—чургӧдчан выступ, кодӧ кугӧ прессујӧгӧм турунсӧ камераыс бӧр петӧмыс. М—сещӧм-жӧ выступ улыссаныс.

Тукјас выӧ турун торјӧдлӧм могыс јашщӧкӧ сујӧ лопатка выван кыпӧзігӧн јуклан пӧв, кодӧн бокыс коластӧс. Тајӧ коластјас пырыс пысавоӧ щелјасӧ (5) тук кӧрталан сугагыс.

Тајӧ-жӧ пресслыс пыщкӧссӧ подробнӧјжыка петкӧдлӧма... да... бӧрја кык ӧернасјас вылыс.

Став амддддддм прессјаслѳн емѳе кушѳм сурѳ тырмытѳмторјас, лѳдјас пышкын медгырыѳјасыс лѳбны ташѳмѳѳ: а) абу тырмытѳм мех-мѳзрујѳтѳма пѳв мытчалаан уж, кодѳ зев колана медым вѳзны робѳчѳјѳ-

Механической пресс ужалгѳн мѳд момент. Пресслѳн мѳд пѳлѳс уж: турунс ѳршенен топѳдѳма да јѳткышѳтѳма воѳѳ, пресс камераѳ. 8—туруны јашѳѳѳ, 7—вешлаасан рама, кодѳ јѳтѳкалѳ турунс јашѳѳѳ вѳм дѳрѳ. Тѳјѳ рамаыс вел-ласѳ поршен велѳлѳдѳмкод ѳтѳѳѳ Г шыпасѳн петкодѳм шыыд пов куѳа. 3—камераѳ јѳтѳком поршен, кодѳ топѳдѳма турунс (ѳн). d—јуклан повјас, кодјас торјѳдѳтѳны камераын прессјѳтѳм турунс тукјас выдѳ. Сн—прессјѳтѳм турун тук, кодѳс колѳ ѳргавлыны сугѳгаѳѳ. Снз—мѳд гѳтѳвој тук, кодѳ петѳ-ѳн камераыс. б—пресслыс петѳн вѳм топѳдыс бѳлтјас. Р—пыѳѳсас рѳшетѳа пресс пышкыс (камераыс) турун чѳр да јѳгјас лѳѳѳм выдѳ.

ѳѳс дѳјѳмјасы; б) тукјасѳ лѳѳ ѳргавлыны кѳѳн, а сыпѳнда наѳѳѳжык муѳѳ ужыс да чѳнѳ прессјаслѳн производѳтѳельноостыс.

Став пѳлѳс прессјаслѳн, Мунквѳллѳн да Гѳлѳѳлѳн кызы, ѳбѳѳѳѳ тырмытѳмторјѳн л ѳ машина гѳѳѳрын ѳпаснѳј мѳстајасѳ дѳјѳмѳыс вѳзан сѳјѳдјас лѳѳѳдѳм, сѳѳ-жѳ тыргѳм шкѳвјас лѳѳѳдѳм, код понда, ѳн-кѳ, ѳпаснѳ, а мѳд кѳ, мукѳд дырјѳ ѳвлѳны машиналѳн југалѳмјас. (Јаскул-ѳмѳдыс да Кејслыѳ прессјасѳѳ ташѳм шкѳвјаснас снабѳтѳѳма).

ВӨЛӨН ПРЕССУЈТЧӨМ

(Коннөј прессовка)

Вөлөн прессујтөм вермө сөтны 8 часа ужалан лунөн, кык вөла оборотнөј прессөн да опытној ужалыојасөн, 6-8 тоннао; өви вөла пресслөн шөркөддем производительност овлө 5 кымын тонна, либө төдчымөн унжык ручнөј прессовка сөртү.

Сыыо кыңы, вөлөн прессујтөмөн поңо кык јона топөдны турунсө, кидн прессујтөм дорыо, а тајө зөв колана медым унжык турун төрөдны груңитөн, торја-нын тупкөса вагонјасөн ыстагитөн.

Кыңы петкөдлісны-нын арталөмјас, вөлөн прессујтөмлөн ыгөдаыс ыжыджык, весіг көв ысылө турунсө иналөмөн. Кидн прессујтөм турун 100 километрыо ылө нуны некущөма-нын оз шогмы, оз-кө поң груңитны шлатформајас ыылө.

Пресслыо производительност мыңкө мында чинтөм вөтө поңо прессујтөмлыо топыдлунсөј вөјөдны сөщөм нормао, кык ескө поңо сөтны вагонјаслы макоімалнөј нагрузка.

Коннө, прессјасөн ужалөм ыылө колө 2 пара вөв дај мукөд дырјі 8 робочөјөң. Вөјдөр тырмө вөлі 4-5 робочөј да өви вөв вөтлыө. Ічөтжык либө өви вөла прессјасөн ужалитөн та мында робочөјыс өні тырмы-мы-жө колө.

Прессјаслөн сөстема

Вөлөн прессујтөм ыылө ем кымыркө сөстема машина. На пыщкыс главнөјыс— Интернац онал. Уна прессјас мјак емөс нөшта Г. Садө сөстөмаыс (GHP маркаөн вөчалөм), кодјасөн прессујтчылісны вөјна дырјі,

Тајө прессыс американскөј сөстөмаыс, коставлытөг ужалана, прессујтө 45 см. папта да 58 см. судта тукјас. Јуклан пөвјас колөм сөртү пукталөмөн тукјаслыө куңтасө поңо вежлавны да сөктасө вөчны 50-сан 80 килограммөң. Поршень јөткарөө вөјдөн, коді бергалө полукругын (гөгөрпөв жың). Вөж помас дөддалөны өви либө кык вөлөс. Пресслөн производительност, 4 робочөјөн да 1 вөв вөтлыөсөн ужалитөн, овлө, ужалан условјөјас сөртү, 10 кымын тук часын, 80 килограммөн быд тук. Прессујтөм тукјас көртавлөны сутугаөн.

Новөдөдлөң (өви местасаң мөдлаө нуигөн) пресслыө куңтасө поңо дөңгөртны частјассө падвөжөн суйөмөн.

Өні, куңтөма мө төдам, GHP маркаөн вөчавөсны прессјас Герп да Мөлөт заводын.

Серп да Мёлёт заводлөн (Харковын) VHP пресс удало привод-
сан, кодос жітма веокыда прессыскөд. Шестерняяс сьлөн абуо. Ужа-
лөны кык вёлөн, кодјас вөчалөны тыр гөгөрмэзјас Тајо прессыс ужалө
коставлытөг. Быі бергөдчөмын прессујтөо кык слөј.

Туклыө кузта позо вөчны кушөм колө.

Прессујтөмылөс топыдлуи регулірујтөны пресс помө вөчөм пріспо-
зобленнөбн.

„Ітернаціонал“ пресс вөчалө топыд тукјас, сөктаөн 50 кілограм-
шөз. Туклөн паотыс 35 ст., судыс 45 ст., а кузтасө позо вөчны кушөм
колө. Кык вөдөн да 5 6 робочөјөн ужалөиөн проізоовіельнозг кајө
10 центнерөз өтн часөн.

Колхозјаслы да совхозјаслы меоса јона лөвалөны гөгөр пөв бер-
гөдчана коннөј прессјас 1 лібө 2 вөв вылө. Міјанын меоса јона паока-
лөмаөс вундан машінајас вөчалаи междунарөднөј компањөлөн прессјас
1 №-ра тіп—1 вөв вылө, 5 А №-ра тіп—2 вөв вылө.

Кык вөлөн турун прессујтан машіна „Ітернаціонал“

Оні вылыс заводітчөс вөчавыи прессјас 1-ј мај нма завод, Белаја
Церков карын, Украінаын.

Панас пыфө бөстөма Ітернаціонал № 1 і № 5 сөстема. Колө торјөн
масјыны, мыј турун прессјас бурмөдігөн конструкціја јылыө вопрос борја
кадын прорабатывајтчөс візму ужалан машіна аслы стандарт лөөдөдан
центральнөј коміссөјаөн да с-хоз. механіка велөдан ставсојузса научно-
иследователскөј інстутөн.

Тајө інстутыс вөчавліс бура уна опытјас, вөчалөма кушөм сурө
бурмөдөмјас да лөсөдөма турун прессыс өгүвја стандартнөј тп. Ташөм
прессыс кутас ужавны тракторөн. Сы јылыс лөб вөталөма „механічес-
көј прессјас јмаыс“ јукөдын.

Ітернаціонал прессјас вөчалөм куза массөвөј проізоовтөмо воотөм
вөсча колө торја бура төдмаоны сөјө пресснас. Сыпонда мі сөтам ташө
сөјө прессө подробнөја тіжалөм.

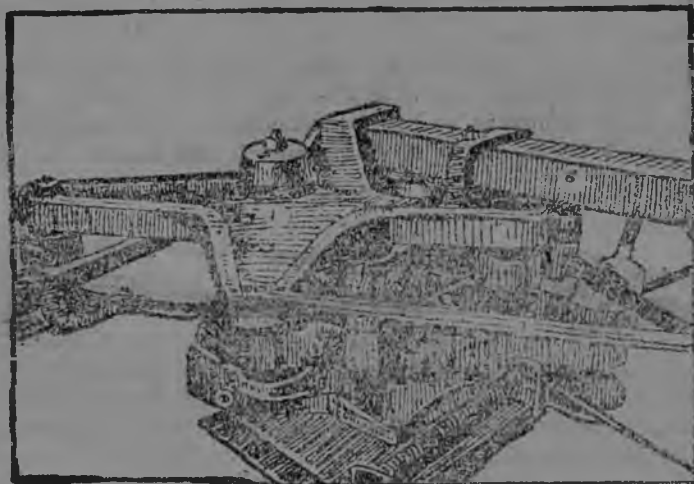
1-ј мај нма заводын вөчөм пресслөн ем прөвод (1), прөводыслөн
брус (2) да прессујтан камера (3).

Прөводсө да прессујтан камерасө пуктөма көчөсөјас вылө (4 да 5),
прөводлөн брусыс өглаалө тајө кыкнан частсө. Нэвлөдігөн прессујтан
камерасө лептөны брус вылас да крепітөны сы бердө кык болтөн, ме-
шым чічөс сьлөн турасыс да лөсөдөжык лөі нуны. Тајө мөдөдөны прессө
заводоаньс-і. Воэза чөрсас домавоө вөж (6).

Камера пыштн улысөдыс мунө кыскан (ужалан) брус, кодөс жітма
прессујтыс механізм пыр поршенкөд. Кыскан брускө пукталөма ролік-
јас (поскн гөгөмјас), мед кутас кокнөджыка ветлыны. Шатуи помын ем

муфта, кодо̄с кола̄ љтны кыска̄н бруско̄д, помас вѣчѣм колыча̄ шпѣлка-фуљѣмѣн. Шпѣлка крепитѣѣ удысоаныс тувѣѣн (шплѣнтѣн). Сеоса кола̄ крепыда љтны приводалы бруско̄ воэца чѣрсыско̄д (ужалѣгѣн чѣрѣс љмла̄ кола̄м оз ло тырмана). Та выла̄ ем крука кык болт, а приво̄д берѣдас крепитѣѣны торѣа скѣбаѣас (угольнѣѣ кронштејнѣас).

Вѣвѣас мунигѣн бергалѣ чугуннѣѣ крестовѣна (1), кодо̄с бергѣдла̄ѣм воѣла̄ (6) да кыска̄н брус (7).

Вѣлѣн ужалан пресслѣн приво̄д „1 маѣа“ нѣма заводѣм.

Крестовѣна бергалѣ тѣшѣѣ пыщкѣса сувтса чѣрс (ос) гѣгѣр, кодо̄с сувтѣдѣма приво̄д рама выла̄ (5) да крепыда љтѣма приво̄д бруско̄д. Крестовѣна крепитѣѣ чѣрс выла̄ болтѣн, кодо̄с нуѣдѣма чѣрс пырыс. Крестовѣна улысѣ пуктѣма кык ролик, мѣда-мѣдныылы бурещ паѣмѣдѣн. Крестовѣна бергѣдлѣгѣн ѣѣи роликыс кутас ѣнмыны крѣвошѣпнѣѣѣ рычаг дѣнѣ (2), кодѣ бергалѣ мѣд чѣрс гѣгѣр. Рычаглѣн ортсы помас ем сувтса љѣс (чун), код выла̄ пысавѣѣ шатун (3) до крепитѣѣ тувѣѣн (шплѣнтѣн). Крѣвошѣпнѣѣѣ рычаглѣн ем 9 пѣк, кодѣас пырѣны бѣрвыв ход лѣѣѣдаѣ оектор (4) пѣнѣасѣ. Таѣѣ оекторыс бергалѣ коѣмѣд чѣрс гѣгѣр, кодо̄с пуктѣма приво̄д плѣта выла̄.

Крестовѣна ролик љѣткѣнѣн крѣвошѣпнѣѣѣ рычаг бергѣдчѣ часѣ стрѣлкалы паныдѣн да вѣштѣ шатунсѣ, кыска̄н бруско̄ да поршеньсѣ. Поршень вырѣ камера пыщкѣ да прессуѣтѣ турунсѣ. Сѣз-кѣ, шатун да кыска̄н брус ужалѣны асла̄ныс кыска̄мѣн, а став мукѣд пѣлѣс прессѣаслѣн шатун ужалѣ куэала ног кусѣн вылын. Сыпонда сѣѣѣ кусѣмсѣ лѣѣ вѣчѣнѣ љона кыза да выдыда. Но сѣѣѣм сѣѣтѣмаѣасас прессуѣтан камерамсла̄мѣ петан вомсѣ веокѣдѣма ортсылан. Сыпонда сѣѣѣм прессѣасыслѣн куэтыс лѣѣ тѣдчѣмѣн жѣныддык.

Крѣвошѣпнѣѣѣ рычаг бергалѣ ѣѣи чѣрс гѣгѣр, а крестовѣналѣн ролик — мѣд чѣрс гѣгѣр. Сыпонда ужалѣгѣн ролик ѣсковтѣ рычаг бок куэ-

робочој ход помагоћон. Мѣдногѣн-кѣ шуны, кор кривошип бергѣдчас 140 градус вылѣ кымын, сѣјѣ четчыштѣ рычаг вылыс. Кривошип бергалѣгѣм бергалѣ сѣз жѣ мѣдарѣ (часѣ стрелка ногѣн) бѣрвыс ходлѣн секторыс. Оѣи ролѣк мынѣм бѣрвын, крестовиналѣн мѣд ролѣкыс пыр жѣ лѣчкас сектор бок вылѣ да заводѣтас бергѣдчыны сѣјѣс часѣ стрелкалы павыдѣн. Секторыс бергѣдѣ часѣ стрелка ногѣн кривошипнѣј рычагсѣ да вѣјѣдѣ сѣјѣс бергѣдчанинѣчыс. Рычаглѣн тајѣ мунѣмыс шатун пыр, кыскаи брус пыр да прессујтыс механѣзм пыр передајтѣ поршен вылѣ, кодѣ секи мунас тыртѣгыс. Сѣз-кѣ, секи шатун да кыскаи брус ужалѣны куѣала нога кусѣн вылын.

Секторлы фасоннѣј вылыс бѣрјѣм оз поѣ лыдѣныны удачнојѣн. Сектор вылыс ролѣк четчыштѣм бѣрвын сѣјѣ оз пырыс-пыр вескав кривошипнѣј рычаг вылѣ, а робочѣј ход заводѣтчытѣз крестовиналы лѣб мыјкѣ мында бергѣдчыны тыртѣгыс. Сѣз кѣ, тыртѣм ход помагоцмак робочѣј ход заводѣтчытѣз овлѣ неыжыд кост („торѣвалѣм“). Сыпѣнда ѣводлѣмыс заводѣтлѣ бергавны секи ѣдѣнѣжык да кучкалѣ вѣвјаслы кокјасас.

Поршен вылѣ дејствујтан вын передајтѣ кыскаи брус пыр оз вескыда, а остроумнѣја вѣчѣм прессујтыс механѣзм ѣтсѣгѣн, кодѣ лѣб кыж торѣа кривошипнѣј механѣзмѣн.

Прессујтыс механѣзмлѣн мог—наѣмѣдны робочѣј ход дырјѣ поршеналы мунѣм, а сѣјѣ ыжѣдѣдѣ пѣстојаннѣј уж дырјѣ машиналыс вынсѣ.

Прессујтан камера торѣалѣ прѣјѣмнѣј дѣныс ачыс јѣгнаван калѣчјасѣн, кодѣс кутѣны прессујтѣм турунсѣ. Робочѣј ход дырјѣ поршенлы колѣ пырны калѣчјас сѣјѣз медым најѣ вермѣсны сы бѣрса пѣдласны.

Прессујтѣмлыс топыдлуи регулѣрујтѣны петан вомлыс судтасѣ чѣнтѣмѣн. Сы вылѣ ем торѣа хомут. Колѣ пасѣныны, мыј пѣшѣ некѣр сѣ тырмымѣн топыда прессујтчыссы туруныс. Сѣрт, таѣтѣ омѣлѣжыка муѣдѣны вѣвјасыд, дај робочѣјјаслы унаыс мынтысѣлѣны пуд лыдѣы, а кѣртѣтуј транспорт нуб ыжыд убыткѣјас вагонлы тыр нагрѣзка сѣттѣм понда. Прессујтѣгѣн колѣ лѣсѣдѣны петан вомыс судтасѣ 430 440 мѣлѣмѣтр мында, а не сѣзѣ, кыѣзѣ обычнојѣ вѣчѣны. Таѣзѣ лѣсѣдѣмѣн туклѣн ѣбкта колѣ лѣны 40 кѣлограмм кымын, а куѣтаыс—90 см.

Нормалнѣј условјѣјаслѣн тук прессујтсѣ 3-3½ мѣнутѣн. Сѣз-кѣ, ѣѣи часѣн пресс вермѣ лѣзны 15-18 тукѣз, лѣбѣ 0,6-0,7 тонна туруч. Вѣдѣлѣ вылын рѣлѣдѣм, кодѣс петкѣдлѣ дѣнамѣметр, колѣ лѣны шѣркѣдѣма 80-90 кѣлограмм, а медунаыс овлѣ 200-250 кг.

Прессѣн ужалѣм вылѣ колѣны кык вѣв да вѣг робочѣј. Робочѣјјас јукоѣны таѣзѣ: 1—вѣвјасѣс вѣтлѣ, 2-ѣн—турун мытчалѣны, 1—тукјас кѣртвалѣ, 1—тукјасѣс новлѣ, кѣртасан сѣтуга лѣсѣдлѣ, турун мытчалысјаслы ѣтсалѣ да сѣзѣ вѣзѣ.

Тукјас кѣртвалѣны 1,4-1,8 мм. кызта сѣтугаѣн, кодѣ мунѣ ѣѣи лѣнѣн 10-12 кг гѣгѣр.

Прессујтчан дѣн

Медым мылѣссѣ кѣв тѣдѣны, вылѣ-ѣ сувтѣ ѣнѣја кадѣн вѣлѣн прессујтчыс, танѣ сѣтам став ужсѣ пѣдробнѣја арталѣм.

ВӨЛӨН ПРЕССУЈТЧАН ДОН АРТАЛӨМ

А. Производителност

8 часа ужалан лунөн—50 цент. прессујтм турун.

Б. Производство

2 вөв да најөс вөтлыс, 8 час ужалөмыс (2 часөн вөв вылө)—7 шајт, мбө 1 цент. турун вылө арталөмөн—13,8 ур.

5 1/2 робочөј, 1 шајт да 50 урөн морт вылө, 8 часө—8 шајт, мбө 1 цент. турун вылө арталөмөн . . . 16,2 .

В. дон мынтөм

900 шајта пресслөн амортизація: квајт во чөжөн быдво 100 лунся ужалөмөн кајө 8 час ужалөмыс—1 шајт 50 ур, мбө 1 цент турун вылө арталөмөн—3,0

Ремонт вөчөм куза рөскөд 8 час ужалөмыс—75 ур, мбө 1 цент. турун вылө арталөмөн 1,5

Сутуга вылө рөскөд 8 час ужалөмыс (24 кг.)—7 шајт—86 ур., мбө 1 цент. турун вылө арталөмөн . . . 19,5

Став прессујтан доньс—27 шајт, мбө 1 цент. турун вылө арталөмөн . . . . . 50 ур.

Механическөј прессовка

Медса топыда прессујтны да ыжыджык производительностөн удаккы позө сөмын механическөј двигателөн бергөдлан прессясөн. Механическөј пресслөн производительност 2-2 1/2 пөв ыжыджык коннөј пресс сертү, ужалө сјө тракторза + мбө мукөд пөлөс двигателсан. Ужалөм вылө колө 4 сан 9 вөв вынөз (4 9 НР). Сјө вериө вөчавны тукјас сөктаөн 30-сан 80 килограммөз (колөм сертү). Топөдан вын регулирутоө камера помө лөбөдөм хомугөн.

Пресс Интернационал

Механическөј прессјас пышкыс образецөн вермө лоны вундан машинајас вөчалаң междуларөднөј компаньлөн пресс мотор, кодөс вөчөма Интернационал сөстемі куза Тајб пресслөн двигателыс 6 вөв вына, монтажсө вөчөма эн устанозка вылын.

Вундан машинајас вөчалаң междуларөднөј компаньлөн прессјас вөчавсөнны куим размерөн На пышкын кык размерис—јон прессјас, калы позө лөсөдпы караинөн ужалан 6 вөз вынз двигателјас, кодјас сунтөдөнны пресскөд өви площадь вылын. Тајб прессјасыс сјөжө вериөд-

Прессујтчан дон

Механическој прессовка сувтліс војнаоџ (1915 во) неума улоџи конној дорыо. Сек конној прессовка воли сувтѓ 16 кг турун вылѓ 6,4 ур, а механическој прессовка—6,2 ур.

Ови механическој прессовка сувтѓ вылоџдык.

Механическој прессовкалыс дон арталѓн

А. Производителност

8 часа ужалани лунѓн—100 цент. прессујтѓн турун.

Б. Производство

Двигателној установка експлоатирујтѓн да обслуџи-
вајтѓн: 8 час ужалѓмыс 1 цент. прессујтѓн ту-
рун вылѓ арталѓн . . . . . 7,8 ур
Пресс динын 12 морт робочѓј 1 шайт 50 урѓн
да соцстрах 8 час ужалѓмыс, 1 цент. прессујтѓн
турун вылѓ арталѓн . . . . . 19,2 .

В. Дон вештѓн

3000 оурс шайта установкаѓн амортизација: 5 во
чѓнѓн быдво 100 лунѓн ужалѓнѓн, 1 цент.
прессујтѓн турун вылѓ арталѓн . . . . . 6,0 .
Ремонт воѓнѓн куџа рѓкод, 1 цент. прессујтѓн
турун вылѓ арталѓн . . . . . 3,0 .
Сутуга вылѓ рѓкод, џук вылѓ 3 кѓртѓдѓн,
1 цент. прессујтѓн турун вылѓ арталѓн . . . . . 24,0 .
Став прессујтчан доныс, 1 цент. турун вы-
лѓ арталѓн . . . . . 60 ур*)

Љукјас кѓрталѓн

Љукјас кѓрталѓн вылѓ мунѓ зев ува пѓлѓс катерјал: џас џјас, му
асыкјас, кѓрт полосајас, бечева, небыд, сотѓн сутуга.

Сутуга ундык лѓбѓ ешаџык мунѓ сы сертѓ, кор да куџѓн спосо-
бѓн прессујтчысѓб туруныс, јона ѓ сѓјѓ уљсалѓма дај весѓг куџѓн сорт.
Сыпенда бурѓца виѓтавны сутугалыс мында оз поџ. Тани ми остаѓ опы-
тыс бѓстѓн нормајаслыс ылѓссѓ.

Сутуга поџѓ воли бѓотны војдѓр дас вундалѓмѓс, но зев конкѓн
поџѓ вундавны сѓјѓс аслыныс робочѓјјасыслыс прессујтчыгас. Сы вылѓ ем
торја станок Ертеллѓн, кодѓс обычноја воѓѓны кустарној способѓн (ви-
џѓд е-ерн.). Сутуга кѓртѓдјас вундавоѓны 324 см. куџтаѓн.

*) Наркомснаб.ѓн накљадној рѓкод нормајасын 1931-32 во вылѓ тајѓ кѓмѓ-
вассѓ і примѓѓма основној пыдѓи.

Сутуга вузаоо тоннајасоң да уна нумероң, кызта оертыс. Вайодам табыда став сорт сутугалыо, кодјасоң кортавлони тукјас. Сени идалома нумерјасо, кызтасо да донсо Ставсојузса металлургическој оиндикат прејс-дурант куза, сја жо кортод лыдсо (оџи тук выло), да уна-о коло сутуга 166 цент. турун прессујтом выло.

Провдка станок

1930 воын СССР-са Наркомторгоң воли лбоодома 16 оурс ки-дограмм турун выло сутуга визан нормајас со кушдомјасос:

Кортавом выло муно сутуга № 7—40 кг, № 8—37 кг;

Наркомснаб инструкция куза прессујтом 1 тонна выло муно:

Сутуга- лоң №	Механич. прессовка	Ручној прессовка
англијској русској дырји	дырји	дырји
13=24	4614 кг.	55.1 кг.
1 тонна 14=21	3782 "	4067 "
15=18	3294 "	3599 "
16=16	6.28 "	3172 "
17=15	—	2802 "

Кортавлгоң сутуга помјас гартлысоны со кушдом ногон:

Сутугалыо помсо кусинтоны, пунктоны крук сажо зажим косто да јона личконы шујга кион, а веокыд кион бергодооны воропод 5-6 го-торпов.

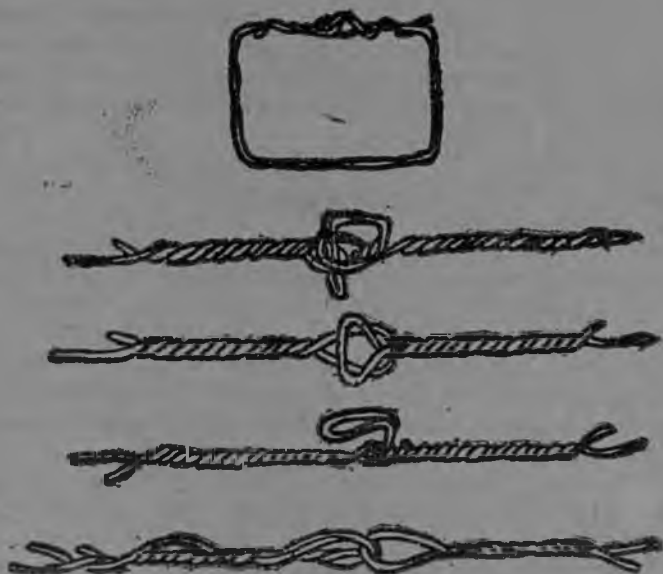
Сутугалыс кыкнан помсо отлао крепотом выло практика вылын артмис уна способ, кодјасос петкодома оерпас вылын. Медса јона кор-таволони 4-д № он петкодом ногон, кодос коккыдзык вочныс дај лоо јонжык.

Шуам, сутуга коло возыв ордны колышоыс сы кузта, медым тук кортавлгоң коло исползујтом помме 8 10 саньметрыо не кузжыка. Тајо исползујтом помсо коло сушкыны тукас, мед новлодчигон да гру-чыгигон ез козавалыны паскомјас да дојдавын јозос. Тук кортавны ко-ло сек, кор пресслоң поршеныс жмито турунсо, да кортавлгоң обяза-тельно велонны сутугасо кујим петлаон, кыз позо матојыс петлаон во-чом мод пом днас. Кортод-ко лоо петлаоан ылындык, новлодчигон да гручыгигон тук вермас јона личавны.

Сутуга көртөд мукөд торјөн вежөн

Сутуга тырмытөм понда колө мукөд дырји прессујтны турун көр-
таалмөг—леэны пресс пырыс да топалөм пластјаснас і течны. Кіөн
прессујтгөн колө сутугаөн пыфди көртавлыны іңас јіјасөн, а вөлөш
прессујтгөн—бур бечеваөн, сің жө асықјасөн.

Іңас јіјас вөчавөбны кіөн вартөм іңасыө. 1000 јі вылө мунө іңас
2,5 центнерөң. Асықјас вөчавөбны көтөдөм нинјасыө, том кыңыө да
кову монөлыө. Бечева бөстөө 3-4 пөясөн, 5-6 миллиметр кызта, бур
кчестваө материалыө, өкөтөөн 3-4 кг. 100 погоннөј метр вылө. 2 көр-
төдөм чуқјас көртавалөм вылө бечеваалыө кызта колө содтыны 8-9 мм өң

Проволокалыө помјасөө јитлан ногјас.

Сутуга іспөлујтөм

Прессујтчан сутуга колө іспөлујтны не өтчыд, а уна пөв. Тапон-
да СССР-са Наркомторгөн 1930 воын лөбөдома правилө, код серті ту-
рун нөбөујаслы колө өдр вајны сутугасө, а коді оз вај. најө воштөны
вөңө турун бөстөм вылө права.

Прессујтөм турунөн пөлујтчигөн сутуга колө бөстны тук вылыө
вөдчыөөмөн, сөсөа вөскөдлыны да течны чуқөрјасө 75 сутугаөн, өбјаз-
вөлнө кос местаө.

Проволока мед вөлі сдөјтөма өөр ставсө, а оз-кө штрафујтөны і
потребөтелө дугөдөны снабженьнөыө.

Өтчыд іспөлујтөм сутуга кокня пөңө вөскөдлыны торја станокјас
вылыө.

Прессо турун мытчалагөн зев колана, медым зарадкасо воли еста-
цёма отгырабаи да пукталёма мытчалаан пызан выла торјон-торјон. Тақов
мытчалыо механизм кокныа да буржыка вермас јоткыштны лбоодом ту-
рунсо камера пыдбсбзис. А оз-кө ло турунсо бура јоткыштёма, сјјө вер-
мас бөр петны ползун вевт вывти, зугыны камера вевта-ползун јура
костыи да тыртны малывасө.

Тукјас жылыо

Прессујтчыны заводитигөн пресс вом зелөдыо болтјас колө жервој
ычөдыны, а сесоа вочасөн зелөдны бөр, кртчөз оз кут артмыны тук-
лөм колана кузга да сөкта.

Тукјаслыо кузта колө вөчавны чик өткодөс—90 сантиметр. Та ио-
гыс колө пөлзүјтчыны звонокөн, ем-кө сјјө пресс помас, либө торја вас-
јасөн, кодјас вөчавобны машина јашпјик бөкө.

Тукјас көрталөм

Мица поводда дырји прессујтны колө топыджыка, а зера дырји—
лычыджыка.

Прессујтөмлөи топыдуныс несөмын пресс лбоодом сайын, но сјз-
жө і тук көртавыны кужом сайын. Тук колө көртавыны сутуга зелөдөмөн, кор
воршеньыс бурөщ жмитө турунсо; көрталөм өөрын-кө сутуга мичалас-на,
сек позө гөгөрвоны, мыј көрталөма неуна вожжык.

Туклыс кыкнан көртөдсө (либө куимансө, көртөдыс-кө куим) колө
зелөдны өткода.

Сутуга рөскөдујтны колө визөмөн да смедитны, медым тукјас көр-
тавалгөн ез колны куз помјас. Сутуга-кө лоө рөскөдујтөма лбоодом норма
верти унжык—лышнөј визөм сутугалөн доныс бергөдөө көртавыојаслыс.
Колөм сутуга колө сетны бөр. Сутуга рекомөндујтөө воэвыв вундавны
машинкаөн өткузта торјас выла (кык пөв мерајтны туклыс кузтасө да
пзетасө да содтыны нөшта көрталөм выла 8 10 см).

Пөлзүјтчыны-кө 17, 16 да 15 № а сутугаөи, тукјас колө көртавалыны
куим көртөдөн, а кызжык сутугаөн пөлзүјтчигөн (14, 13, 12 да 11 №-
ас) - тукјас көртавооны кык көртөдөн.

Турун мытчалөм

Турун мытчавны колө лучки, торја комөкјасөн, медым поршек улө
зурө порціјасы ставнас. Отпомса турун музгөдөм, кор оз тыдав поршен-
лөн велөмыс, вреднө машиналы, дај сөкыд вөвјаслы: туруныс сөбдө пор-
шек вылысө, дај поршеньыс оз-жө вермы боотны сыыз унасө, мыјда тө-
рө камераас.

Турун колө мытчыны (пуктыны), кор воэлаңө поршеньыс јөткө.

Туклөн-кө вомөн ног ыздаыс 35×45 см, турун колө мытчавны 1,5
—2 килограммөн кымын (сөктанас).

Медым не дожыны, турун колө мытчавны пресс камераө не кибө,
а көрт вөлаөн, либө нөшта буржык пу вөлаөн, либө бөдөдөн.

Јуклан пөв пуктөм воэвылыи либө тук көрталөм воэвылыи колө
сетны поршеңлы өви тыртөм хөд (турунтөг).

Механическөй прессөн Наркомснаб инструкција кучта колө прессуйтвы 10 часа ужалан лунөн ещавылө 100 центнер турун, кык вөлөн ужалан кониөй прессөи—ещавылө 60-75 центнер, ручиөй прессөн—ещавылө 35-45 центнер.

Прессуйтгөн колө виөдны, медым бур турункөд өтлаын ев веокаа прессө ул, либө омөл качествао турун: ежөр да мукөд пөлөс сойтөм, ја-дөвитөй да вреднөй турунјас, буса да бакшасөм турунјас, сиз-жө зорөд пыдөс, вылыс да зорөд бок. Јогыс да поснө чирјыө турун весалөм выла рекоментујтоө вөчны механическөй турвинпыркөдан да дөбөдны сјјөс сичу медым пыркөдө, кор туруныс локтө мытчалаан пызан вылө.

Машинајас дөчөритөм

Моториөй прессјаслыө двигател колө леэны магнето вспышкаөи, * не карбјуратор шонтөмөн.

Прессе колө виэны бура да сөстөма; оз поэ леэны турун чир чукөр-шөм прессуйтан камера бокјасын да кыскан брус көрөбканын, сиз-жө пресс мышкын да улысас (көни чир јылө јтөмыс). Медым прессјас еэ жугав-лыны колө лун чөжөн ещавылө кыкыө весавлыны прессө турун чирјыө. Турун чир колө чукөртны да течны бокө, өтчукөрө.

Прессјасөн да принадлежностјаснас колө вөдөтчынны бура, дөчөри-төмөн: некор оз ков пукөвынны вөдилө вылө, оз ков леэны туктутчав-шөвјас пуктавын утөд пыдөдө пресс кыпөдалегөн да сизі воэө.

Уж помаөм бөрын болтјас колө чикөз личөдны да турунсө јөткан-ны прессовыс. Тамогыс јуклан пөв колө сувтөдлыны дорыш вылас.

Вој кежлө пресс да мотор колө вөвтыны брезентөн, либө турунөн.

Пресс колө лун кежлө ещавылө нөлыө өкуратнөја мавтны олео-нафтөн быд местаті, кытјасті индалас монтор. Привод рычаглыө дорожка, сиз-жө көлөсаяс (пресс новөдөдөгөн) колө мавтны телега мавтан маэөн.

Јонжыка мавталөј выјөн либө гөсөн став подшпникјассө, механиз-мыө вөран частјассө да ромікјассө.—тајө зев колана. Некоор оз ков леэ-ны вал вылын, ступица вылын да маховик вылын сөмөминјас, а колө тырмысөн јона мавтны.

Көзүд дырјі мавтчан маслө јона сукмө. Сыпыщкө неуна карасип еөдтөмөн сјјө вермыны кутас кокыяа вијавны (визытны) подшпникјас вылө.

Медым пресс оз вөвті өдјөн киссы да жугавлы, оз ков сјјөс ужөд-ны дөбөдөм өд дорыс өдјөнжык.

Двигател јылыө

Некоор еи сетөј двигателлы вөвті ыжыд нарузка. Двигател вермө бура ужавны сөмын нормальнөј нарузкаөн, бурјца бергалөмөн, бура дө-чөритөмөн да лучки регулірујтөмөн. Нарузка-кө оз до лышнөј ыжыд, двигателдөн производителност да немыс төдчымөн јона содас.

Двигател дөчөритөмын зев коланаторјөн лоө—сылыө став ужалыө частјассө зев сөстөма да мавтасөн виөдөм. Кор двигател ужалө, сылыө став частјассө мед вөлі вөснөфика мавтөма мича выјөн, коді виөд частјассө мөда-мөд бердас јона зыртчөмыс да озжык леэ кисөыны.

Вөвјас јылыө

Пунктын прөстветлыс вөвјасөс оз ков леэны турун чукөрјас динө да тукас динө. Вөвјас нещкөны, жугөдлөны тукјассө да вермас туруныө не суэөыны.

КОЖМӨД ЧАГТ

ТУРУН КРАЊИТӨМ ДА НУӨМ (КЫСКАЛӨМ)

I-ј ЈУКӨД

ТУРУН КРАЊИТӨМ ДА СКЛАДЈАС ВӨЧӨМ

Турунлөн чинөм

Турун чинан нормајас јылыс вопрос зев сложнөј да омөла разра-ботајтөма. Турун зев кокнѝа кыскө ас пыщкас влага да сыпөнда щөкы-да вешлалө асоыс сөктасө. Јона коостөм турун чирјыобмөн воштө сөкта-сө. Сыыс кыңзі, сөкталөн чинөмыс уна помкајас сајын. Медгырыс помки-јасыс ташөмөс:

- а) кад, кор вөлі турунсө прессујтөма да пунктөма краңитны;
- б) турунлөн тѝп ботаническөј состав куңа;
- в) турунлөн сорт (класснөј, алі некласнөј);
- г) виңанног (тупкөса алі восса помешщөнькө да сѝзі воңө);
- д) прессујтан ног (ручнөј алі механическөј).

Кың общөј правилө, төлын прессујтөм турун воштө асоыс сөктасө 2-3 пөв уңжык, гөжөмын прессујтөм турун дорыс; киөн прессујтөм турун јондыка кокнәлө механическөј прессовка дорыс.

Бөбөмань турун јондыка воштө сөктасө мукөд турун дорыс. Плат-формајас да бортјас вылын нуигөн кокнәлө јондыка, вагонјасын да му-көдлаын дорыс. Россыпнөј турун, ферт, јондыка-жө кокнәлө, прессуј-төм дорыс, торја-нын лок условјөјасын виңигөн.

Опыт вылыс бөстөм төдмөдјас висталөны, мыј ывлавылын виңи-гөн турун мукөд дырјі вермө воштыны сөктасө да качествөсө 40%-өң. а 10-12%-өң воштөм поңө лыфдыны шөркодөдөмөн. Сѝз-кө, турун ви-ңавиңас стрөйтөм куңа рөскөдјас бура вешјөны.

Көрттуј куңа нуигөн турунлөн да ізаслөн чинөм обычнөја овлө 2% мында, а складын виңигөн сѝјө вермө кајны 3-өң, дај весөг 5%-өң прессујтөм турун сөкта серві, коді муртса-на петөма машина улыс.

Вөвт улын чукөрын 12 төлысөң турун виңигөн сѝјө воштө сөктасө 4,0-7,5% мында.

Турун чинөм јылыс вьвті уна ногөн висталөм понда СССР-са НКТоргөн 1930 воын первојыс вөлі разработајтөма подробнөјжык нор-мајас нормальнөј, класснөј турун чинөмлы.

Шоналыс уь туруналыс чинөм арталөм вылө, уна-ө сѝјө вермас-чкынм космөм бөрын да сѝзі воңө, колө чукөртлыны торја комөсөја.

Наркомторглѳн нормајас

Сѳкта чѳном прѳцент лыѳн	Россыпнѳј турун	Прессујѳтѳм турун
Класснѳј турун ѳвла вылын вѳчѳгѳн:		
а) гѳжѳмын	1,5—2	1—1,5
б) тѳлын	0,5—2,5	0,5—2,0
Турун вѳчѳнѳјасын вѳчѳгѳн воѳза нормажасыс ешажык		
	30 % вылѳ	30 % вылѳ
Еѳрѳѳдлѳмѳн турун прессујѳтѳгѳн.		
а) гѳжѳмын	1,75—2,0	—
б) тѳлын	1,5—2,3	—
Грузѳтѳгѳн (выгрузѳтѳгѳн)		
	0,5	0,3
Кыскалѳгѳн (нуѳгѳн): вѳлѳн (25 км.)		
" " ва куѳа	4,0	3,0
" " автомобилѳн	0,75	0,25
" " кортуј куѳа	—	3,0

Турун чѳнан нормајас (вѳчѳгѳн, кыскалѳгѳн лѳбѳ нуѳгѳн, ещѳнѳкѳн ѳсталѳгѳн лѳбѳ вузѳалѳгѳн) Наркомснабѳн кадыс-кадѳ вылѳпѳв вѳдлавоѳны да лѳсѳѳѳѳны став мукѳд пѳлѳс тѳварјаслы нормајас лѳсѳѳлѳгѳн ѳтлаын. Сѳјѳ нормајаснас і колѳ тудѳѳѳчыны складјасын учѳт вѳчѳгѳн да турун кокнѳмѳм вѳстѳ чѳнтѳѳјас арталѳгѳн.

Ывла вылын кранѳтѳм

Мыјкѳ понда-кѳ турун вѳчѳнѳн оз поѳ вѳчны, лѳбѳ вѳчѳмсѳ нуждѳѳѳма да лѳѳ вѳчны турунсѳ ывла вылын вѳвтѳтѳг, колѳ лѳсѳѳны сылы условѳјѳ.

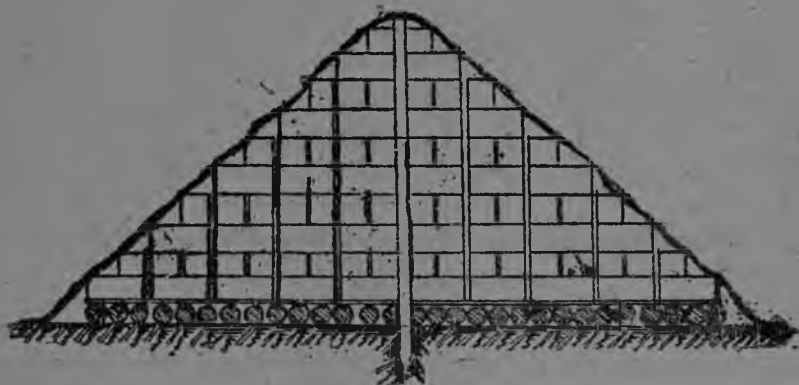
Турун-кѳ колѳ дыр вѳчны, поѳѳ сѳјѳс течны, куѳѳмсѳ пѳрамида-код зорѳѳѳ крутѳј ѳѳгѳрѳн да вѳвѳѳыны брѳѳѳнтѳјасѳн. Брѳѳѳнтѳјассѳ колѳ крѳпѳтны торја сурјѳјас јылѳ. Тајѳ течѳмѳн турун вермас кујыны вѳ вылын (му вылын) воыс дыржык.

Уна турун ѳѳдыр вѳѳѳм вылѳ поѳѳ течны гырыс зорѳѳѳјасѳ чукѳрјасѳ (ѳбу-кѳ мукѳд пѳлѳс места).

Складјас вѳчѳлѳгѳн да турун хрѳнѳтѳгѳн колѳ тудѳѳѳчыны Наркомторгѳн да Наркомснабѳн лѳзѳм ѳпѳцѳлѳнѳј ѳнструкѳцѳјѳн, колѳс лѳѳ ѳѳ-

мыҗыка сөгѳма воҗыноҗык. Сыкѳд ѳтщѳм ми лыҗҗам коланаѳн вајѳдны ѳпециальной литератүраыю бостѳп мукѳд пѳлѳс тѳдмѳдҗас, кѳни емѳе бур явдалѳмҗас.

Н. П. Кіріченколѳн чүкѳртѳма ыҗыд материал турун зорѳдҗас (сѳрѳмҗас) вѳчалым куҗа: ғырыс-ѳ најѳ колѳны, уна ѳ турун тѳрѳ, кыҗи шевҗыны да сіҗи. воҗѳ, сіҗ-жѳ кыҗи вѳдлавыны да выльпѳв течны щыкны заводѳтѳм турун. Бостам сіҗѳ уҗыс сѳ кущѳм практичекѳй индѳдҗас:

Прессујтѳм турунос бунтҗасын вѳѳм

Турун зорѳдҗыс (сѳрѳмлыс, штабеллыс, бунтлыс) ыҗда практика лыҗҗѳ медбурѳн 21,3 метр куҗта, 6,4 метр паста да 6,3 метр судта, куім вентиляцияннѳй канал вѳчѳмѳн. Та ыҗда зорѳдҗыс бур сіҗѳн, мыҗ вев регыдѳн поҗѳ вевҗыны ѳвѳ брезентѳн (паста ногыс) кыкнан сіҗѳр-сѳ, бура вѳѳ зер ва сулалѳмыс даҗ кокҗыа тѳлалѳ.

Тащѳм зорѳдлѳн ѳбҗомыс 602,5 куб. метр ыҗда. Сетчѳ тѳрѳ сѳ мыҗда турун:

вѳлѳн прессујтѳм . . . . . 870 центнер
кѳн " " . . . . . 55 "

Зорѳдҗас костѳ 4,2 м. паста коластҗас коҗалѳмѳн гектар нѳлѳд јукѳн вылѳ (1/4 га) поҗѳ тѳрѳдҗы 10 зорѳд, кытчѳҗасѳ тѳрас вѳлѳн прессујтѳм турун 10 сурс центнер мѳѳ кѳн прессујтѳм турун—6 сурс центнер.

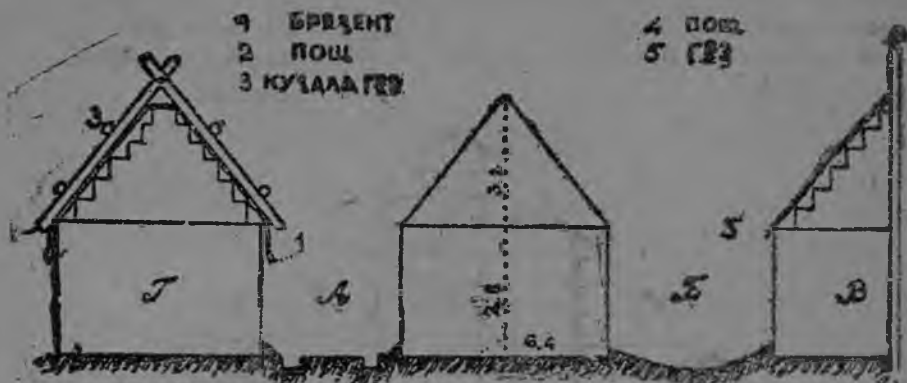
Зорѳд (сѳрѳм) местаҗас лѳѳѳдѳнны таҗи: гѳжҗын весалѳны туруныс, а, тѳлын—лымҗыс да җасыс, сѳсѳа воҗсалѳны шѳдѳ мѳѳ ід ізас 0,5-0,7 метр кызга. Зорѳд бѳҗасѳ кѳлѳны канаваҗас 49 см. пазга да 27 в судта, мусѳ сегыс шы блалѳны зорѳдладѳрас да бура топѳдҗы (вѳѳ. серп.). Канаваҗас колѳ вѳтивнѳ ѳҗиллѳннѳ пѳсѳгѳннѳ вѳ вѳзлѳтѳм вѳлѳ.

ѳҗпырѳн кѳ вѳчѳѳ уна зорѳд, канаваҗас пѳлѳннѳ кокҗыдҗык вѳчав-ны зорѳдҗас кѳлѳгѳ пѳзкыд вѳрҗас кыкнанладѳр бѳкѳнҗыс кыҗкѳдѳмѳн да ш ѳрѳѳ гураналѳмѳн.

Гѳжѳмын прессујтѳм турун сѳрѳмѳ (зорѳд) течіҗн колѳ собҗудҗы-ны сѳ кущѳм правѳлѳҗас:

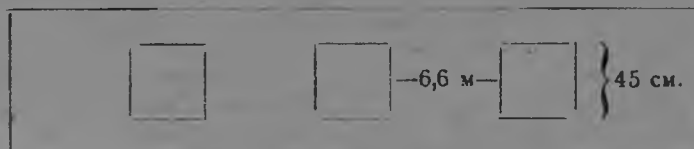
а) первой рад тукјас течеџны дорвыв костџдлытџг, паскыджык жоластјас сујавџџны;

б) мукод 6-7 радјасыс течеџны сорџм шџрџ куџала ногыс 35-45 см. паста канал колыџмџн (дорыс-дорџ);

Течасјас да сорџмјас течанног.

в) сорџм шџрвыџџ вомџн ногыс колыџны куџм отдушина (тыртџм-инјас), сорџм бојассан 6,6 метрсјџ да мџда-мџд диньыс сымындаџџн-жџ костџдлыџмџн;

Венџилаџџја вџчџм.

г) тукјас течеџны мџда-мџд вылас падвежџн, кыџ позџ веокыджыка (горизонталнџја), ортсысаньыс шылыда, а пыщкас чуџ тџриг кымы-жоластјас колаалџмџн (венџилаџџја вылџ);

д) турун сорџмлыџн вылысыс вџчџџ стена-моз, веокыда;

е) сорџм вылыс јывдыџџџ поскџн-поскџн тукјас течеџмџн. Медым јывдџмыс артмас лџсыда, зорџд помџ шџрвыјас сувтџдеџ пощ да пощ јывсаньыс нуждџдеџ сорџм пельпомјасџ геџ, код серџи колыџ вџчны џгџрџџ (јывдџмсџ);

ж) кџџн прессујтџм тукјас небыджыкџџ да абужык шылыдџџ, сы-понда сещџм тукјасыс течеџм сорџмын вылынжык индџм куџалаа канал (п. б) џз вџчсы, а колыџ сџмын 45×45 см. паста холпелџса тыртџм-ин. Сорџм вомџн ногыс колыџны 3 канал, кодјас колыџны 35-45 см. паста, а судтанас медулыс радсаньыс медвылыс радџзыс. Сорџм пелџс-јас крепџталџны нџрјџн.

Тџлын прессујтџм турун течеџны неуна мџдногџнжык: сорџмлыџн вылџда чинтыџџџ $4 \times 15 \times 21$ см-џз, сеџџа сени вџчџџны 1 куџалаа да 2

вөмөнә каналјас. Најө куймнаныс өтгырсаөс. Тукјас костө коластјас колдөдөһны һеуна гырысжыка.

Көтаслөм тукјас тешлөһны первој 4 метр паста да 2 метр судта временнөј сорөмјасө да вевтөһны лок поводда дырјі брезентөн. Космөһ бөрын тукјас сорөмавлөһны выльөв вылынжык висталөм ногөн. Јона көтасөм тукјас (кытчө ваыс јжөма 10 см-ыс пыдөжык) буржыка төлдөдөһмогыс быд водса рад костө пуктавеөһны пу стојкајас.

Турун сорөмјас вевтөһны $7 \times 8,5$ метр паста брезентјасөн. Сорөм-лөһ-кө судтаыс 2,8 метрыс жужыджык оз ло, зев удобнө вевтөһны өтө брезентөн, кодлөһ пастаыс вермас везны зерыс (сорөм вылыс дорөд-кө өшөдчас на 15-20 см. кымын).

Брезент помө вөчалөм колчајас крепитавөһны сорөм бокса тукјасө тувјавлөм бөдјас бердө либө сорөм кокулө водтөдөһ сөкыд пощ бердө. Но ташөм крепитөмјас оз вермыны кутны брезент төвзөдөһмогыс вөсөг шөркөдөһм төлөһ. Тапонда рекомендујтө пуктавыны сорөм вылө дор гөгөрыс да брезент өтлаасанінјасө 5 гоз стропила пощјас.

Сыыс кыңзө, тајө пощјас вылө вөмөн ногыс пуктысөһ нөшта кык рад пощ да кузалаа пощјаскөд вөжөн мунаһ интөһс көртавөһны гөзјөн либө сутугаһн.

Кык брезент өтлаасанінтө колө најөс вөжөһнавыны 1 метр паста.

Төһын дыр везөһм вылө брезентөн вевтөһм абужык надожнөј, ізасөһ вевтөһм дорыс. Сыпонда брезентјасөн вевтөһны сөһын өтө вөжөн кежлө, кытчөз сорөһмыс зөкөз оз пукөһ.

Сорөһм пукөһм бөрын заводитөһны сөјөс вевтөһны (төһын) су да шөбдө ізасөһ. Вевтөһны колө ташөм ногөн:

1) нөһ сөгөр дорө быд шупөдө тувјавөһ өтө бөдөһн, кодјас колөһны 0,7 метр кузта; тајө бөдјасыс крепыда кутөһны төлөһ вевтөһ косалөһмогыс. Сөһын мед зер ва оз летчы бөдјас кузта турун тукјасө, рекомендујтө турун тукјас пыдөдөһ дор радас пуктавыны ізас колчајас да көртавөһныны најөс тук көртөдјас бердө, либө сөгөр дорса вевтөһм лөһкыны сөкыд пощјасөн;

2) вевтөһсөһны обычнөја вөтөн, на пышкыс кык робочөј лөсөдөһны ізасөһ—бөрјөдөһны куранөн да көртавөһны пластө, кодлөһ кузтаыс лөбө 2,5 метр кымын; пастаыс 1,0 метр кымын да кызтаыс 0,5 метр кымын кык робочөј бөстөһны тајө пластөһ колта мытчалаһ лебын јылө (давалөһна, рожна) да лептөһны сорөһм вылө, а вөтөд робочөј-ыс, главнөј вевтөһсөһныс, первој тыртө ізасөһ шупөдјасөһ да сөсөһа вылас вөһсалө бура кыа слөј (0,5 метр кызтаөз), куранөн мөһа шылөдөһмөн (сыналөһмөн);

3) ізас пукталөһм бөрын сөгөр јылө пукталөһны кокындөк пощјас бөстөһтөһм вылө; сөз-жө бөстөһтөһм вылө пуктавеөһны сөкыд пощјас сөгөр дорјасө (сорөһм помјасас), а кузалаа улыс дор пөһөһныс пуктавеөһм пощјас бөр бөстөһм вылө,—најөс бөстөһлөһны ізас пукөһм, топаөһм бөрыс, медөскө ез кутны ва везувтөһмогыс, кодө вермас пырны турунө;

4) вевтөһ бөрөһа колө јона һөһмудөһтны да лөһны-кө јона вөјөһнөһјас (гуранјас), колө најөс выльөһ тыртны ізасөһ важ вевтөһ бердөһ куштөһ-лөһмөн.

21 м. × 6,5 м. × 5,5 м. ыжда сором вевтвөм выло мунө 50 центнер-
кымын ізас.

Сорөмјас дөзөритөм ташөм:

1) төлын вој кежлө да лунын пургајас дырјі вентілаціоннөј ка-
налјас да тыртөмінјас (отдушінајас) тупкавөоны воэвыв лөсөдөм ізас
колтајасөн;

2) сорөм вылыс лым колө весавны усөм бөрас пырыстөм-пыр-жө;
весалөны муваныс куэ зіб јылө садітөм зыртан пөвјөн; весавны-кө ков-
мас сорөм выло кәјөмөн, сек кокулө колө пуктыны пөвјыс вөчөм лөбө
шаліча пос, а сытөг ветлыны вевт вывті оз поэ, мед вевтыс оз
торкыс;

3) сорөмын-кө заводітас туруныс шонавны, кодөс поэө төдны ру
кәјөм серті да ізас көтасөм серті, сек пырыстөм-пыр жө колө сјө места-
сө коsavны пөдөсөзыс тукјассө бөстәлөмөн, медым артмас 0,7 метр
паста корідор;

4) сорөмыс турун нуалөм бөрын ізас волөссө колө бура куртны,
медым местасө кыз поэө јонжыка костыны, сөсөа волөсыс-кө сіөмөма,
вылыс волsavны сјө оз туж, медым пөдөм дукуыс оз вуэ свежөј туру-
нас.

Сарајјасын да лебувјасын турун вічөм

Гырыс овмөсјасын турун візаніјас јукөоны нөл группа выло:

- 1) телегаөн кајан жоэтөм да бокса сөенјастөм сарај,
- 2) сөщөм-жө сарај, но бокса сөенјаса,
- 3) сөенјастөм, но телегаөн кајан жоэа сарај,
- 4) телегаөн кајан жоэа да сөенјаса сарај,

Став ташөм турун візаніјасыс зев гырысөс да дөна сувтөны.
Сыпонда посныжык колхозјаслы да совхозјаслы најө оз тужны. Ташөм
колхозјасыс да совхозјасыс стрөіталөны негырыю да прөстөјжык турун
візаніјас, кодјас јонжыкасө торјалөны мөда мөд діноыс не ортысга
віднас. а ыжданас да матерјалнас, мыјыс стрөітөма.

Најөс поэө торјөдны ташөм кык группа выло:

1. Лебувјас (навесјас):

- 1) кык боксаң сөенкајаса, драңеч вевта пу лебув,
- 2) черепіцаөн вевтвөм сөщөм-жө лебув.
- 3) көрт вевта сөщөм-жө лебув.

II. Сарајјас:

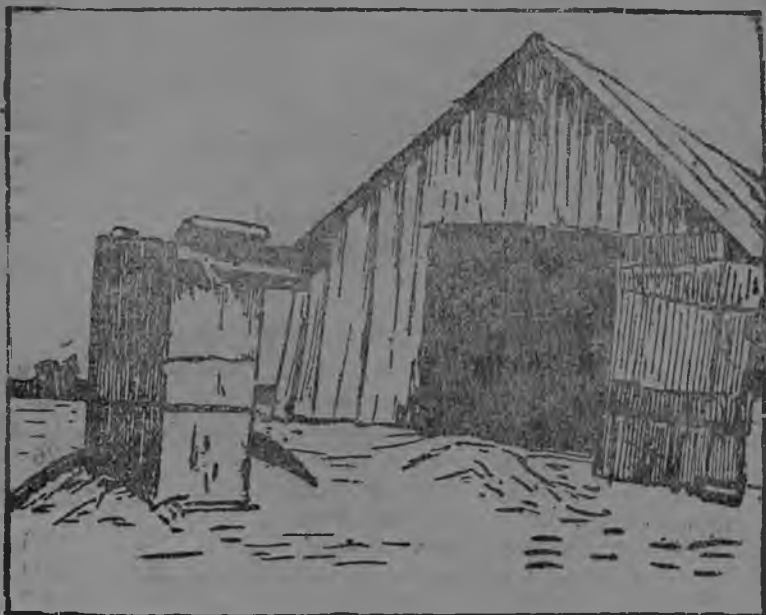
- 1) нөлнан боксаң тупкөса, драңеч вевта пу сарај,
- 2) черепіцаөн вевтвөм сөщөм-жө сарај,
- 3) көрт вевта сөщөм-жө сарај.

Став лыдөдөдлөм турун візаніјас өткоф самаөс, нөл пелөсаөс,
кык боклаң өігөраөө. Ыждаыс јонжыка овлө 7,1 м. паста да 28,4 м.
куэта, судтаыс 1,8-саң 3,5 метрөз; кыкнан помас вөчөма вөлөн пыран.
воротајас. Мукөд дырјі вөчөны нөшта машина візаніјас (куполкоф гөй-
рөс помешценнө), сіз-жө кодтөд лебувјас (сарај бөкө).

фермајасо тувјаломон. Фермајасоо крепіталоны корт сьезјасон. Вевтлөн глад сїгөрјас—толевј (картонис), а крутј сїгөрјас—гонтовј (поснї півјасы). Сарај бокјас тупкалөма (ежөма) дөскајасон судта жындөзыс. Турун суйоны вылысаңыс, механичөскөј способон—„гранферјасон“.

Сарајө 8,25 м. судта турун суйөмон сарај пышкөслөн ыжда лөб $28 \times 11,5 \times 8,25 = 2656$ куб. метр, стрөјба места (площадь)—322 кв. метр, валөвөј кубатура—3220 метр.

Прөстөј турун сарај.

Сарајлөн сулалан дон став накладнөј рөскодјасон (Моск. обл. стр. контрол смета сертї)—3313 шарт

валөвөј кубатуралөн 1 метр	1 ш. 03 ур.
стрөјба месталөн 1 метр	10 " 29 "
өтї тонна вылө	19 " 49 "

Хлебоцентрлөн лебув

Гырыоҗык колхозјасалы да совхозјасалы почө рекомөдујтнм Хлебоцентрөн проектурујтөм вооса лебув, кытчө төрө 333 тонна россыниөј турун лөбө 833 тонна прессујтөм турун. Лебувалөн куҗта—55 м., паста—15,7 м., судта—6,8 м. Пышкөслөн кубатура—4180 куб. метр. Лебув вөчөб 6,4, 7,0 да 8,5 м. куҗта поҗөм керјасыс, вевтөны толди (картонөн) лөбө көртөн. Җоҗ—прөстөј иҗас воьөсыс да трамбујтөма, мед лөб вылынҗыс.

Лебувлөн сулаан дон 1929 вога смета куза:

1. Ужалан вын былö	1623	шајт.
2. Матерјалјас	5535	"
3. Матерјал вајом (кыскалөм)	1730	"
4. Содгөд ујјас	260	"
5. Организационној рөскөдјас (6 %)	585	"
6. Возыв төдтөм рөскөдјас (0,25 %)	24	"
Ставыс	9757	шајт.

Толевөј вевт сулаалө:

1. Ужалан вын	760	шајт.
2. Матерјалјас	3500	"
Ставыс	4260	ш.

Көрт вевт сулаалө:

1. Вевт ув вөчөм да ужалан вын	537	шајт.
2. Көрт	2731	"
Ставыс	3268	ш.

Комилеслөн лебув

Комилес проект куза лебув стрөитөм былö колö 96,0 кв. метр паста площадь. Лебувлөн кубатура лө 336,0 куб. метр ыжда. Сегчө кутас төрны 20 тонна турун.

Комилес проект куза лебув стрөитөм былö смета лөбөдөма көзөј-ственнөј способөн вөр заптөмөн.

Лебув стрөитөм былö колө:

1. Гөгрөс вөр 22 см. кызта—5,77	куб. метр.
20 " " —20,0	" "
18 " " —6,43	" "
Ставыс	32,2 к. м.

2. Ужалан вын:

му кодјыојас	2,90—10	шајт дон
плөвыкјас	34,10—126	" "
вөрлезысјас	5,19—13	" "
кыскавысјас	4,55—19	" "
пөлтчысјас	25,0—110	" "
робочөјјас	2,66—6	" "

Ставыс . . . . . 264 шајт дон

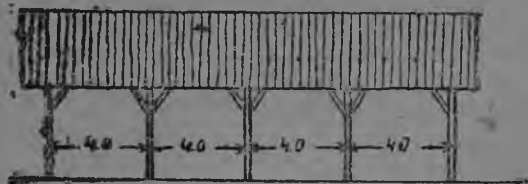
3. Содгөд рөскөдјас . . . . . 94 шајт

Ставнас сугтас 358 шајт.

Тупкөса турун вөчанијас стрөитөгөн торја вөиманыө колө кутыны венчөладја да дој вөчөм былö: медым турун оз цык, колө

сijӧс дугдывтӧг тӧлӧдны. Турун тӧлӧдӧм былӧ медса jона вӧчавлӧбж завѣжкаjас либӧ воссан ӧшынjас, отдушинаjас, вышка ӧшынjас да сijӧ вӧзӧ.

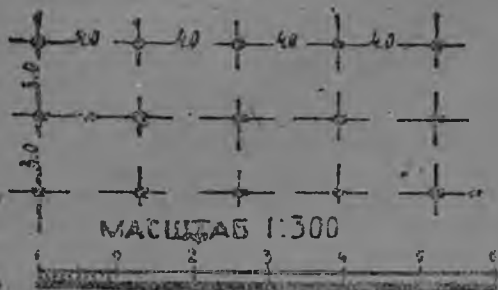
Возсан визӧдтӧн

АВЕРС

ПЛАДН

Жоҗ колӧ волсавны мусаӗ 0,5—0,7 метр выллаӧ, медым улысӧдыс кутас вет лыны тӧв.

Сараjӧ либӧ лебулӧ турун течӧны ыглавыкса сорӧмjасӧ моз-жӧ, сӧмын мед тукjасыс оз топыда инмыны стенjас бердас.

Т урун визан вевтjас Комлес проект сертӧ.

Турун визан основнӧй правилӧjас

Зерыс да лымjыс турун визӧм—вывтӧ коланатор. Сыпонда мӧ таны женьыдика вӧсталам мӧдпӧв, мыj вӧлӧ вылынжык вӧсталам-нӧн.

Колӧ набмудаjтны, медым прессуjтт ӧз турун ез кӧтаслы зерӧм. Пресс дорӧ ӧтпырjӧн ваӧм уна турун колӧ течны бура сыналӧм зорӧдӧ, а ещажык турун колӧ идравны лебулӧ, либӧ вевтjыны брезентjасӧн (вонjасӧн). додфын кӧтасӧм турун зорӧдӧ течтӧз либӧ прессуjтӧм везымын колӧ бура костыны.

Тӧвса кадын колӧ примӧтны став мераjас, медым турун оз лымjӧбсы. Турун зорӧд жынjалӧгӧн колӧ сijӧс бура весавны лымjыс да кыскыны ӧтпырjӧ уна вӧлӧн. Турун дод сыналӧгӧн некушӧма оз ков чукӧртны сыналӧм турунсӧ лым сорӧн да течны дод былӧ. Прессуjтчан пунктӧ ваjӧм турун некушӧма оз ков шыблавны кушӧнӧ чукӧрjасӧ, либӧ лозjасӧ, турун колӧ идравны лебулӧ, а абу-кӧ лебулыс—течны зорӧдӧ, бура сынавны да вевтjыны брезентӧн либӧ iчалӧн.

Прессуjтӧм бӧрмын турун тукjас колӧ течны лебулӧ ушjас былӧ (вольс былӧ). Лебулыс-кӧ абу, тукjас течӧны штабелjасӧ сумдыс, пощjасыс да iчасыс волсалӧм волӧс былӧ.

Воӊс колӊ пуктыны бура кыза, медым ӓкӊӓ виӓны туруасӊ му-
сан улсалӊмыс.

Штабелӓяс вӊчавсӊны сувтса вескыд бокӓасӊн да вевтӓысӊны
(жугавлытӊм) ӓӓсӊн лӓбӊ турунӊн, кодӊн слӊӓыс колӊ лоны 0,5-ган
1,0 метр кызтаӊӓ. Штабелӓ вылын ӓӓс лӓбӊ турун вевт колӊ бура сы-
навны да топӊдны. Гожӊмын штабелӓяс рекомндуӓтсӊ вевтӓыны россып-
нӊӓ турунӊн. Бура-кӊ сынавны, турун вевт ӓонӓыка виӊӊ кӊтасӊмыс.
омӊла пукеӊм ӓӓс вевт дорыс. Тавылӊ поӊӊ ӓсползуӓтны сӓӊӊ турун.

Зерва бокӊ вештӊм могыс штабелӓяс гӊгӊр колӊ кодӓыны канавас
лӓбӊ ворґас. Штабелӓяс колӊ вӊчавны помноґнас сыланӊ, кодарсам мед-
са ӓона овлӊ тӊв. Наӓӊс колӊ костӊданыны мӊда-мӊд дӓнґыс бокмогыс
15 метрӊн, а помноґыс—10-15 метрӊн.

Складын турун бӊрса контроӓ кутӊм

Локноґӊн прессуӓтӊм лӓбӊ зерӊн, лымӓӊн кӊтаслӊм турун воча-
сӊн заводӓтӊ шыкны да бӊрас оз кут туӓны кӊрым вылӊ. Тапонда ту-
рун виӓӓӊн медвоӓдӊр колӊ наблудаӓтны, медым сӓӓӊ оз шык, а заводӓ-
тас-кӊ сӊемыны, прӓмӓтны колана мераґас.

Турунлыс шыкны заводӓтӊм медвоӓ да медӓона поӊӊ тӊдны турун
шоналӊм сертӓ да температура (жар) кыптӊм сертӓ. Температура кыптӊм
тӊдмалӊны аслыс пӊлӊс термометрӊн (градусныкӊн), но поӊӊ тӊдны
сӓӓ-жӊ прӊстӊ кӊӊн видлалӊмӊн, лӓбӊ ру кӓӊм сертӓ, ӓӓс вевт кӊтасӊм
сертӓ, сӓӓ-жӊ тукґас видлалӊмӊн (шыкны заводӓтӊм тукґас штабелӓ-
корсӓӊн).

Сурас-кӊ подозрӓтӓлӊӓ тук, тӊдын колӊ пыртны сӓӓӊс керкаӊ да
гӊгӊрбок бура видлавны. Шыкны заводӓтӊм поӊӊ тӊдны со шыґас
сертӓ:

1) тукӊн улыс бокас мукӊд дырӓ тӊдӊны лым слӊӓас, кодґас
вескалӊны пресс камераӊ туруныскӊд ӊтламын да шӊӊ сурӊны прес-
суӓтны,

2) подозрӓтӓлӊӓ тукӊн улыс бокыс век шымыд, бытӓкӊ куӓӊм-
ла пукеӊма,

3) подозрӓтӓлӊӓ тукӊн бокґасыс абу пушыдӊс, кыӓ колӊ лоны
кос турунӊн, а топыдӊс, туруныс кӊ васӊда да прессуӓтӊма лым сорӊв,

4) ул тук озжык вермы бӊр четчыны. Шыбытны-кӊ жоӊӊ, кос
тук бӊр четчыштӊ мач моз, а ул тук водӊ места вылас пластӊн,

5) кос тук вылын сутуга кӊртӊд оз лӓчав, а ул тук вылым лӓчав-
лӊ да сутуга местаас колӊ сӓм туӓ,

6) шыкӊм турунӊн рӊмыс бурӊӓ да тук вылым лӊӊны пемыд печатґас.

7) турунлыс улсалӊм (вакӊт) поӊӊ тӊдны сӓӓ-жӊ кӊӊн видлалӊмӊн.

Сесса сесӊӊм турунӊн дуґыс пырґык вежӊӊ: чӊскыд дуґ (аромат) сы-
лӊн вошӊ, сыпыдӓ кутас кывны пӊдӊм дуґ.

А. Серелӓ рекомндуӓтӊ прессуӓтӊм турунлыс бурлуӓ тӊдмалаа зев
практӓчнӊӓ способ.

Прессуӓтӊм турун тук сувтӊдсӊ пом вылас сувтсӊн (городкӓ моз)
да шӊӊ сутуга кӊртӊд куӓамыс пӓлӊтӊны туксӊ пӓлаӊн 35—45 см.
пымдаӓӓ.

Турунын-кө вакөтыс (влажноост) 18%-ыс унжык, піла пырө сөкы-
да, сібдалөмөн. Кос да вакөта турун поңо төдыштны сиз-жө піла шы
серві. Відлөг пысды поңо пілітлыны өтчыд первој кос тук, сесеа ул
тук. Піла шылөн торјалөмыс пыр-жө кутас төдчыны. Сыыс кыңзі, пілі-
пың вылыс (чукөртны-кө сјісөс жежыд бумага лист вылө) поңо адыны
турувалыс бакшасөм лібө кушөдмжык туруналөн качествоыс.

Тук пілітөм бөрын, пілітөм жыңжасөс колө өтарө-мөдарө паокөдны.
Сек пілітөм тујыыс ставыс кутас зев бура тыдавны: төдчө көтаслөм
лык да чірјысөм турун прессујтөм, а рөм сервіыс поңо төдны, кор ту-
рунсө пунктөма (аскадын, воңжык лібө соржык).

Колө-кө, пілітөм тујыыс, вылыс слөј шыбытөм бөрын, поңо бост-
шы 3—6,5 кг. мында проба да бөрјөдлыны турун сикасјас вылө.

Медым штабелын турун шыкөм воңө ез паскав, подозрительнөј
тукјас колө бөрјыны, косавлыны да торјөдны чикөз шыкөминјасөс мукөд
диныс; напыщкыс шыктөм ул турун (вакөта турун) косгысөсө шөнді
воңын да выл-пөв прессујчысөс.

Тащөм переработка (тук косавлөм да выл-пөв прессујтөм) колө
вөчвы сөмын тулыс пукоөмсаң, а төлын буржык сөмын бөрјөдлыны
(торјөдны) көтаслөм да шөналыс тукјас да колны сизі бур повоңда
пукөытөз.

НКТөрглөң інструкціја

СССР-са Наркомторгөн 1930 воө август 14 лунө леңөма торја ін-
струкціја складјасын турун віңөм куңа, көні гижалөма щөщ. кыңзі приміт-
ны кранітөм вылө турун, кыңзі кранітны россыпнөј да прессујтөм турун
да кыңзі сјісөс дөзөбрітны.

Складјасө турун чукөртөмын медколан условіөөн лөб—турунсө ка-
чество серві сортјас вылө торјөдлөмөн течөм, а ковмас-кө—уна пөлөс
турун партијас торјөдлыны щөщ өткоңөс өпјас вылө.

Складө колө примітавыны да течны өтлаө сөмын зонвіңа да кос ту-
рун, а мукөдсө течны торјөн костөм да бөрјөдлөм вылө.

Төлын прессујтөм турун поңо бара віңны сөмын регыдык да көчыд
дырјі.

Склад места колө бөрјыны олан керкајассаң 50 метрыс не матө-
жык. 20-30 м. коластјас колө вөчны складыс-складө.

Пөжарјасыю віңөм могыно складјас гөгөр рекомендујтоө вөчавны
віңав полосајас (зонајас)—гөрни му ежсө 10—12 метр паота, зорөдјас-
саң 40 м. саяд.

Россыпнөј турун кранітөм

Зорөдыс ыңда вөчны сысерві, јона-ө кос туруныс. Паота овлө
4 метрөз да судта—6 6,5 метрөз. Вакөта турун колө течны торјөд,
көкыңжык зорөдјасө. Колө відчыныны шөнді летчөм бөрын лібө зерөм
бөрмв турун коотытөг зорөд течөмыс.

Зорөд гөгөр көдјысөсө канава ещавылө 0,2 м. паота да 0,4—0,5 м.
судтаөз. Муыс шыблавоө зорөдладорас.

б) штабелыы ортсы стенажасо течны топыда, костодлытөг, а пыщкөсас кіпајас костын колавыны төвалы ветлөм вылө 2 см. паота коласјас;

в) не течны штабелө турун зерігөн, лым төвзысигөн да сізі воқб,

г) мыјкө понда-кө штабел течөм оз ешты, вој кешлө колө тупкывыны сіјөс брезентөн лібө іңасөн, медем оз көтаө зерөн лібө лымјөн,

д) оуса віқодны, медем кіпајас вөліны бурөс да не течны штабелө со кущөмјасос:

1) уна пөлөс рөма турун кіпајас, көні туруныс оз вермы лоны өтө өікас,

2) лым сорөн да турун чір сорөн прессујтөм кіпајас,

3) быд бокоан шылаөм кіпајас, кодјаслөн вылысы сылакод; тајө вісталө, мыј прессујтөс туруныс вөлөма улжык,

4) бакшасөм печатјаса (соқјас шуғигөн кормөмінјаса) кіпајас,

5) щыкөм лібө сіс дука кіпајас; тајө вісталө, мыј туруныс сотчөма (шуғөма),

6) пөсалөм кіпајас, кодјаслөн пөсалөмыс төдчө кі улын.

II-d ЛУКОд

ТУРУН КЫСКАЛОМ (НУОМ)

Көрттуј куға нуөм

Көрттуј куға нуөм сувтө турун заготовітөм куға став рөскодјас лыткыө којмөд јукөныс кымын, турунсө-кө лөө вөјөмаіналан мөстаөзыс (вузаланінозыс). Тапонда зөв ыжыд значөньө ем грузітан техніка бурмөдөм сајын: бур ногөн грузітөмөн чіноны накладнөј рөскодјас, озжык көв повны туј вылын груз вошөмыө, дај озжык чірјыө да кокнаммы туруныс.

Восса платформајас вылө алі тупкөса вагонјасө буржык грузітны турун? Тајылыө вісталөны ула ногөн. Економітны-кө өөм да чінтыны рөскодјас, буржык нуны турун восса платформајас вылын, кытчө төрө туруныс унжык тупкөса вагонө дорыө, но колө повны груз щыкөмыө, торја-нын абуө-кө брезентјас. Озжык көв повны турун щыкөмыө тупкөса вагонјасын. Тапонда важөн турун качество понда төждыөыө потребөльјас јонжыка нулісны турунсө тупкөса вагонјасын.

Кыці буржыка іспөлујтны өніја формаа да өніја гырөа тупкөса вагонјас—сылөн значөньөыс зөв ыжыд Тајөс бура разрөшітөм јонжыкасө өвлө кык тор сајын: тукјаслы подхофашщөј ыжда лөсөдөм сајын да грузітны кужөм сајын.

Хлебоцентр щөктөм куға вөлі вөчалөма пробнөј погрузкајас, кодјас өетісны сің жө некытчө тужтөм резултатјас. Тупкөса вагонјасө төрісны унавылө 135 -160 тукөн, лібө 5 6 тоннаөн. Плагформајас вылө төрісны унавылө 270 тукөн, лібө 11 12 тоннаөн.

Тыдалө, тајө вопроссө колө зөв бура іспөледујтны турун прессјас уніфіцірујтан вопроскөд јітөмөн.

А. Февель висталом сертї, војнаџ тупкѳса вагонѳ грузитан норма кајліс 220 тукѳџ, лібѳ 10 тоннаѳџ. а платформа вылѳ—15-16 тоннаѳџ.

Кѳв кыз, а турун новаѳѳлѳны кыкнан ногыс: вѳсса платформајас вылын 1 тупкѳса вагонјасын. Тапонда колѳ тѳѳмасны тајѳ кыкнан жогыс грузитѳмкѳѳ.

Тани сѳтам ѳткѳѳалан таблицајас, уна-ѳ сувтѳ тупкѳса вагонјасын да вѳсса платформајас вылын турун нубѳм. Донсѳ арталѳма урјасѳѳ ѳѳи километр нуѳмыѳ.

Тупкѳса вагонјасын турун нуан дон

Прессујтан система	Тонна лыд	Турун нуан дон 16 кг-ыг (урјасѳн)		
		100 км. вылѳ	300 км. вылѳ	500 км. вылѳ
Ручнѳѳ	3,7	7,7	13,4	17,0
Коннѳѳ	5,3	4,7	9,3	11,8
Механичѳскѳѳ	6,5	3,4	7,6	9,6
Грузитан норма	6,6	—	—	—

Платформајас вылын турун нуан дон

Прессујтан система	Тонна лыд	Турун нуан дон 16 кг-ыг (урјасѳн)			
		100 км. вылѳ	300 км. вылѳ	500 км. вылѳ	1000 км. вылѳ
Ручнѳѳ	8,2	4,3	8,4	10,3	16,5
Коннѳѳ	10,6	3,5	6,9	8,8	13,5
Механичѳскѳѳ	13,0	3,3	6,8	8,7	13,4
Грузитан норма	10,0	—	—	—	—

Вѳсса платформајас вылѳ грузитѳм

Кѳрттуј вывса инструкция сертї—„Вѳсса вагонјасѳ тѳѳварјас грузитѳм јылыѳ инструкция“ сертї, колѳ соблуда тны платформајас вылѳ турун грузитѳгѳн со кушѳѳм ѳѳѳѳј правилѳјас:

1) Тукјас колѳ пуктавны мѳѳда-мѳѳд вылас падвѳѳѳн: улыс рад тукјаслыѳ мѳѳда-мѳѳд дѳнас инманѳнсѳ колѳ туктавны вылыс радса тукјаснас, ѳѳи рад тукјас пуктаѳѳѳѳны куѳганас платформа куѳала ногѳн, сывылѳ мѳѳд рад—платформа вѳмѳн ногѳн.

2) Бук көрталан сутуга помјас (гөрөдјас) колө лөсөдланы тук вы-
лысла дорас мибө улысла дорас. Медвылыс радлөн сутуга помјас колө
лоны улысла дорас, медым ез вермыны коавлыны брезент вевтсө.

3) Платформа вылө тукјас грузитны колөны стојкајас 8-сан 12-өз,
кучтаөн 3,0 метр да кызтаөн јыв орөдөмөд 7-9 см. Стојкајас оз ксв
өчны піпуыс да ывыпуыс.

4) Стојкајас көрталысөны платформа вомөн ногыс кыклаті: стојка
шөрөд да вылысөдыс. Грузитөм помалөм бөрын турун көртавоө вылыс-
саныс платформа поперегөн дај кузала ногыс креставсө өтө буферсан
мөдө.

5) Стојкајас да грузитөм турун медјонасө көрталөны сотөм (неб-
чөдөм) сутугаөн, коллөн кызтаыс колө лоны 4-5 мм., но почө көрталы-
ны і 2 см. кызта пенкөвөј гезјасөн.

6) Кыз стојкајас крепітавыны, сізі і платформајас көрталыны колө-
кык пөвса сутугаөн (4 мм.) сещөм ногөн, медым сутуга помјасыс өіс-
ны өтөлаө. Паныда стојка гөгөр сутуга колө гартыштны кык пөв.

7) Мукөд көрттујасыс требујтөны нөшта судта ногыс кујім пөв
крепітөм. Брезентөн вевтөгөн колө, медым кык брезент өтлаованітө
возвысасыс (појезд мунөм серві) талтчіс бөрвывса брезентыслыс дор-
сө.

8) Платформа вылө турун лептысөө габріт серві (жужыда-ө төрө
көрттуј) посјас увті, кыті лөө мунны платформалы) да овлө обычнөја 2,5 м.
судта.

Унжык турун грузитны вермөи пресс сістема сајын да вагон гырса
сајын. Сыпонда габарітсө (кытчөз почө меджужыда грузитны) учітывај-
төмөн, платформајас вылө почө грузитны уна ногөн, унжык мибө еща-
жык.

Өкмыс рад судта почө грузитны сөмын Интернаціонал сістемаа ков-
лөј пресс улыс тукјас. Унжыкысөө грузіглөны 8 рад судта (кыз Интер-
націонал сістемаа механіческөј пресс улыс тукјас, сізі-і Г. Саде сісте-
маа өтө да кык вөлөн ужалан прессјас улыс тукјас да мук.).

Медым төрөдны платформа вылө мыјда вермө лептыны, прессуј-
төм турун колө грузитны тазі: Интернаціонал сістемаа коннөј прессөк
прессујтөм турун—тыр 7 рад да 2 рад јывдөмөн (конусөн); медвы-
лыс радсө колө течны 4 тукыс: куім тук кузала ногөн да өтөкөс вомөв
ногыс; Г. Саде сістемаа коннөј прессөн да моторнөј прессјасөн прессуј-
төм турун—тыр 6 рад да 2 рад јывдөмөн; медвылыс рад колө течны
злеткаөн 3 тукыс: кык тук кузала ногөн да өтөкөс вомөн ногөн.

Сутугаөн көрталан ног ем уна пөлөс. Öнө јонжыкасө көрталөны
крестөн-крестөн: буферјассан медвылыс (8-d) радө лептөмөн, а көкјамыс-
өд рад вылын бара креставөд да кымынкө пөв гартышоө грузитчан кру-
жөн. Көрталөм вылө сутуга мунө 40 кг-өз, нө почө сіјөс чінтыны
32 кг-өз, сувтөд чөма-кө платформа појјасас (векні бокјасас) торја стој-
мајас.

І. П. Каріченко рекомендујтө грузитны платформајас вылө турун
өө кушөм ногөн:

Турун сорөмсан-кө көрттуј дозөз 75 метрыю абу ылынжык, плат-
форма вылө турун вајавөд подөн, кујім мертөн, а 75 метрыс-кө ылын-

жык—тукјас кыскаводны влодн *). Платформа выло тукјас течтбз сувтбдлысбны стојкајас. Стојка помјасыс лбсавббны буреща сујан туј серыыс а лчыдбб-кб добны, зелбдббны тувјасбн. Стојкалы оз ков чурббдчыны платформа жбж выыссац 2,8 метрыс жужыдшыка. Стојкалбн кузтаыс ставнас колб лбны 2,8 метр да кызтаыс 6,6 сантйметр, платформа-кб вевыбббб брезентјасбн, стојкалыс вылыс помсб колб гбгрббштны, медым јос дорышјасыс ез косавлыны брезентсб. Стојкајас сувтбдлысбны платформа бокјасб вбббм туј лыд серы. Платформа дорб кбрттувјасбн тувјавлыны содтбд стојкајас оз ков,—вбтб ка кб платформа выло 8 стојка туј, сјб тырмб нын. Гырыс платформајас выло помјасас сувтбдлыны стојкајас оз ков нб кббн прессутбм (ручнбј прессовка) тукјас гручтббн, тукјасыс кб лчыдбб да локчобаб, тшбм стојкајасбб сувтбдлыны колб, медым течбмыс ез вбжбб да тукјасыс ез шованын.

Стојкајас побб вбчавны быдсама пбббс пучыс (пожбм, коз, дуб, јасен, лопу, бад, вшнб да мук.) ннпучыс да ппучыс кынцб; побб пуктавын б не гбгрбс, а поткбдлбм (пблтбм) пласта пучас, сбмын мед вылыс помыс 6,6 см-ыс вбсншык ез вбв. Коннбј прессовка тукјас 6 рад лббб ручнбј прессовка 4 рад пукталбм ббрын, колб быд стојка пара домавлыны вбббн ногыс 8-д №-а сутугабн нбл пбвсбн, лббб јона-нн ещб пырыс кык пбвсбн. Стојка гбббр сутугасб колб кымынкб пбв гартыштны, медым лбс ещб выло нбл пбвса.

Табб кбрталбм ббрын вылысас пуктавоб ббббмб рад коннбј прессовка да вбтбд рад ручнбј прессовка тукјас; кбкјамысбб рад коннбј да квббтбд рад ручнбј прессовка течбб кык орча тукјасыс, кызб петкбдлбма серпас вылын. Та ногбн платформа кузала ногыс лббны шупббдјас Табб радлбн тукјасыс зелбдббны буферјасб домалбм кык пбвса сутугабн. Ме л вылыс радыс (коннбј прессовкалбн бкмысбд, ручнбјлбн—ббббмб рад) течбб бвб орча тукјасыс да кбртавоб кык пбвса сутугабн-жб, кодб мунб кык сутугаыс вбббм треуголыксан. Треуголыклбн помјасыс домавббны буферјас бербб, а јылыс вббб платформа борг шбрыс неуна выложык; кузалаа кбртбд вбббн мунбны поперега кбртбдјас колча лыд серы, кымынбс вбббма платформа бокб (6, 8, 10). Табб кбртбдјасыс кык пбвса сутугаыс-жб.

9,2 метр квзта да 2,8 метр паста платформа выло гручтбб шбркббббма 320-330 тук (коннбј прессовка), кодјаслбн гырыыс 90×45×40 сантйметр. Платформанын-кб стојкајас 6 гоз да колчајас 8 гоз, кбртасан сутуга (№ 8) мунб:

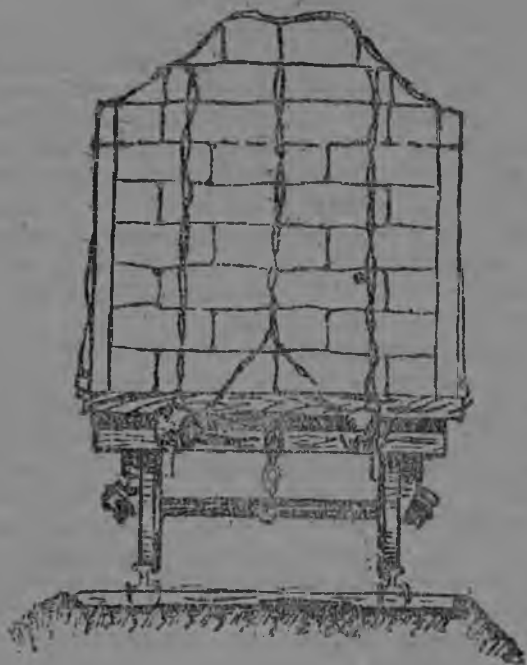
6 гоз стојка кбртавлбм выло 2 пбвса сутугабн	93,5 метр—	8,9 кг
Вбббна кбртбдјас выло 8 гоз колчабн да кык		
пбвса сутугабн	147,8 "	13,9 "
Кузала нога 3 кбртбд выло кык пбвса сутуга	109,1 "	10,6 "
Кык буфернбј треуголык выло кык пбвса		
сутуга	28,4 "	2,9 "
Ставыс	378,8 "	36,3 "

*) Пунктјассан станцјаб турун кыскалббн колб следпны, медым тукјас течныс додбб дорыш вылас сббн бзжык лчавны тукјасыс,

Ручно́й прессо́вка турун грузито́б сы ыжда-жѳ платформа ыло 123-132 тук (115×98×62 см. ыроа тукјас). 6 гоз стојкаѳн да 8 гоз кольчасѳн мунѳ кѳртасѳм ыло 8-д №-а сутуга 36,3 кг. гѳгѳр. Матѳз нуѳм ыло турун грузитѳгѳн кѳртѳд поѳѳ чѳнтыны 24 кѳлограммѳз.

3,5 милѳметр кызга сутуга кѳртѳд № 3 мунѳ: кониѳй прессо́вка тукјас грузитѳгѳн—53 кг, а ручнѳй прессо́вка тукјас грузитѳгѳн—61 кг.

Кѳрттуј ылын турун весѳитѳгѳн реквиѳит—стојкајас, кѳртѳдјас да мук. тор—ставнас пырѳ турунѳ. Сыпѳнда турунлыс чѳстѳй вес арталѳм ыло колѳ шыбытны 300 кг. реквиѳит ыло.

Платформа ыло турун сѳвтѳм.

Турун грузитны колѳ заводѳитны воѳза платформајассаыс. Грузитѳм воѳзылын реко́мѳндујтѳѳ прѳверѳитны вагонлыс сѳктасѳ.

Турун грузитѳм бѳрын платформајас колѳ весѳтыны ылыссаыс да бокјассаыс 6, еѳентјасѳн, а ѳзас весѳ оз реко́мѳндујтчѳсыыс вѳчавны: опыг петкѳдлѳс сѳјѳс некѳтчѳ тѳјтѳмѳн.

Тупкѳса вагонѳ грузитѳм

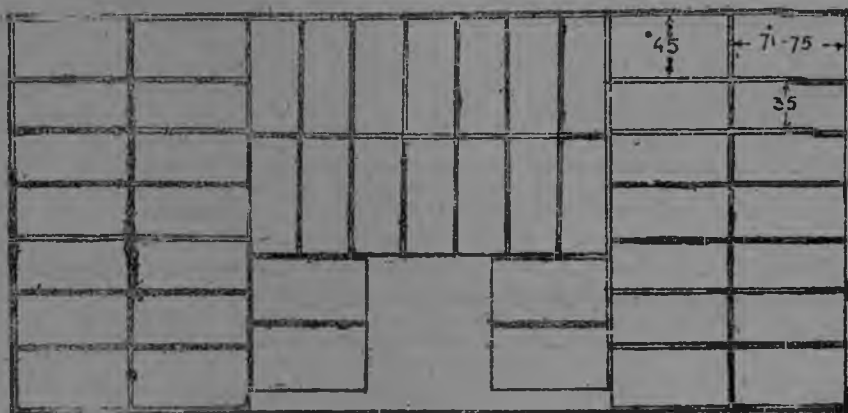
Тупкѳса (вѳвта) вагонјасын турун нуны абужык ыгоднѳ платформајас ылын дѳрыс, но лѳѳ новѳдѳлыны сѳјѳс ѳ тупкѳса вагонјасын.

Тупкѳса вагонѳн пѳлзујтчѳгѳн колѳ медвојдѳр убѳдѳтчѳны, мед сѳјѳ вѳлѳ сѳстѳм, мед вѳлѳн еѳ вѳв нуѳма сѳнѳ јѳна дѳка торјас, кодјаслѳн колѳны вагон пыцкын тѳјјасыс да лѳѳ повны турун дѳк весѳѳмыс

Тукјас течиҗон коло зилны, медым тородны кыз позо унжык тук-
 јас. Унжык тук тородом медвојдбр вагон ыжда сајын. Вагонлон ыжда
 овлд: кузта—6,4 м., паста—2,75 м., судта—2,22 м.

Војна војасо мукдд дырји позлис грузитны, тук гырса серти, 200-220
 тукдз. Оти кывјон ко шуны, вагонлыс кубатура буржыка испољуј-
 томын решажщдј рол ворсо туклон ыждаыс да формаыс.

Војна возвысва инструкторјас серти, кор позо вбли грузитны меду-
 лыс радб 46 тукд, а став вагонд 220 тукдз, улыс радсо течлисны 67-д
 бердас вылын петкодлом ногон.

Тукдса вагонд сдвтдм—медвозза слбјсд пуктан ногон.

Онија практика ташдм грузитомсд оз тдд. Туклон ыждаыс факти-
 чески век овлд ыжыджык теоретическдј нормајас серти. Сыпонда факти-
 чески торло грузитны уна выло сдмын 166 тукдз. Ташдмјас дмрји тукјас
 течеоны со кушдм ногон:

Тукдса вагонд 35×45×90 см, гырса тукјас течан ног

Вагон помд стдн бердас медвозза штабеллон 1 радыс течео
 6 тукмы, кодјас пуктавеоны вагон кузала ногон со кызі:

1 рад.	1	2	3	4	5	6	Ставыс 6 тук
--------	---	---	---	---	---	---	-----------------

Векни бок вылас

Пластдн

Тани зит тук пуктома векни дор вылас (бок вылас), кызтддсд—
 пластдн.

Та вылаб 2-d рад течеб: бѳи тук—пластѳн, вѳт тук—векнѳ бок вылас.

II рад.	1	2	3	4	5	6	Ставыс 6 тук
---------	---	---	---	---	---	---	-----------------

Пластѳн: Векнѳ бок вылас

3-радын: Вѳт тук—векнѳ бок вылас, бѳи—пластѳн.

III рад	1	2	3	4	5	6	Ставыс 6 тук
---------	---	---	---	---	---	---	-----------------

Векнѳ бок вылас | Пластѳн

Вевт улѳ 4 da 5-d радјас течебны пластѳн. Первој колѳ пунктавны тукјасѳ кык бокас, севса медбѳрын сујны шѳрас.

IV da V радјас	1	2	3	4	5	Ставыс 2 радын 10 тук
----------------	---	---	---	---	---	-----------------------------

Ставыс медвозза штабелын 28 тук.

Та ногѳн жѳ да сы мында жѳ течеб мѳд штабелѳ. Ставыс кык штабелын лѳѳ 56 тук.

ѳик та ногѳн-жѳ течеб кык штабел вагон мѳдар помас (56 тук). Вагон кык помын ставыс лѳѳ 112 тук.

Вагон кыкнан помѳ (ѳѳѳссан вевкыдывыв да шујгавыв) тукјас течебны помногнас вагон куѳала ногѳн-жѳ.

Вагон шѳрѳ тукјас грузѳтсебны ташѳм ногѳн: медвозза штабелѳ (пѳдса ѳѳѳс бердѳ) 1 da 2-d рад асас тукјас течебны помногнас ѳѳѳсла-нѳ да пластѳн (паскыд бок вылас).

Вагон куѳала ног ортсы ѳтенка:

V da II радјас	1	2	3	4	5	Ставыс 2 радын 10 тук
----------------	---	---	---	---	---	-----------------------------

П л а с т ѳ н

Вомбюнога медвозда штабелён кѳиѳд, колѳд да вѳтѳд радјасыс тѳчѳбны пластѳн-жѳ, нѳл тукѳн радѳ.

III-V радјас

1	2	3	4
---	---	---	---

Ставыс
3 радын
12 тук

П л а с т ѳ н

Ставсѳ вѳт радѳ лѳѳ тѳчѳма 22 тук.

Та ногѳн-жѳ да та мында тук-жѳ тѳчѳѳ мѳд вомѳна штабелѳ (ѳзѳс-ланѳ).

Пыран ѳзѳс дорѳ колѳм тыртѳм местаѳ тѳчѳбны тукјас пласт нѳгыс, кык куѳта (вагон куѳала ногѳн) да вѳт судта. Ставсѳ татчѳ лѳѳ пуктѳма $2 \times 5 = 10$ тук.

Та ногѳн ставсѳ лѳѳ груѳитѳма ѳѳѳ вагонѳ 166 тук.

Ва куѳа турун нуѳм

Россыпнѳѳ турун нѳылѳз нуѳгѳн унаыѳ пѳлзуѳтчылѳбны пурјасѳн (вѳзѳд серпас). Нынѳм і шуны, гырыѳ операѳијас дѳрр да тукѳн радѳ.

Јѳмва ју куѳа турун кылѳѳѳм.

ѳн пурјас вылын турун нуны оз шогмы. Сеѳѳмјас дырјѳ турун нуѳны баржајасѳн.

Шѳркѳѳдем баржаѳ, колѳн куѳтаыс 80 м. да пастаыс 14 м., тѳрѳ груѳиты рассыпнѳѳ турун 600 тоннаыс. Сѳз жѳ унжык тѳрѳ і прессуѳтѳм турун.

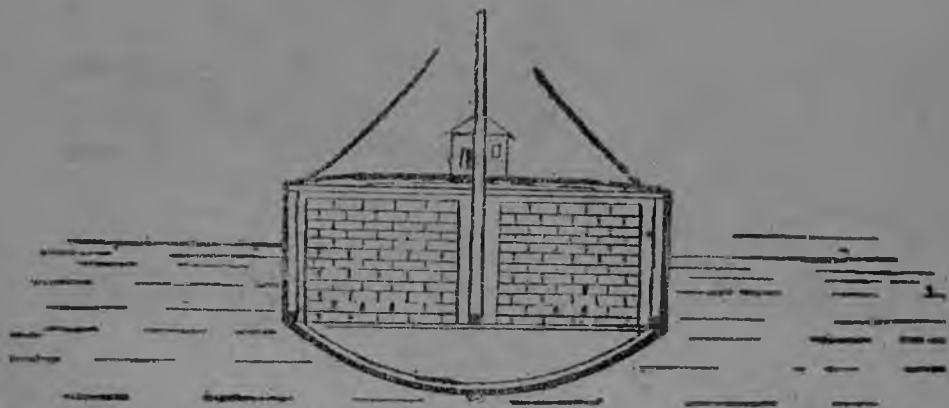
Баржасон пълзүтүгөн медвојдөр колө убейтчыны, мыл сетчөз сийө баржаны ез вөй нуома јона дука төварјас: карасин да мукөд сещөм тор. Сің-жө колө відлавны сылыс шогмөмсө, мед ва оз пыр да сізі по-зө. Баржа пыдөсө (трюм) тукјас течөм вылө колө волсавны торја жоқ баржа пыдөсөан $\frac{3}{4}$ м. вылаө, сөсса штабелјас течігөн сің-жө колөө баржа боксаан $\frac{3}{4}$ м. паста коласт. Баржа пыщкө турун течөө мол штабелө, на костө ветлан коластјас вөчалөмөн. Сыбөрын грузитөны турун палуба вылө, течөны вывлаан векылаан штабелјасө да веттөны брезентјасөн.

Баржалыс шогмөм төдмалөны пыщкас ва пырөм серті. Баржалыс пырсө (шакша), кытчө ојасөны, ежөны төскөн, лібө тупкөны брезентгөн.

Берег дорө баржа матыстөм бөрын, вөчалөны тырмысөн посјас. 1,5 м. паста да 20 м. кузта пос вөчөм вылө колөны материалјас:

2 м.	кузта	18 см.	кызта	керјас	5 шт.
8 м.	"	12 см.	"	"	10 "
4 м.	"	2 см.	"	18 см паоста дөскајас	40 "
10 м.	"	2 см.	"	18 см " гөрбушјас	10 "
15 см.	"			көрттүв	2 кг.

160 тоннаыс ундык грузитігөн турун течөө кык чухөрө (бунтө), кодјаслөн судтаыс колө лоны 7-8 метр. Первој бунтыс течөө сийө баржа жынјас, кодыс матынжык берегаан Бунт течігөн колөны костјас: бортоан да шакшасан (баржа ныр тупкөдоан)— $\frac{3}{5}$ м. паоста, кысан— $\frac{1}{8}$ м. паоста да бөжоан (кормасан)—6-8 копан паоста.

Баржаб турун сөвтөм.

Баржало ва којом выло турун чукорјас увтi вѳчавѳны вомѳн вет-
лан тујјас (проходјас), кодјаслѳн паатаыс колѳ лоны 2 м. гѳгѳр да суд-
таыс 4 метрѳѳ. Вылысас волсалѳны мајѳгјас да тыртѳны турунѳн.

Ѳтi баржа бокыо турун ректѳм бѳрын бергѳдѳны береглан баржа-
лыо мѳд бокѳ

Мак.

IУРИИДАЛЫГ

Листбок

Горнѳ пыртѳдан јукѳд	3—
Турун заготовѳтѳмѳн значеннѳ	3
Турун прессујтѳмѳн значеннѳ	4
. . . . .	
Турун рајонјас	5
Војвыв крајѳн турун	5
Комѳ областын турун	6

Медвоѳда част. Мыј колѳ тѳдвы турун јылыс

I-ј ју кѳд.—заготовѳтан торјас	9
Кос турун	—
Іѳас да жуг	10
Турунѳн сѳкасјас	10
Турун ідралѳм	11
. . . . .	
Турунѳн ботаническѳј составыс	11
Јадовѳтѳј да вреднѳј турунјас	26
II-d ју кѳд.—Турун прѳмѳтѳм	39
Турун весѳтѳм	—
Турунѳн тѳп	40
рѳм	41
Влажност	42
ѳук	—
Лок турун сорјас	43
Јог турун	—
Турунѳн арлыѳ	44
Упаковка	—
Конѳѳцѳјјас	45
Турун выѳѳ общесѳјузнѳј стандарт	—
Турунлыс качество тѳѳмѳлѳм (боњѳтѳрока)	47
Турунлыс анализ вѳчѳм јылыс	49
III-d ју кѳд.—Прѳмѳнплан лѳсѳѳѳм	51
Прѳмѳнплан лѳсѳѳѳм	—
Асдон арталѳм	54
Наркомснаблѳн нормајас	57

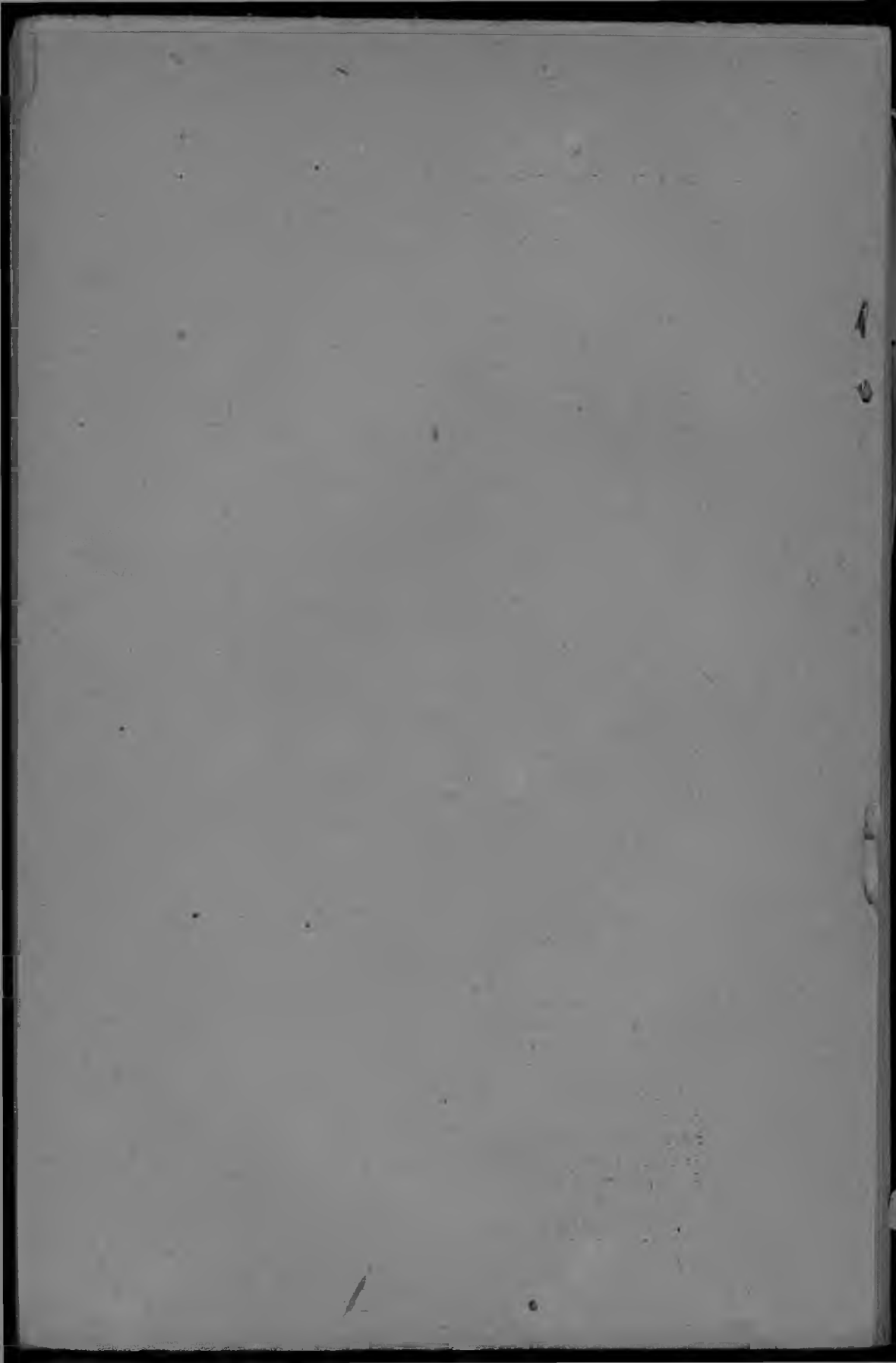
Турун ыҥ рөшцө вөчөм	58
Турун заготовка финансурутөм	61

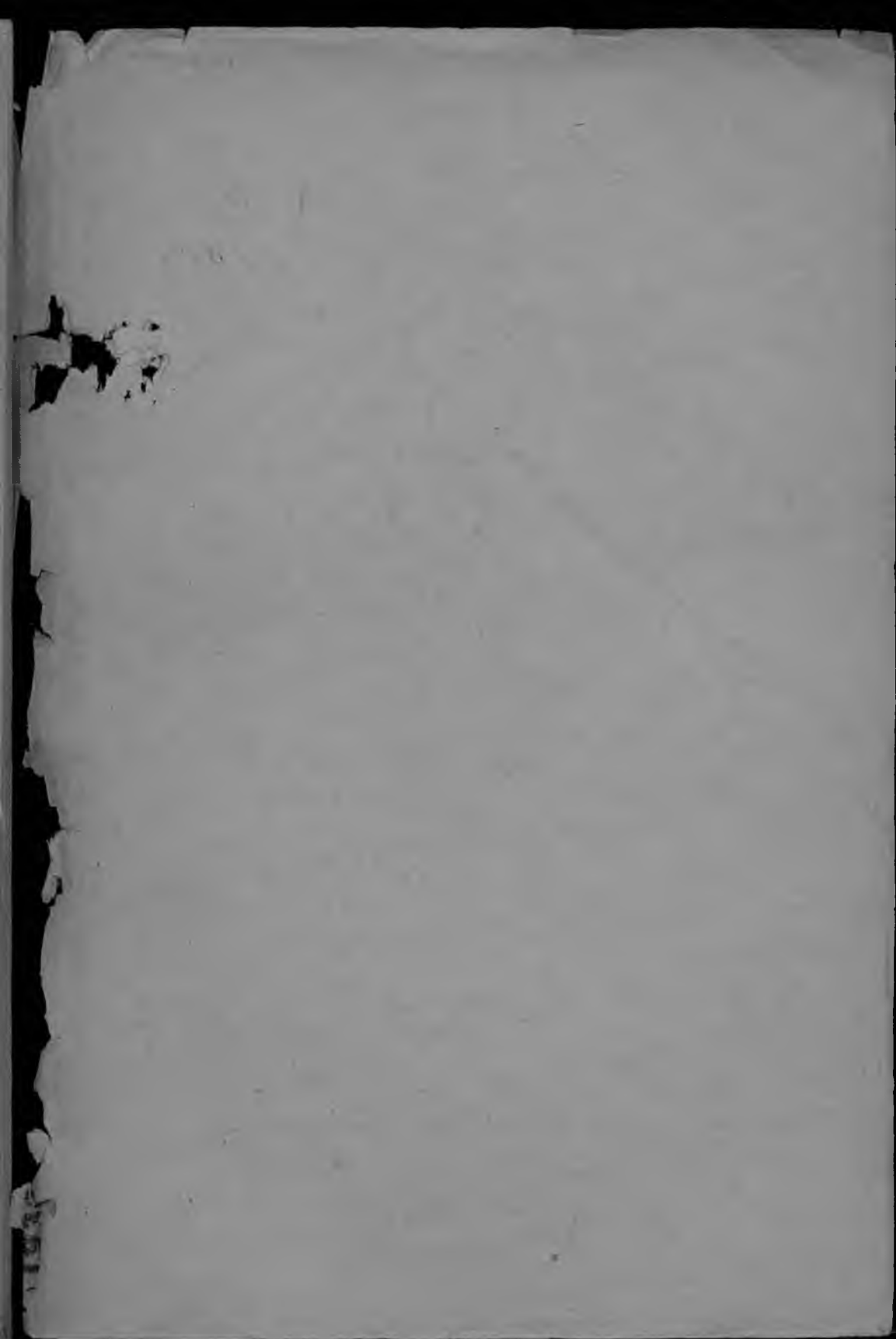
Мөд част. Турун прессутөм

I-д јукөд.—Турун прессутан пункт оборудујтөм	64
Стрөјбас да инеентар	66
Пункт организујтөм куҥа общөј индалөмјас	72
II-д јукөд.—Турун прессутөм	73
Турунлөн турас (ыҥда) да сөкта вежласөм	—
Мыјјасөн буржык прессутөм турун	74
Кушөмдө овалны прессјас	—
Прессутан ногјас да транспорт јылыс	75
Прессутан кад	77
Кіөн прессутөм (ручнөј прессовка)	77
Прессутан дон	79
Турун прессутөмын механизација нуөдөм	80
Вөлөн прессутөм (көннөј прессовка)	85
Прессјаслөн система	—
Прессутан дон	88
Механическөј прессовка	89
Прес Интернационал	—
„ Джон-Фир	90
Прессјаслы стандарт лөөдөм	91
Прессутан дон	92
Тукјас көрталөм	—
Сутуга көртөд мукөд торјөн вежөм	95
Сутуга использујтөм	—
Прессутан да машинајас дөзөритан общөј правилөјас	96

Кожмөд част. Турун кранитөм да нуөм

I-д јукөд.—Турун кранитөм да складјас вөчөм	99
Турунлөн чинөм	—
Ывла вылын кранитөм	100
Сарајјасын да лебувјасын турун виҥөм	104
Совхозцентрлөн сарај	105
Хлебозцентрлөн лебув	106
Комилеслөн лебув	107
Турун виҥан основнөј правилөјас	108
Складын турун бөроа контрол кутөм	109
НКТорглөн инструкција	110
II-д јукөд.—Турун кыскалөм (нуөм)	112
Көрттуј куҥа нуөм	—
Вооса платформајас вылө грузитөм	113
Тупкөса вагонө грузитөм	116
Ва куҥа турун нуөм	119

донус 2 ш. 20 ур.

12592=

	Коми-3
3	1800

